MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
TEISĖS FAKULTETO
TARPTAUTINĖS IR EUROPOS SĄJUNGOS TEISĖS INSTITUTAS

GIEDRIUS OŽIŪNAS
Tarptautinės teisės programa

TARPTAUTINĖS KORPORACIJOS IR ŽMOGAUS TEISĖS

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovė -

Doc. dr. Dalia Vitkauskaitė-Meurice

Vilnius, 2012

Darbe naudojamos santrumpos:

ATCA - Užsieniečių reikalavimų, kylančių iš delikto, aktas (angl. *Alien Torts Claim Act*)

Briuselis I - Reglamentas (EB) Nr. 44/2001

EBPO gairės - Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijos gairės tarptautinėms įmonėms (angl. *OECD Guidelines for Multinational Enterprises*)

Jungtinių Tautų Normos/Normos - Normos dėl transnacionalinių korporacijų ir kitų verslo įmonių atsakomybės žmogaus teisių atžvilgiu (angl. *Norms on the Responsibilities of Transnational Corporations and Other Business Enterprises with Regard to Human Rights*)

Konvencija prieš kankinimus – Konvencija prieš kankinimą ir kitokį žiaurų ar nežmonišką elgesį ar baudimą

Fakultatyvinis protokolas - Tarptautinio pilietinių politinių teisių pakto pirmas fakultatyvinis protokolas

Roma II - Reglamentas (EB) Nr. 864/2007

TDO Deklaracija - Tarptautinės darbo organizacijos Trišalė deklaracija dėl tarptautinių verslo įmonių ir socialinės politikos principų (angl. *ILO Tripartite Declaration of Principles Concerning Multinational Enterprises*)

TESKTP – Tarptautinis ekonominių socialinių ir kultūrinių teisių paktas

TPPTP – Tarptautinis pilietinių politinių teisių paktas

TRKK – Tarptautinio Raudonojo Kryžiaus Komitetas

Vaiko teisių konvencija – Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencija

VŽTD – Visuotinė žmogaus teisių deklaracija

Turinys

ĮVADAS ... 4

1.TARPTAUTINĖ KORPORACIJA TARPTAUTINĖJE TEISĖJE ... 9

1.1 Tarptautinės korporacijos sąvoka ... 9

1.2 Tarptautinės korporacijos veiklos ypatumai ... 12

1.3 Tarptautinė korporacija kaip tarptautinės teisės subjektas ... 14

2. TARPTAUTINIŲ KORPORACIJŲ ATSAKOMYBĖ ... 21

2.1 Universalios atsakomybės priemonės ... 22

2.1.1 Jungtinių Tautų instrumentai skirti tarptautinėms korporacijoms ... 24

2.1.2 Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijos gairės ... 39

2.1.3 Tarptautinės darbo organizacijos deklaracija ... 41

2.2 Regioninės ir nacionalinės atsakomybės priemonės ... 42

2.2.1 Europos Sąjungos reglamentai „Briuselis I“ ir „Roma II“ ... 43

2.2.2 JAV Užsieniečių reikalavimų, kylančių iš delikto, aktas ... 48

2.3 Netiesioginė tarptautinių korporacijų kontrolė taikant tarptautinės baudžiamosios teisės nuostatas ... 53

3. TARPTAUTINIŲ KORPORACIJŲ ATSAKOMYBĖS UŽ ŽMOGAUS TEISIŲ PAŽEIDIMUS PERSPEKTYVOS ... 56

IŠVADOS ... 62

LITERATŪROS SĄRAŠAS ... 64

SANTRAUKA ... 71

SUMMARY ... 72

Corporation: an ingenious device for obtaining individual profit without individual responsibility. -Ambrose Bierce, The Devil's Dictionary

ĮVADAS

Darbo aktualumas ir problematika. Korporacija (lot. *corporatio* - bendrija) - tai teisinė, ekonominė ir tiesiog pragmatinė sąvoka. Korporacija (kaip ir kiekviena bendrai veikianti įmonė), būdama vienu iš vartotojiškos visuomenės produktų, pagrindinio ekonominio tikslo - pelno - siekia savo darbuotojų mintimis ir rankomis. Iš esmės merkantilinių tikslų siekimas visada susijęs su tam tikrų priemonių, kurios neišvengiamai daro įtaką (varžo, žeidžia, praplečia ar kt.) ir konkretaus fizinio asmens, tiek dirbančio pačioje įmonėje, tiek ir neturinčio sutartinių santykių su ja, teisėms ir laisvėms bei jų realizavimo riboms. Tarptautinės korporacijos veiksmai neabejotinai yra neatsiejami ne tik nuo jos darbuotojų ir akcininkų, tačiau ir nuo ją supančių žmonių bei žmonių grupių interesų. Kad ir kur korporacija beįsikurtų, jos įtaka tiek individui, tiek aplinkinei visuomenei yra akivaizdi. Viena vertus, tarptautinė korporacija, kaip prigimtinės bendros žmonių veiklos forma, palankiai veikia žmogaus teisių įgyvendinimą, tačiau, kita vertus, neigiamas jos veiklos poveikis, kuris neretai yra latentiškas, gali būti dar didesnis. 1970-1980 metais net buvo paplitusi praktika remti diktatorių režimus mainais į galimybes pasinaudoti pigia ar net vergvaldystės principais paremta darbo jėga.[1] Tačiau dabar minėti atvejai yra reti, nes tokios sąsajos ir tokių formų bendradarbiavimas su diktatoriais gali smarkiai pakenkti korporacijos įvaizdžiui, tačiau nepaisant siekio apsaugoti korporacijų reklaminį veidą, neretai, dėka nevyriausybinių organizacijų, yra pastebimas tarptautinių korporacijų dalyvavimas veikloje, pažeidžiančioje pagrindines žmogaus teises ir laisves. Augant susidomėjimui jos veikla, šie būdai tampa slaptesni. Tai iliustruoja įvairių korporacijų veikla Indonezijoje, Šri Lankoje, Filipinuose,[2] Kinijoje[3], Vietname[4], Meksikoje,

[1] Marcelo Bucheli, Good dictator, bad dictator: United Fruit Company and Economic Nationalism in Central America in the Twentieth Century , University of Illinois, 2006 // http://www.business.illinois.edu/working_papers/papers/06-0115.pdf Prisijungimo laikas: 2012-09-28;
[2] An Overview of Working Conditions in Sportswear Factories in Indonesia, Sri Lanka & the Philippines, report by International Textile, Garment and Leather Workers' Federation, balandis 2011 // http://www.itglwf.org/lang/en/documents/ITGLWFSportswearReport2011_000.pdf Prisijungimo laikas: 2012-09-28;
[3] Nike OEMs Show Poor Labor Practices In China, vasaris, 2010 // http://www.chinasourcingnews.com/2010/02/04/141973-nike-oems-show-poor-labor-practices-in-china/ Prisijungimo laikas: 2012-09-28;
[4] Nike Labor Practices in Vietnam, report by Vietnam Labor Watch, kovas 1997 // http://www.cleanclothes.org/news/4-companies/1029-report-on-nike-labor-practices-in-vietnam Prisijungimo laikas: 2012-09-28;

Salvadore, Pakistane[5]. Pavyzdžiui 1990 metais iškilus skandalui, jog kompanija „Nike“ Kambodžoje ir Pakistane naudoja vaikų darbą, ši patikino nutrauksianti tokią praktiką, tačiau viso labo perkėlė savo gamyklas į kitus regionus, kur nėra adekvataus vaikų darbo reglamentavimo, o tuo labiau stebėsenos kaip tai vyksta.[6] Kitas pavyzdys būtų: Nigerijoje Human Rights Watch nustatė, jog ten veikiančios naftos kompanijos, tarp jų „Shell“ ir „Chevron“, prisidėjo prie veikų, kuriomis buvo padaryti rimti žmogaus teisių pažeidimai.[7] Nigerijos kariai, saugoję „Chevron“ naftos išgavimo įrangą, panaudojo šios korporacijos sraigtasparnius ir motorines valtis puldami gretimas, mažas bendruomenes. Puolimo metu kaimai buvo sudeginti, žuvo mažiausiai 4 žmonės. Tai buvo atsakas į šių bendruomenių protestus prieš „Chevron“ veiklą regione.[8]

Plečiantis tarptautinių korporacijų veiklos sferoms tiek teritorine, tiek veiklos formų prasme kaskart vis labiau tampa aktualesnis tos veiklos teisinis reguliavimas ir atsižvelgiant į tai atsakomybės už negatyvų poveikį formalizavimas, verčiant korporacijas vengti neigiamų veiklos padarinių, bei pozityvaus poveikio jų veikloje skatinimas. To poveikio analizė ir reakcija į tą poveikį svarbi ne tiek išsivysčiusioms šalims, gerbiančioms žmogaus teises, kiek besivystančioms šalims, kurioms tarptautinių korporacijų investicijos yra gyvybiškai būtinos, neretai net žmogaus teisių kaina. Investicijų, kurios padeda tokių valstybių ir jų piliečių gerovės vystymuisi, pritraukimo būtinybė veda šias šalis į kryžkelę, kurioje tarptautinių korporacijų atsakomybės siekimas ir nacionalinių įstatymų griežtinimas žmogaus teisių apsaugos srityje gali atgręžti jiems potencialių investitorių nugaras. Tokio pat atsako gali sulaukti ir siekiai įtvirtinti tarptautinėms korporacijoms pareigas žmogaus teisių teisėje. Todėl tarptautinių korporacijų atsakomybės problema dvilypė: viena problemos pusė yra susijusi su privalomų tarptautinių standartų trūkumu, o kita šios problemos pusė – pusiausvyra tarp valstybių ekonominių interesų ir žmogaus teisių apsaugos.

Temos ištyrimas. Siekiant išsamiai atskleisti tarptautinių korporacijų atsakomybės už žmogaus teisių pažeidimus klausimą privalu analizuoti ne tik žmogaus teisių teisę, bet ir tarptautinę baudžiamąją taipogi ir tarptautinę privatinę teisę. Dėl šios priežasties literatūra yra labai gausi. Atskirus tarptautinės korporacijos atsakomybės klausimus nagrinėjo Andrew Clapham[9], Richard Meeran[10], David Weissbrodt[11],

[5] Richard Pierre, Human Rights in the World Community– Issues And Action, Pennsylvania Studies in Human Rights Series, ISBN 0812219481, University of Pennsylvania Press, 2006. P.438;
[6] The Nike Controversy By Matt Wilsey, Scott Lichtig. // http://www.stanford.edu/class/e297c/trade_environment/wheeling/hnike.html Prisijungimo laikas: 2012-09-28;
[7] THE PRICE OF OIL, Corporate Responsibility and Human Rights Violations in Nigeria's Oil Producing Communities, Human Rights Watch, 1999 // http://www.hrw.org/legacy/reports/1999/nigeria/nigeria0199.pdf Prisijungimo laikas: 2012-09-29;
[8] Ibid
[9] Andrew Clapham, Human Rights Obligations of Non-State Actors. Oxford University Press, 2006
[10] Meeran, R., Accountability of Transnationals for Human Rights Abuses. 148 New Law Journal, 1998
[11] David Weissbrodt & Muria Kruger, Norms on the Responsibilities of Transnational Corporations and Other Business Enterprises with Regard to Human Rights. 97 American Journal of International Law, 2003

Alexandra Gatto[12], Carolin F. Hillemanns[13], Philip Alston[14], Carlos M. Vazquez[15], ir kt. Pažymėtina, kad magistrantas atsižvelgdamas į ribojamą darbo apimtį nepretendavo į pilną bei detalią šių teisinių santykių analizę. Šiame darbe nebuvo atsižvelgta į tarptautinių korporacijų atsakomybės prielaidas tarptautinėje investicijų ir prekybos teisėje, taip pat plačiai nebuvo analizuojamas valstybės atsakomybės klausimas už tarptautinių korporacijų padarytus žmogaus teisių pažeidimus. Magistrantas šiame darbe siekė pažvelgti į tarptautinės teisėkūros procesą, išimtinai tarptautinių korporacijų atsakomybės už žmogaus teisių pažeidimus kontekste, aiškinantis šio proceso būklę, tendencijas ir perspektyvas. Tai sudaro temos naujumą ir mokslinę bei praktinę reikšmę, nes yra tiriami ne tik atskiri aktualiausi tarptautinės korporacijos atsakomybės mechanizmai, tačiau yra tiriama ir šių mechanizmų tarpusavio sąveika, raida ir tendencijos. Taip pat atsisakyta tarptautinių korporacijų atsakomybės vertinimo vien tik iš žmogaus teisių teisės pusės, bet yra atsižvelgiama į korporacijos sudėtį, jos veiklos metodus, įtaką valstybės ir šių veiksnių įtaką tarptautinės teisėkūros procesui žmogaus teisių teisėje. Tarptautinių korporacijų subjektiškumo klausimas, ko labai trūko kituose į tarptautinių korporacijų atsakomybę sutelktuose darbuose, buvo tiriamas naudojantis autoritetingų tarptautinės teisės mokslininkų, tokių kaip H.Lauterpacht[16], L.Oppenheim[17], A. Cassese[18], C.Trindade [19] darbais ir Tarptautinio Teisingumo Teismo praktika.

Tyrimo objektas. Tarptautinių korporacijų veiklos poveikis žmogaus teisėms ir šios srities reglamentavimas.

Tyrimo dalykas. Tarptautinių korporacijų socialinė ir teisinė atsakomybė tarptautinėje ir nacionalinėje teisėje.

Tyrimo tikslas. Išanalizuoti, įvertinti bei palyginti tiek privalomą, tiek savanorišką pobūdį turinčius atsakomybės instrumentus, nukreiptus į tarptautines korporacijas už žmogaus teisių pažeidimus tarptautinėje viešojoje ir nacionalinėje teisėje.

Tyrimo uždaviniai.

1. Atskleisti tarptautinės korporacijos sąvoką ir jos subjektiškumo sampratą tarptautinėje viešojoje teisėje.

[12] Alexandra Gatto, Multinational Enterprises and Human Rights– Obligations Under Eu Law and International Law. Edward Elgar Publishing, 2011
[13] Carolin F. Hillemanns, UN Norms on the Responsibilities of Transnational Corporations and Other Business Enterprises with regard to Human Rights. German Law Journal Vol. 4 No. 10 2003
[14] Philip Alston, Non-state actors and human rights. Oxford University Press 2005.
[15] Vazquez, Carlos Manuel, Direct vs. Indirect Obligations of Corporations Under International Law (2005). Columbia Journal of Transnational Law, Vol. 43, 2005;
[16] Elihu Lauterpacht, International Law: Being the Collected Papers of Hersch Lauterpacht. Cambridge University Press, 1975.
[17] L. Oppenheim, International Law: A Tartise(1st edn.). Longmans, Green, and co. 1905.
[18] A.Cassese, International Law. Oxford University Press, Oxford, 2004.
[19] Cançado Trindade,Antônio Augusto, International Law for Humankind: Towards a New Jus Gentium: General Course on Public International Law. Martinus Nijhoff Publishers, 2005.

2. Išnagrinėti bei įvertinti mėginimus nustatyti tarptautinėms korporacijoms pareigas bei atsakomybės modelius žmogaus teisių teisėje.

3. Įvertinti į tarptautinių korporacijų atsakomybę nukreiptų naujų mechanizmų pasiūlymus ir pateikti alternatyvas esamiems mechanizmams.

Tyrimo hipotezė. Tarptautinių korporacijų veiklos reguliavimo mechanizmo neadekvatumą žmogaus teisių srityje lemia juridinių asmenų subjektiškumo ir atsakomybės modelio tarptautinėje teisėje nebuvimas.

Darbo struktūra. Šį magistrinį darbą sudaro trys skyriai. Pirmajame šio darbo skyriuje apibrėžiama tarptautinės korporacijos sąvoka ir veiklos ypatumai, tuomet analizuojamas tarptautinių korporacijų subjektiškumo klausimas tarptautinėje teisėje.

Antrajame šio darbo skyriuje, kuris sudaro darbo pagrindą, pirmiausia, yra analizuojami universalaus pobūdžio instrumentai nukreipti į tarptautinių korporacijų atsakomybę, ypatingą dėmesį skiriant Jungtinių Tautų Normų dėl transnacionalinių korporacijų ir kitų verslo įmonių atsakomybės žmogaus teisių atžvilgiu projektui. Tuomet yra pereinama į regioninį lygmenį, kuriame dėl ribotos darbo apimties yra nagrinėjami tik Jungtinių Amerikos Valstijų Užsieniečių reikalavimų, kylančių iš delikto, aktas ir Europos Sąjungos reglamentai „Briuselis I“ ir „Roma II“, o atskiros nacionalinės teisės sistemos yra nagrinėjamos tik tiek, kiek tai padėtų geriau atskleisti reglamentų privalumus ar trūkumus. Kitas šio skyriaus poskyris yra skirtas alternatyviam požiūriui į tarptautinės korporacijos atsakomybės problemą, analizuojant jos darbuotojų ir vadovų individualią atsakomybę.

Paskutiniame šio darbo skyriuje nagrinėjama Tarptautinio Žmogaus Teisių Teismo steigimo galimybė ir šio mechanizmo pritaikymas tarptautinių korporacijų atsakomybės už žmogaus teisių pažeidimus problemai spręsti.

Tyrimo metodai. Atliekant tyrimą buvo panaudotas *alternatyvų metodas,* lyginant įvairius požiūrius į tarptautinių korporacijų subjektiškumo prigimtį, sprendžiant jų atsakomybės už žmogaus teisių pažeidimus klausimą ir mėginimus teisiškai reglamentuoti tokią atsakomybę. *Lyginamasis istorinis metodas* buvo panaudotas lyginant įvairių laikotarpių tarptautinės teisės praktiką ir doktriną dėl tarptautinių korporacijų atsakomybės. Analizuojant tam tikrus teisės aktus buvo pasitelktas *lingvistinis metodas*, kuris padėjo atskleisti dviprasmiškas ar neaiškias sąvokas. Plačiai buvo panaudotas ir *sisteminės analizės metodas,* siekiant visapusiškai nustatyti tarptautinių korporacijų atsakomybės už žmogaus teisių pažeidimus turinį. Siekiant platesnio tyrimo buvo panaudotas ir *metaanalizės metodas,* tarptautinių korporacijų atsakomybę vertinant ne tik teisiniu, bet ir politiniu bei ekonominiu aspektu. Plačiausiai naudojamas *aiškinamasis metodas,* siekiant nustatyti komponentus, veiksnius ir mechanizmus, kurie lemia tarptautinių korporacijų atsakomybės už žmogaus teisės pažeidimus reglamentavimo būklę ir perspektyvas. Taikant *apibendrinimo metodą* buvo daromos bendro pobūdžio išvados apie konkrečius

tarptautinių korporacijų atsakomybės elementus. *Sintezės metodas* buvo taikomas ištyrus atskiras tarptautinės korporacijos atsakomybės už žmogaus teisių pažeidimus sudedamąsias dalis, formuluojant šios problemos reguliavimo perspektyvas.

1. TARPTAUTINĖ KORPORACIJA TARPTAUTINĖJE TEISĖJE

1.1 Tarptautinės korporacijos sąvoka

Pasaulyje yra daugybė ne tik verslo darinių besivadinančių korporacijomis, bet taip pat ir religinių[20] bei mokslo.[21] Todėl prieš pradedant analizuoti tarptautinių korporacijų subjektiškumo klausimą, magistranto nuomone, visų pirma tikslinga būtų apibrėžti sąvokos *tarptautinė korporacija* galimas reikšmes pradedant nuo *korporacijos* sąvokos apskritai, vėliau pereinant prie *tarptautinės*, *multinacionalinės*, *transnacionalinės* (korporacijų) sampratų, jų skirtumų bei kiekvienos iš jų reikšmės žmogaus teisių teisės kontekste. Pažymėtina, kad sąvoka *tarptautinė korporacija* gali turėti vienokią reikšmę ekonomikos kontekste ir visiškai kitaip ji gali būti apibrėžta teisės kontekste. Netgi tame pačiame teisės kontekste jos reikšmės gali skirtis, pavyzdžiui, jeigu kalbėsime apie civilinę teisę ir žmogaus teisių teisę, arba jeigu kalbėsime apie JAV ir Lietuvos teisę.

Teisės ir bendrieji žodynai pateikia dvi sąvokos *korporacija* reikšmes: konkretus teisės subjektas arba juridinio asmens ar įmonės sinonimas. Pirmoji reikšmė (konkretaus teisės subjekto) yra taikoma JAV, Kanados ar Australijos teisiniame reguliavime.[22] Šių šalių teisės teorija sąvoką *korporacija* supranta, kaip specifinį, tik nuo nacionalinės teisės sistemos priklausantį juridinį asmenį, atitinkantį ar JAV, ar Kanados teisės reikalavimus. Pažymėtina, jog tiek JAV, tiek ir Kanados teisės sistemoje *korporacija* gali būti nevien tik pelno siekiančiu dariniu. Ja gali būti ir religinės, ir sporto klubų korporacijos, ir įvairios kitos ne pelno siekiančios organizacijos, kurios atitinkama tvarka inkorporuojamos į JAV ar Kanados teisės sistemą.[23] Atkreiptinas dėmesys, kad tokiu atveju sąvoka *korporacija* reiškia konkretų teisinį statusą įkurtoje valstybėje su konkrečia teisių ir pareigų apimtimi. Šios reikšmės nederėtų painioti, pavyzdžiui, su Lietuvoje veikiančiomis įmonėmis, kurios pasivadino korporacijomis, kaip antai, „Tarptautinė statybos korporacija“. Lietuvos Respublikos įstatymai nereglamentuoja teisinio subjekto apibrėžiamo pavadinimu „korporacija“ statuso.

---

[20] Pavyzdžiui: Corporation Of St. Andrew's Parish Of The Archdiocese Of Anchorage // http://opencorporates.com/companies/us_ak/40175D , prisijungimo laikas: 2012-09-09.;

[21] Kembridžo universitetas „The University is a common law corporation, being a corporation by prescription“// http://www.admin.cam.ac.uk/offices/secretariat/charity/ , prisijungimo laikas: 2012-09-09.;

[22] Ballentines law 3rd edition. Magistranto vertimas. Orginalus tekstas: „*As defined by the Bankruptcy Act the term "corporation" includes all bodies having any of the powers and privileges of private corporations not possessed by individuals or partnership and further includes partnership associations organized under laws making the capital subscribed alone responsible for the debts of the association, joint stock companies, unincorporated companies and associations, and any business conducted by a trustee or trustees wherein beneficial interest or ownership is evidenced by certificate or other written instrument. Bankr Act § 1(8); 11 USC § 1(8)*“.;

[23] GEORGE JAMES BAYLES, RELIGIOUS CORPORATIONS IN THE UNITED STATES http://www.ccel.org/s/schaff/encyc/encyc09/htm/iv.vii.cxli.htm , prisijungimo laikas: 2012-09-10

Antroji arba bendroji sąvokos *korporacija* reikšmė yra pateikta daugelyje teisės, ir ne vien tik teisės, žodynų. Tarptautinių žodžių žodynas korporaciją apibrėžia arba kaip teisiškai įformintą asmenų grupę, kurią sieja bendri profesiniai ar luominiai interesai, arba kaip tiesiog bendrovę.[24] Black's Law teisės žodyne korporacija yra apibrėžiama kaip: juridinis asmuo, įkurtas pagal valstybės įstatymus, sudarytas retais atvejais iš vieno asmens, bet dažniausiai iš daugelio asmenų asociacijos, turintis savo unikalų pavadinimą ir turintis statusą, atskiriantį jį nuo jo narių.[25] Oksfordo teisės žodyne, tai - darinys, turintis juridinio asmens statusą ir gebantis įgyti teises ir pareigas.[26] Tuo tarpu pagal Bouviers teisės žodyne pateikiamą apibrėžimą tai yra įstatymu sukurtas darinys, sudarytas iš asmenų, kuriuos vienija bendras pavadinimas, kartu asmenų sukūrusių šį darinį pasikeitimas nekeičia darinio statuso ir dėl to tam tikrais atvejais šis darinys yra prilyginamas fiziniam asmeniui. Korporacijos gali būti viešos ir privačios. Viešos korporacijos yra tos, kurias kontroliuoja valstybė ar savivaldybė. Ir priešingai, privačios korporacijos yra kontroliuojamos privačių asmenų, nepaisant to ar jos tenkina viešuosius poreikius ar ne.[27]

Vertinant korporacijos sąvoką aktualiuose temai tarptautiniuose dokumentuose: Jungtinių Tautų Normų[28] 20 punkte korporacija apibrėžiama kaip verslo subjektas, veikiantis daugiau nei vienoje valstybėje; EBPO gairės[29] ir TDO Deklaracija[30], korporacijos sąvokos nevartoja, o vietoje jos yra vartojama įmonės sąvoka (angl. *Enterprise*). Atsižvelgiant į tai, kad šių trijų dokumentų reguliavimo objektas yra bet koks verslo subjektas, žinoma, su tam tikromis išimtimis, galime daryti išvadą, kad tarptautinio reguliavimo kontekste sąvokos korporacija, įmonė, kompanija, bendrovė yra vartojamos kaip sinonimai.

Kaip matyti, korporacijos sąvokos skirtinguose kontekstuose įgyja skirtingas reikšmes. Akivaizdu, kad bendro ir tikslaus korporacijos apibrėžimo nėra, todėl pravartu būtų palyginti šiuos apibrėžimus su

---

[24] Vaitkevičiūtė V.Tarptautinių žodžių žodynas. Vilnius : Žodynas, 2001. P. 527.;

[25] Black's Law 9th edition. Magistranto vertimas. Orginalus tekstas: *corporation, n. (l5c) An entity (usu. a business) having authority under law to act as a single person distinct from the shareholders who own it and having rights to issue stock and exist indefinitely; a group or succession of persons established in accordance with legal rules into a legal or juristic person that has a legal personality distinct from the natural persons who make it up, exists indefinitely apart from them, and has the legal powers that its cop.stitution it. Also termed corpora-tion aggregate; aggregate corporation; body corporate; corporate body. See COMPANY.* .;

[26] Elisabeth A. Martin, Oxford Dictionary of Law - fifth edition Oxford University Press. Magistranto vertimas. Orginalus tekstas: *Corporation (body corporate) n. An entity that has legal personality, i.e. it is capable of enjoying and being subject to legal rights and duties (see JURISTIC PERSON) and possesses the capacity of succession.*

[27] John Bouvier's Law Dictionary, Revised 6th Edition. Magistranto vertimas. Orginalus tekstas: *CORPORATION. An aggregate corporation is an ideal body, created by law, composed of individuals united under a common name, the members of which succeed each other, so that the body continues the same, notwithstanding the changes of the individuals who compose it, and which for certain purposes is considered as a natural person.*

[28] Sub-Commission on the Promotion and Protection of Human Rights, Norms on the Responsibilities of Transnational Corporations and Other Business Enterprises with Regard to Human Rights, UN ESCOR, 55th sess, 22nd mtg, Agenda Item 4, UN Doc E/CN.4/Sub.2/2003/12/Rev.2 (13 August 2003);

[29] OECD (2011), OECD Guidelines for Multinational Enterprises, OECD Publishing.; http://dx.doi.org/10.1787/9789264115415-en , prisijungimo laikas: 2012-07-21.;

[30] ILO, Tripartite Declaration of Principles concerning Multinational Enterprises and Social Policy, (4th ed. 2006), http://www.ilo.org/public/english/employment/multi/download/declaration2006.pdf , prisijungimo laikas: 2012-07-22.;

juridinio asmens apibrėžimu, idant nustatyti korporaciją individualizuojantį požymį ar požymius. Juridinis asmuo yra savo pavadinimą turinti įmonė, įstaiga ar organizacija, kuri gali savo vardu įgyti ir turėti teises bei pareigas, būti ieškovu ar atsakovu teisme. Nei vienas iš žodynų nepateikia jokio korporaciją, kaip juridinį asmenį, individualizuojančio požymio. Magistrantas pastebi, kad galima bandyti vertinti kitus galimus požymius, atsižvelgiant į šios sąvokos vartojimą tarptautiniuose dokumentuose, išimtinai verslo sferoje, tokius, kaip gaunamas pelnas, veiklos mąstai ir kt., – tačiau vargu ar tai daryti būtu tikslinga, kadangi tokie požymiai dėl savo ekonominio pobūdžio yra itin kontraversiški.

Taigi apibendrinant, sąvoka korporacija yra juridinio asmens sinonimas, tačiau į tarptautinių korporacijų atsakomybę nukreiptuose tarptautiniuose dokumentuose ji įgauna siauresnę reikšmę – verslo subjekto.

Magistrantas pažymi, kad sąvokos skirtumai vargu ar yra reikšmingi tarptautinės teisės aktams, kurie yra „*soft law*“, t.y. neįpareigojantys. Tačiau vertinant iš tiesiogiai įpareigojančių teisės aktų pozicijos, sąvoka turi būti tiksli, nes būtent ji nustatys teisės akto taikymo sritį. Pernelyg siauras sąvokos vartojimas, kaip šiuo atveju ir yra, gali būti kontraversijos šaltiniu. Jungtinių Tautų pozicija šiuo klausimu kol kas yra vienareikšmė – Margaret Jungk[31], kalbėdama apie tarptautines korporacijas, nurodė jog šiuo metu Jungtinių Tautų veikla yra nukreipta apsaugoti asmenis nuo verslo subjektų daromų žmogaus teisių pažeidimų.[32] Iš vienos pusės, toks sąvokos susiaurinimas yra suprantamas, nes kaip matyti iš Jungtinių Tautų Normų priėmimo proceso, Jungtinės Tautos susidūrė su gan dideliu pasipriešinimu tiek iš valstybių, tiek iš verslo subjektų pusės. Kol nėra vieningos sistemos kovai su tarptautinių korporacijų daromais žmogaus teisių pažeidimais, vargu ar būtų įmanoma panaudoti visą korporacijos sąvokos apimtį, t.y. kaip juridinio asmens sinonimo – taip įtraukiant ir religines, ir ne pelno siekiančias organizacijas, veikiančias tarptautiniu lygmeniu. Tai būtų kontraversiškas žingsnis, nes visų juridinių asmenų įtraukimas į korporacijos sąvoką labai apsunkintų ir taip sudėtingą jos subjektiškumo įvertinimo klausimą. Tačiau iš kitos pusės, žmogaus teisių apsaugos normų taikymas yra diferencijuojamas iš esmės pagal didesnį ar mažesnį gebėjimą pažeisti žmogaus teises. Ir tokioje praktinėje situacijoje pati korporacijos sąvoka yra vartojama daug siauresne ir populiaresne apimtimi. Magistrantas sutinka, kad tarptautinių korporacijų veikla šių dienų sąlygomis turi daug daugiau galimybių pažeisti žmogaus teises ir esminis motyvas tai daryti – korporacijos konkurencingumo palaikymas, o pagrindinis tikslas – pelno siekimas. Pačios žmogaus teisės savaime tokių taikymo prioritetų (pagal gebėjimą jas pažeisti) nenumato, atvirkščiai, nei viename žmogaus teisių dokumente nerasime pagrindo tokiam diferencijavimui. Todėl pasirinktas sąvokos susiaurinimas yra dirbtinis ir pragmatinis, nes jokio kito pagrindo be daromų

[31] Jungk, Margaret , Ph.d. – JTO nepriklausoma ekspertė ir darbo grupės dėl transnacionalinių korporacijų narė.
[32] Statement by Ms. Margaret Jungk, Working Group on the issue of human rights and transnational corporations and other business enterprises to the Human Rights Council, Geneva, 21 June 2012
http://www.ohchr.org/Documents/Issues/Business/StatementMargaretJungkHRC20.pdf , prisijungimo laikas: 2012-08-04.;

pažeidimų nėra. Tačiau vertinti tokį pasirinkimą neigiamai, atsižvelgiant į sunkumus, su kuriais susiduriama ir tuo, kad tai yra pirmieji žingsniai kovoje su verslo subjektų daromais tarptautinės teisės pažeidimais, būtų kiek anksti. Todėl šiame darbe, magistrantas, toliau vartodamas sąvoką *korporacija* vadovaujasi Jungtinių Tautų vartojama jos reikšme, apibrėžiama kaip verslo subjekto.

Analizuojant kitą tarptautinės korporacijos sąvokos dalį, būtina nurodyti, kad sąvokos *multinacionalinė*, *transnacionalinė* (korporacija) minėtuose tarptautiniuose teisės aktuose yra vartojamos teisės, bet ne ekonomikos kontekste. Ekonomikos kontekste[33] tarptautinė korporacija būtų ta, kuri importuoja ir eksportuoja, tačiau neturi jokių kitų investicijų už šalies, kurioje ji veikia, ribų, tuo tarpu multinacionalinės įmonės daro investicijas į kitas valstybes, kuriose jos neįregistruotos, bet neveikia jose koordinuotai ir adaptuoja savo prekes ar paslaugas konkrečiai konkrečios valstybės rinkai. Transnacionalinės korporacijos bruožas yra tas, jog ji nors ir yra sudaryta iš įvairių kitų korporacijų, kurios turi atskirus teisinius statusus šalyse, kuriose veikia, ji yra suprantama kaip vieninga korporacija.[34] Ši sąvoka kilo 1980-taisiais iš Jungtinių Tautų bandymų reguliuoti tarptautinių korporacijų veiklą, siekiant pabrėžti *de facto* korporacijos statusą.[35] Šie apibrėžimai ginčytini ir nepretenduoja į išsamumą ar visuotinumą. Tačiau svarbu pažymėti tai, kad tarptautinėje teisėje šie terminai yra vartojami kintamai ir yra suprantami, kaip veikimas už vienos valstybės ribų.

Darbo turinio aiškumui magistrantas pažymi, kad toliau darbe vartodamas sąvoką *tarptautinė korporacija*, kalbės tik apie korporaciją, kurios veikla yra už vienos valstybės ribų, ir ši sąvoka jokiu būdu nėra tapati su analogiška sąvoka, kuri vartojama ekonomikos teoriniuose šaltiniuose.

1.2 Tarptautinės korporacijos veiklos ypatumai

Siekiant išsamiai atskleisti tarptautinės korporacijos sąvoką ypatingas dėmesys turi būti skiriamas ir pačiai tarptautinės korporcijos struktūrai. Pažymėtina, jog tarptautinė korporacija *de jure* yra vienas juridinis asmuo, tačiau jos veikla *de facto* lygmeniu yra daug platesnė. Pavyzdžiui, atlikdama investicijas kitose šalyse tarptautinė korporacija gali tam tikslui įkurti filialus, steigti arba įsigyti dukterines ar asocijuotas įmones, ar veikti partnerystės ryšiais su kitomis įmonėmis. Kiekvienas iš šių veiklos būdų turi visiškai skirtingą teisinį statusą ir ryšį su investiciją atlikusia tarptautine korporacija. Filialo steigimo atveju, jis turi jį įkūrusios tarptautinės korporacijos teisinį statusą. Tai yra ypač aktualu, jei kalbama apie tarptautinės korporacijos atsakomybę, – šioje situacijoje filialas turės tokį patį teisinį statusą kaip ir jį

[33] Christopher A. Bartlett, Managing Across Borders– The Transnational Solution //. 1986. P. 367-401.;
[34] Rigaux, F., Transnational corporations, in Bedjaou, M. (ed.). International law: achievements and prospects, Boston (Nijhoff). 1991. P.121-134.;
[35] Andrew Clapham, Human Rights Obligations of Non-State Actors // Oxford University Press, 2006 P. 199.;

įsteigusi tarptautinė korporacija, todėl atsakomybės nustatymas yra nesudėtingas. Tačiau sudėtingesnė situacija yra tuomet, kuomet steigiamos ar įsigyjamos dukterinės ir asocijuotos įmonės. Dukterinės įmonės atveju priimančioje valstybėje įsteigiama nauja įmonė arba įsigyjama jau veikianti, kurioje tarptautinė korporacija turi daugiau nei pusę akcijų, kitaip tariant, kontrolinį paketą. Šiuo atveju tarptautinė korporacija įkuria teisiškai atskirą nuo tarptautinės korporacijos įmonę, tačiau faktiškai atlieka įmonės valdymą. Asocijuotos įmonės atveju tarptautinė korporacija neturi kontrolinio paketo, o akcijų kiekis paprastai yra ne daugiau nei 50%. Tarptautinė korporacija šių įmonių nevaldo, tačiau turi joms didesnę ar mažesnę įtaką. Kiek kitokio pobūdžio yra jungtinės veiklos metodas. Jis gali pasireikšti bendrai valdoma įmone, bendrai valdomu turtu specifiniam projektui įgyvendinti. Bendrai valdoma įmonė yra atskiras teisės subjektas, tačiau ji skiriasi nuo dukterinės įmonės tuo, kad paprastai ji yra įkuriama specialia sutartimi tarp dviejų ar daugiau verslo subjektų bendram tikslui įgyvendinti ir yra valdoma bendrai, kiekvienai iš šalių turint lygias įmonės kontrolės galimybes. Bendrai valdomo turto atveju nėra sukuriama teisiškai atskira įmonė, tačiau du ar daugiau verslo subjektų skiria savo turto dalį tam tikram tikslui pasiekti.

Apibendrinant pasakytina, jog šios tarptautinės korporacijos veiklos formos yra ypatingai reikšmingos tarptautinės korporacijos atsakomybės nustatymui, kadangi dauguma šių veiklos formų yra susijusios su naujo teisinio darinio steigimu, kurio atsakomybė yra visiškai atskirta nuo tarptautinės korporacijos. Tai lemia sudėtingą situaciją, kai tarptautinė korporacija dėl atskirumo principo negali būti patraukta atsakomybėn už netinkamą ir žalingą veiklą. Atskirumo principas suponuoja tai, jog tarptautinė korporacija ir jos dukterinės ar kitokio pobūdžio įmonės yra atskiri teisės subjektai, kurie savarankiškai vykdo veiklą,savarankiškai atsako už savo prievoles ir turi atskirą turtą. Ši situacija yra išsprendžiama bendrosios teisės tradicijos šalyse iškilusiu ribotos atsakomybės panaikinimo (angl. *piercing the corporate veil*) institutu. Tai yra išimtis iš atskirumo principo, kuri kilo iš bendrųjų teisingumo ir draudimo piktnaudžiauti teise, bei *nulla regula sine exceptione* principų. Ši išimtis lemia tai, jog juridinio asmens dalyvis gali atsakyti už juridinio asmens padarytus pažeidimus.[36] Tad tarptautinė korporacija išimtiniais atvejais gali būti laikoma atsakinga už jos dukterinės įmonės padarytą žalą. Tačiau čia iškyla problema jog ribotos atsakomybės panaikinimo institutas yra nacionalinės, bet ne tarptautinės teisės vaisius. Kiekviena nacionalinės teisės sistema jį gali interpretuoti įvairiai arba jo gali visai nebūti.[37] Šis klausimas plačiau bus nagrinėjamas šio darbo 2.2.1 ir 2.2.2 skyriuose. Taigi iš pirmo žvilgsnio gali pasirodyti, jog tarptautinė korporacija yra vientisas darinys. Tačiau *de facto* šis darinys gali apimti nuo keletos iki kelių šimtų atskirą teisinį statusą turinčių dukterinių įmonių.

[36] Papijanc V. Piercing the corporate veil insitutas ir patronuojančios įmonės atsakomybė pagal dukterinės įmonės prievoles Lietuvos teisėje// Jurisprudencija. Mokslo darbai. 2008,Nr. 10 (112). P. 95.;
[37] Horvathova, Alexandra and Stanescu, Catalin Gabriel, Piercing the Corporate Veil: US Lessons for Romania & Slovakia (2012). http://ssrn.com/abstract=2066030 Prisijungimo laikas: 2012-11-27

1.3 Tarptautinė korporacija kaip tarptautinės teisės subjektas

Jungtinių Amerikos Valstijų komentaras[38] į Jungtinių Tautų Normų projektą[39] (angl. *Norms on the responsibilities of transnational corporations and other business enterprises with regard to human rights*), buvo toks: „Šios normos yra su trūkumais iš tarptautinės teisės pusės. Bandymas uždėti teises ir pareigas įmonėms, kurios yra nevalstybiniai subjektai, yra už dabartinės tarptautinės teisės ir proceso ribų.“ Tokia pozicija atspindi išimtinį valstybių, kaip vienintelio tarptautinių santykių subjekto, (angl. *States-only*) modelį. Todėl prieš nagrinėjant tarptautinių korporacijų santykį su žmogaus teisėmis yra svarbu nustatyti, ar toks darinys iš tiesų gali būti tarptautinės teisės subjektu, t.y. ar tarptautinė korporacija, gali turėti tiesiogines teises ir pareigas pagal tarptautinę teisę.

Regis, nepajudinama yra aksioma tarptautinėje teisėje, kad jos subjektai yra valstybės. Ši koncepcija buvo suformuota Emer de Vattel 1758 metais[40], nuo to laiko įsiviešpatavo supratimas, kad valstybės yra vieninteliai tarptautinės teisės subjektai, tuo tarpu kiti subjektai – fiziniai ar juridiniai asmenys - savo valią ir interesus įgyvendina, naudodamiesi nacionalinės teisės normų sistema.[41] L.Oppenheim individus ir kitus privačius asmenis tarptautinėje teisėje laikė tik objektais.[42] Tačiau būtų klaidinga manyti, jog toks modelis yra palankus tik vienam iš subjektų (valstybei ar asmenims). Šis modelis yra nepalankus valstybėms, nes būtent joms tenka atsakomybė už tarptautinių įsipareigojimų nevykdymą. Kartu jis yra palankus asmenims, nes visiškai jų veiksmų nereguliuoja.[43] Tačiau jei valstybė dėl kažkokių priežasčių atsisako ar negali vykdyti savo tarptautinių įsipareigojimų, tai atsiliepia ir jos suinteresuotiems subjektams. Pasibaigus Antrajam Pasauliniam karui į tarptautinį subjektiškumą buvo pažvelgta kitaip, t.y. į individą buvo pradėta žvelgti, kaip turintį ribotą subjektiškumą tarptautinėje teisėje. H. Lauterpacht teigė, kad nėra taisyklės tarptautinėje teisėje, kuri ribotų individų ar kitų darinių gebėjimą įgyti teises ir pareigas pagal tarptautinę paprotinę ar sutartinę teisę.[44] Šią koncepciją palaiko mokslininkai ir Tarptautinio Teisingumo Teismo teisėjai Antônio Augusto Cançado Trindade,[45] bei Antonio Cassese.[46]

---

[38] Larry Catá Backer, Multinational Corporations, Transnational Law: The United Nations Norms on the Responsibilities of Transnational Corporations as a Harbinger of Corporate Social Responsibility in International Law // 37 Colum. H.R.L. Rev. 287 2006 P. 377; Memorandum from U.S. Mission to Mr. Dzidek Kedzia, chief of Research and Right to Development Branch, Office of the International National High Commissioner for Human Rights, re: Note Verbale from the OHCRF of August 3, 2004 (GVA 2537) .;

[39] Sub-Commission on the Promotion and Protection of Human Rights, Norms on the Responsibilities of Transnational Corporations and Other Business Enterprises with Regard to Human Rights, UN Doc. E/CN.4/Sub.2/2003/12/Rev.2 (2003)

[40] Roland Portmann, Legal Personality In International Law // Cambridge University Press, 2010. P. 31.;

[41] L. Oppenheim, International Law: A Tartise(1st edn.) // Longmans, Green, and co. 1905 §12 .P 16.;

[42] Ten pat, §290 .P. 344.;

[43] Ten pat, §292 P. 346.;

[44] Elihu Lauterpacht, International Law: Being the Collected Papers of Hersch Lauterpacht //Cambridge University Press, 1975 P. 487–533, 520–521, 526–527.;

[45] Cançado Trindade,Antônio Augusto, International Law for Humankind: Towards a New Jus Gentium: General Course on Public International Law // Martinus Nijhoff Publishers 2005 P. 316–17.;

Tarptautinėje teisinėje praktikoje stokojama nuoseklumo vertinant, kas yra tarptautinių teisinių santykių subjektai. Tai vaizdžiai iliustruoja nuolat kintanti tarptautinė praktika. 1924 metais, Tarptautinis Teisingumo Teismas *Mavrommatis Palestine Concessions* [47] byloje nurodė, kad individas neturi tiesioginių teisių tarptautinėje teisėje, tačiau valstybė gali pasinaudoti diplomatine apsauga, kad jį apsaugotų. Ta pati koncepcija iš esmės buvo pakartota ir 1927 metais *Lotus*[48] byloje, kurioje Teismas nurodė, kad tarptautinė teisė reguliuoja santykius tik tarp valstybių, kurie kyla iš jų laisvos valios, tuo patvirtindamas išimtinę valstybių poziciją. 1928 metais ši koncepcija išliko Teismo sprendime *Jurisdiction of the Courts of Danzig*[49], kuriame Teismas nurodė, kad tarptautinė sutartis negali sukurti individams teisių, bet gali įpareigoti valstybes inkorporuoti tas teises į nacionalinę teisės sistemą. Išimtinis valstybių, kaip vienintelio tarptautinių santykių subjekto, modelis atsispindėjo ir arbitražų praktikoje: 1928 metais *Island of Palmas*[50] byloje, kurioje arbitražas nusprendė, kad Olandų Rytų Indijos kompanijos (angl. *Dutch East India Company*) veiksmai, kalbant apie regionų kolonizavimą ar okupavimą, pagal tarptautinę teisę turi būti priskiriami Olandijos valstybei. Tačiau atkreiptinas dėmesys, jog šis sprendimas kartu yra savotiška išimtis iš valstybinio modelio, nes ši kompanija, nors ir nebuvo pripažinta tarptautinės teisės subjektu, vis dėlto sugebėjo sukurti padarinius, kuriuos tarptautinė teisė pripažino. Taigi Olandų Rytų Indijos kompanijos pavyzdys yra svarbus tuo aspektu, jog iliustruoja pagrindinį keliamą argumentą tarptautinių korporacijų subjektiškumui – jų galią ir įtaką valstybėms. Olandijos ir kartu Anglijos Rytų Indijos kompanijos buvo įkurtos XVII amžiuje prekybai su vadinamąja Rytų Indija. Jų akcininkais buvo įvairūs pirkliai ir aristokratai, tačiau valstybės neturėjo jokių akcijų ir jų poveikis kompanijai buvo tik netiesioginis. Šios kompanijos *de facto* turėjo valstybės galias – ginkluotąsias pajėgas, teisę skelbti karą, jų kontraktai su kitomis šalimis buvo laikomi tarptautinėmis sutartimis, jos galėjo leisti valiutą, valdė nemenką teritoriją ir jos gyventojus Indijoje. Tačiau tokios kompanijos gyvavo tik iki pozityvizmo įsigalėjimo teisėje, paskutinė – Britų Rytų Indijos kompanija (angl. *British East India Company*) buvo likviduota 1874 metais.[51] Šiuolaikinės tarptautinės korporacijos negali su jomis varžytis, vertinant jų galių lyginamąjį svorį laikmečio politinėje situacijoje. Tad akivaizdu, kad politinės ir komercinės galios argumentas, nors faktiškai yra aktualus, tačiau neturi esminės įtakos vertinant darinio subjektiškumą.

Svarbus nukrypimas nuo požiūrio į valstybes, kaip į išimtinį tarptautinių santykių subjektą, įvyko 1949 metais Tarptautiniam Teisingumo Teismui priėmus sprendimą byloje *Reparation for Injuries*

[46] A. Cassese, International Law // OUP Oxford, 2004 P. 165–166.;
[47] The Mavrommatis Palestine Concessions, 1924, p. 12 // http://www.icj-cij.org/pcij/serie_A/A_02/06_Mavrommatis_en_Palestine_Arret.pdf Prisijungimo laikas: 2012-07-23.
[48] Case of the SS Lotus, 1927, p. 28 // http://www.icj-cij.org/pcij/serie_A/A_10/30_Lotus_Arret.pdf Prisijungimo laikas: 2012-07-25
[49] Jurisdiction of the Courts of Danzig, 1928, P. 17–18. // http://www.icj-cij.org/pcij/serie_B/B_15/01_Competence_des_tribunaux_de_Danzig_Avis_consultatif.pdf Prisijungimo laikas: 2012-07-22
[50] Island of Palmas Arbitration Case // 4 Annual Digest of Public International Law Cases (1928), P. 104–106.
[51] Tom Lloyd, Business at a Crossroads– The Crisis of Corporate Leadership // Palgrave Macmillan, 2009. P. 38.;

Suffered in the Service of the United Nations.[52] Teismas pasisakė, pirma, dėl to, kad subjektiškumas tarptautinėje teisėje nėra išimtinai tik valstybių, ir antra, Teismas išskyrė požymius, kuriuos turi gebėti įgyti tarptautinės teisės subjektas: teisės, pareigos ir gebėjimas reikšti tarptautinius ieškinius. Teismas taip pat pažymėjo, kad tarptautinės teisės subjektų teisių ir pareigų apimtis nebūtinai turi būti identiška. Mokslinėje literatūroje šiai pozicijai yra plačiai pritariama, ir kaip nurodo M. Akehurst[53]: "Kaip ir tarptautines organizacijas, beprasmiška teisinį subjektiškumą laikyti absoliučia sąvoka – jis turi būti analizuojamas pagal jį sudarančias konkrečias teises bei pareigas". Tačiau šiuo sprendimu nors ir eliminuojamos bendros kliūtys tarptautinių korporacijų subjektiškumui tarptautinėje teisėje, bet iš sprendimo liko neaiškūs, neapibrėžti tarptautinės teisės subjekto atsiradimo momentas ir mechanizmas. Tai įžiebė nemažai ginčų tarp mokslininkų. Vieni autoriai[54] pažymi tai, jog Teismas vertino, ar valstybės pripažino Jungtinių Tautų Organizaciją, kas rodo, jog subjekto atsiradimas yra nulemtas to, ar valstybės pripažįsta jį kaip tokį. Kiti autoriai[55] pažymi tai, kad Teismas visiškai nevertino, ar valstybės, kurios nebuvo Jungtinių Tautų narėmis šią organizaciją pripažino, kas parodo kitką, tai yra, kad subjektas egzistuoja objektyviai, nepriklausomai nuo valstybių valios ir pripažinimo. Tačiau, kad ir kaip šis sprendimas pakeitė iki tol buvusią tarptautinės teisės praktiką subjektiškumo klausimu, iš tolimesnių Teismo sprendimų akivaizdu, kad juridinių asmenų subjektiškumo pozicija išliko tokia pati, kokia ir buvo prieš šį sprendimą. To pavyzdys yra *Anglo-Iranian Oil Co.*[56] byla 1952 metais, kurioje Teismas pareiškė, kad koncesija tarp britų naftos korporacijos ir Irano nesukūrė jokių tarptautinių teisių ar įsipareigojimų. Ši byla svarbi tuo, jog Teismas net netaikė tarptautinės sutarčių teisės koncesijos turinio aiškinimui, o korporacijos subjektiškumas nebuvo nagrinėtas. Korporacijų tarptautinio subjektiškumo trūkumus netiesiogiai nurodė ir Europos Teisingumo Teismas 1963 metais *Van Gend en Loos v. Netherlands Inland Revenue Administration*[57] byloje, paskelbdamas Europos Ekonominės Bendrijos sutartį tiesiogiai taikomą ne tik valstybėms, bet ir asmenims, tačiau tai buvo padaryta paskelbiant Europos Bendriją nauja teisės sistema, ir tai parodė, jog Europos Teisingumo teismas laikėsi išimtinės valstybių subjektiškumo koncepcijos. 1975 metais *Texaco/Calasiatic v. Libya*[58] byloje arbitražas priėmė sprendimą, kuriame pripažino dviejų JAV kompanijų ribotą tarptautinį subjektiškumą koncesijos sutartyje su Libija, tačiau šis sprendimas buvo plačiai kritikuojamas ir vargu, ar gali būti laikomas šiuolaikinės tarptautinės teisės

[52] Reparation for Injuries Suffered in the Service of the United Nations(Advisory Opinion), 1949 P. 174-178 // http://www.icj-cij.org/docket/files/4/1835.pdf Prisijungimo laikas: 2012-07-22
[53] Peter Malanczuk, Akehurst's Modern Introduction to International Law. // Routledge, 1997 P.136
[54] Fitzmaurice, Gerald,The Law and Procedure of the International Court of Justice: International Organizations and Tribunals'// British Yearbook of International Law, 1952. P. 1–62.;
[55] Schwarzenberger,International Law(3rd edn.)// London : Stevens, 1957. P. 138.;
[56] Anglo-Iranian Oil Co. Case, Jurisdiction, 1952, P. 112. http://www.icj-cij.org/docket/files/16/1997.pdf Prisijungimo laikas: 2012-08-05
[57] Van Genden Loos v.Netherlands Inland Revenue Administration, Byla 26/62,1963 ECR 1, P. 12
[58] Texaco Overseas Petroleum Company and California Asiatic Oil Company v. The Government of the Libyan Arab Republic, 1977, para 46–48

atspindžiu. 1991 metais Europos Teisingumo Teismas išvadoje dėl Europos ekonominės erdvės (toliau – EEE) sutarties laikėsi tos pačios nuostatos, kaip ir *Van Gend en Loos* byloje, bei nurodė, kad yra skirtumas tarp EEE sutarties ir Europos Sąjungos teisės, nes pirmoji sukuria teises ir pareigas tik valstybėms, o antroji yra tiesiogiai taikoma ir individams.[59]

Nors tarptautinėje praktikoje išimtinis valstybių subjektiškumo modelis ir yra vyraujantis, tačiau praktikoje egzistuoja ir išimtys – Tarptautinio Raudonojo Kryžiaus Komitetas, Šventasis Sostas, Maltos Ordinas ir fizinių asmenų tarptautinė baudžiamoji atsakomybė pagal Romos statutą. Tai, kad privatus juridinis asmuo gali tapti tarptautinės teisės subjektu, nepaisant bet kokių subjektiškumo koncepcijų, taikliai iliustruoja TRKK pavyzdys. TRKK įkūrė 1863 metais privatūs Šveicarijos asmenys, TRKK dėl savo veiklos įgavo specialų statusą tarptautinėje teisėje. Šis statusas buvo patvirtintas Tarptautinio baudžiamojo tribunolo buvusiai Jugoslavijai *Prosecutor v. Simic* byloje[60], kurioje tribunolas nurodė, kad nors TRKK ir yra privati organizacija, įkurta pagal Šveicarijos teisę, ji dėl savo atliekamų funkcijų, kylančių tiesiogiai iš tarptautinės teisės, turi specialų statusą, suteiktą jai tarptautinės bendruomenės. Egzistuoja ir savotiškos anomalijos, tokios kaip Niurnbergo Tarptautinio karinio tribunolo Chartijos 9 straipsnis, kuris suteikė teisę paskelbti tam tikrus juridinius asmenis (pvz. Gestapą) nusikalstamomis organizacijomis.[61] Šis straipsnis buvo svarstomas *United states v. Krupp* byloje[62], tačiau nepaisant Krupp korporacijos pažeidimų, tribunolas nepaskelbė šios nusikalstama organizacija. Dar įdomesnė yra *United states v. Krauch* byla[63], kurioje tribunolas nurodė, kad nusikaltimai prieš nuosavybę buvo padaryti Farben korporacijos ir kad tie Farben ir jos atstovų veiksmai pažeidė Hagos konvenciją. Unikali Niurnbergo tribunolo situacija nesudaro prielaidos kalbėti, jog tarptautinėje teisėje yra pripažįstamas nors ir ribotas korporacijų tarptautinis subjektiškumas, tačiau faktas, kad korporacijos šiame kontekste buvo pripažintos galinčiomis pažeisti tarptautinę teisę ir jų subjektiškumas buvo ribotai pripažintas, išlieka. Šie pavyzdžiai byloja, kad tarptautinis teisinis subjektiškumas nėra vienareikšmiškai apibrėžtas ir subjekto sąvoka nevienodai taikoma tarptautinėje praktikoje. Vienintelis ryškus pasikeitimas yra tarptautinių organizacijų subjektiškumas po *Reparations* bylos, kuri, nors ir sudarė prielaidas kitų subjektų atsiradimui, tačiau dėl labai abstraktaus sprendimo pobūdžio, įvairių šio sprendimo interpretacijų ir vėlesnės tarptautinės praktikos, tikslūs subjektiškumo reikalavimai išliko neaiškūs. Vertinant tiek šį sprendimą, tiek egzistuojančias tarptautinio subjektiškumo išimtis, akivaizdu yra tai, kad tarptautinės bendruomenės valia

[59] Opinion 1/91, Draft Agreement Relating to the Creation of the European Economic Area, 1991 ECR I-6079, paras 20–21 (I-6102).
[60] Judgement in The Prosecutor v. Blagoje Simic, Miroslav Tadic and Simo Zaric // The Hague, 2003, para 44–45
[61] 1945 m. Niurnbergo Tarptautinio karinio tribunolo chartija // http://asp.alhaq.org/zalhaq/site/eDocs/txtDocs/intl%20law/HR/nurnberg.htm Prisijungimo laikas :2012-09-04
[62] United States v. Krupp // Trials Of War Criminals Before The Nuernberg Military Tribunals Under Control Council Law No. 10, 1950, P. 1372 http://www.mazal.org/archive/nmt/09/NMT09-C001.htm, prisijungimo laikas: 2012-09-12.;
[63] United States v. Krauch // Trials Of War Criminals Before The Nuernberg Military Tribunals Under Control Council Law No. 10, 1953, P. 1081 http://www.mazal.org/archive/nmt/08/NMT08-C001.htm, prisijungimo laikas: 2012-09-10.;

yra viena iš kertinių aspektų subjektiškumui įgyti. Malcolm N. Shaw nurodo[64], kad subjektiškumo buvimą įrodo ir tiesioginių pareigų turėjimas tarptautinėje teisėje, to pavyzdys būtų minėta tarptautinė baudžiamoji atsakomybė fiziniams asmenims pagal Romos Statutą.

Magistrantas tarptautinių korporacijų subjektiškumą ėmėsi vertinti dviem aspektais: pirma, tarptautinių korporacijų bendras tarptautines teises ir pareigas bei jų teises ir pareigas pagal žmogaus teisių teisę ir, antra, ar egzistuoja valstybių valia suteikti subjektiškumą tarptautinėms korporacijoms.

Pradedant nuo teisių ir pareigų turėjimo ir žvelgiant iš šios pozicijos į tarptautines korporacijas nereikia įrodinėti, jog jos įgyja teises ir pareigas pagal tarptautinę teisę. Pakaktų vien pažvelgti į tarptautinę prekybos ar investicijų teisę ir valstybių sudaromas koncesijas, dvišales sutartis dėl investicijų (toliau – BIT) ir įvairias tarptautines prekybos ir investicijų sutartis, tokias kaip NAFTA ar Energetikos chartija.[65] Galima būtų oponuoti, kad BIT yra iš esmės tik specializuotos dvišalės sutartys, tačiau didžiojoje dalyje BIT numatytos didžiausio palankumo režimo nuostatos iš esmės paneigia šį argumentą. Kalbant apie pareigas, būtina pažymėti, kad 1982 metų Jungtinių Tautų Jūrų teisės konvencijos[66] 137 straipsnio draudimas yra taikomas tiek valstybėms, tiek fiziniams, juridiniams asmenims: „[...] nė viena valstybė arba fizinis ar juridinis asmuo negali pasisavinti jokios šio Rajono dalies“. Taip pat Konvencija dėl civilinės atsakomybės už taršos nafta padarytą žalą[67] numato, jog laivo savininkas (fizinis ar juridinis asmuo) bus atsakingas už laivo taršą. Paminėtina ir Jungtinių Tautų Konvencija prieš tarptautinį organizuotą nusikalstamumą[68], kurios 10 straipsnis numato juridinių asmenų atsakomybę. Žmogaus teisių teisėje, privalu būtų nurodyti tai, jog tarptautinės korporacijos naudojasi žmogaus teisėmis.[69] Tačiau, jeigu ieškotume tarptautinių korporacijų tiesioginių pareigų žmogaus teisių teisėje, tokių pareigų neaptiktume. Pareiga užtikrinti žmogaus teises yra išimtinė bet kurios valstybės pareiga. Nei vienas šiuo metu galiojantis žmogaus teisių dokumentas nesukuria pareigos užtikrinti žmogaus teises kitiems subjektams, tą privalo daryti tik valstybė. Kai kurie autoriai[70] nurodo, kad VŽTD preambulė[71] nediferencijuoja kokie subjektai turėtų jas užtikrinti: „[...]skelbia šią Visuotinę žmogaus teisių deklaraciją kaip bendrą idealą, kurio turi siekti visos tautos ir visos valstybės, kad kiekvienas asmuo ir kiekvienas visuomenės organas, visuomet paisydami šios Deklaracijos, stengtųsi pasinaudodami mokymu ir švietimu skatinti pagarbą šioms teisėms ir laisvėms ir pažangiomis nacionalinėmis bei tarptautinėmis priemonėmis

[64] Malcolm N. Shaw, International Law, 5th edition // Cambridge University Press, 2003 P. 244.;
[65] Vazquez, Carlos Manuel, Direct vs. Indirect Obligations of Corporations Under International Law // Columbia Journal of Transnational Law, Vol. 43, 2005; P. 14-15
[66] Jungtinių Tautų jūrų teisės konvencija // Valstybės žinios. 2003, Nr. 107-4786.;
[67] Tarptautinė konvencija dėl civilinės atsakomybės už taršos nafta padarytą žalą, 1992. Įsigaliojo 2001.06.27 . Valstybės žinios,2000, Nr.43
[68] Valstybės Žinios 2002 m. Nr. 51
[69] Marius Emberland, The Human Rights Of Companies: Exploring the Structure of ECHR Protection // Oxford University Press, Oxford, 2006
[70] Olufemi Amao, Corporate Social Responsibility: Human Rights and the Law // Taylor & Francis, 2011, P. 25-26
[71] Visuotinė Žmogaus Teisių Deklaracija Generalinės Asamblėjos priimta ir paskelbta 1948 m. gruodžio 10 d. rezoliucija 217 A (III). Valstybės žinios, 2006-06-17, Nr. 68-2497

užtikrinti, kad jos būtų visuotinai ir tikrai pripažįstamos bei taikomos tiek pačių valstybių narių tautoms, tiek jų jurisdikcijai priklausančių teritorijų tautoms.“ Tačiau skirtingai nuo kitų VŽTD nuostatų, niekur tarptautinėje praktikoje nerasime pagrindo, kad jos preambulė įgavo tarptautinio papročio galią[72].

Kitas tarptautinių korporacijų subjektiškumo tarptautinėje teisėje analizės aspektas - valstybių valia suteikti subjektiškumą tarptautinėms korporacijoms. Sudėtinga būtų įvertinti, kokiu mastu valstybės yra linkusios pripažinti tarptautines korporacijas tarptautinės teisės subjektu. Iš vienos pusės įnirtingai priešinamasi Jungtinių Tautų Normų priėmimui ar, pavyzdžiui, Romos Statuto atnaujinimui[73], kur siekiama įtraukti į taikymo sritį ir juridinius asmenis. Iš kitos pusės, ne visos valstybės išreiškė kritiką dėl subjektiškumo klausimo, didžioji dalis kritikos buvo dėl pasiūlymų turinio, susijusio su jų įgyvendinimu, bet ne dėl fundamentalaus subjektiškumo klausimo.[74] Gilinantis į atskirų valstybių praktiką, puikus pavyzdys yra Portugalija, kurios 1976 metų Konstitucijos 18(1) straipsnis sukuria horizontalų žmogaus teisių teisės efektą.[75] Panašias nuostatas turi ir kelios Afrikos valstybės.[76] Juo labiau, kaip matyti iš Tarptautinio Teisingumo Teismo sprendimo *Reparations* byloje, visų valstybių pritarimo subjekto sukūrimui nereikia. Tuo tarpu valstybių valia nebūtinai turi būti aiškiai išreikšta, ji lygiai taip pat gali būti menama arba išreiškiama „tyliu pritarimu“.[77]

Apibendrinant tarptautinių korporacijų subjektiškumo klausimą, pažymėtina tai, jog pozicija, kad tik valstybės yra tarptautinės teisės subjektais vis dar gyvuoja tarptautinėje praktikoje, tačiau jos vietą palaipsniui užkariauja lankstesnis modelis, apibūdintas *Reparations* byloje. Greta to, pabrėžtina, kad šiuolaikinėje tarptautinėje praktikoje valstybės išlieka „pilnaverčiais“ tarptautinės teisės subjektais ir jų valia yra pagrindinis šaltinis kitiems subjektams atsirasti. Nors magistrantas ir atskleidė įvairiose tarptautinės teisės srityse egzistuojančias tarptautinių korporacijų teises bei pareigas, tačiau teisinė praktika pateikiama šiame darbe pavyzdžių forma neįrodo tarptautinių korporacijų gebėjimo būti subjektu žmogaus teisių srityje. Šiuo metu žmogaus teisių teisėje nėra absoliučiai jokio teisinio pagrindo tarptautinėms korporacijoms būti tiesiogiai atsakingoms pagal tarptautinę teisę už žmogaus teisių pažeidimus. Tačiau tai pašalinama kliūtis. Tarptautinė teisė nėra statiška, ji yra dinamiška ir nuolat besikeičianti, reaguojanti į tarptautinės bendruomenės poreikius. Tai yra akivaizdu pažvelgus į jos

---

[72] Ruggie, John Gerard, Buisness and Human Rights: The Evolving International Agenda // CSR Initiative, Working Paper No. 38. Cambridge, MA, 2007 P. 19

[73] William W. Burke-White, Proactive Complementarity: The International Criminal Court and National Courts in The Rome System of International Justice // 49 Harvard International Law Journal P. 53, 2008

[74] The impact of the activities and working methods of transnational corporations on the full enjoyment of all human rights, in particular economic, social and cultural rights and the right to development, bearing in mind existing international guidelines, rules and standards relating to the subject-matter, UN Sub-Commission on Prevention of Discrimination and Protection of Minorities, UN doc. E/CN.4/Sub.2/1996/12, 2 July 1996, para. 61-62.;

[75] Constitution Of The Portuguese Republic Seventh Revision http://www.tribunalconstitucional.pt/tc/conteudo/files/constituicaoingles.pdf , prisijungimo laikas: 2012-08-11.;

[76] Section 8 of the Constitution of the Republic of South Africa, 1996.;

[77] Sir Ian McTaggart Sinclair, The Vienna Convention Of The Law Of Treaties // Manchester University Press ND, 1984 P. 136-137.;

vystymąsi nuo XVII a. iki šių dienų. Tie reti subjektiškumo suteikimo pavyzdžiai, kaip antai: tarptautinių organizacijų subjektiškumas, fizinių asmenų subjektiškumas tarptautinėje baudžiamojoje teisėje, TRKK subjektiškumas, įrodo viena - būtent, kad pagrindinė ir pirmaeilė subjektiškumo prielaida yra tarptautinės bendruomenės poreikis jį suteikti, o tik tuomet gali būti pereinama prie teisės klausimų, o būtent: kaip šį subjektiškumą pagrįsti egzistuojančiomis normomis arba kaip sukurti naujas normas, kurios neprieštarautų galiojančioms. Jeigu jose lieka tarpusavio prieštaravimai, visuomet galima įvardinti juos išimtimis, vadovaujantis "nėra taisyklės be išimties" ar „išimtis patvirtina taisyklę" principais. Be abejo, išimčių pagrindu suteikti tarptautinėms korporacijoms subjektiškumą žmogaus teisių teisės srityje yra ganėtinai prieštaringas sprendimas. Skirtingai nuo TRKK, kuris yra iš esmės pakankamai unikalus ir išskirtinis darinys, kurio subjektiškumas yra apibrėžtas jo pozityvia veikla. Tačiau tarptautinių korporacijų atveju jis būtų suteikiamas milžiniškam kiekiui darinių ir pats suteikimo tikslas būtų siejamas su negatyvaus pobūdžio padarinių vertinimu bei siekimu jų išvengti, – numatyti tarptautinę atsakomybę ir įpareigojimą skatinti bei užtikrinti žmogaus teises. Skirtingai nuo tarptautinės fizinių asmenų baudžiamosios atsakomybės, jei remtis Jungtinių Tautų Normų projektu, tarptautinių korporacijų subjektiškumas ne tik kad iš dalies apimtų Romos Statuto nuostatas, bet ir visą spektrą dabartinių žmogaus teisių įskaitant antros ir trečios kartos teises. Tokia išimtis vertinant jos mastą - precedento neturintis faktas dabartinėje tarptautinėje teisėje. Tačiau, kaip liudija Reparations bylos duomenys, visiškai nukrypti nuo išimtinio valstybių subjektiškumo modelio tarptautinės teisės praktikoje yra įmanoma. Tad tarptautinių korporacijų subjektiškumas, nors ir dažnai įvardinamas kaip viena iš pagrindinių problemų tiesioginei tarptautinių korporacijų atsakomybei, - tikrovėje nėra neišsprendžiama problema. Ši diskusija teisiniu požiūriu praranda savo prasmę ir mastą, kuomet nesigilinama į įvairių politinių, socialinių ir ekonominių interesų sankirtą, kuri, magistranto požiūriu, yra esminė sprendžiant subjektiškumo klausimą. Toliau šiame darbe nagrinėjama, kiek tarptautinių korporacijų subjektiškumo suteikimas būtų tinkamas ir proporcingas atsakas į daromus žmogaus teisių pažeidimus ir priimtinas tarptautinei bendruomenei.

2. TARPTAUTINIŲ KORPORACIJŲ ATSAKOMYBĖ

Į tarptautinių korporacijų atsakomybę už žmogaus teisių pažeidimus galima pažvelgti labai įvairiapusiškai. Iš vienos pusės, turime nacionalinės teisės subjektą, darantį žmogaus teisių pažeidimus, kurio tinkamą elgesį turi užtikrinti valstybė, kurioje jis veikia. Pažymėtina, kad net veikianti tarptautiniu lygmeniu korporacija nėra tarptautinės teisės darinys. Ji yra įkurta pagal konkrečios valstybės įstatymus, pagal juos jai ir yra kildinama atsakomybė. Tad žiūrint iš šios pozicijos, bet koks netinkamas korporacijos elgesys yra, visų pirma, konkrečios valstybės nesugebėjimas suvaldyti savo subjektų.[78] O valstybė gali pasirinkti ir mažesnį korporacijų veiklos reguliavimą, kadangi jos yra valstybės pajamų ir gerų ekonomikos rodiklių pagrindas, tai ypač aktualu besivystančioms valstybėms. Iš kitos pusės, labai svarbu akcentuoti pagrindinius įmonių veiklos motyvus – pelno siekimą ir konkurenciją. Pelno siekimas suponuoja prezumpciją, kad tarptautinė korporacija elgsis tinkamai, kada nėra jokių tokio elgesio kaštų ir, jog pasirinks atvirkštinį variantą, kai tai yra nepelninga.[79]Tačiau tai jokiu būdu neįrodo negatyvaus visų tarptautinių korporacijų veiklos pobūdžio. Atvirkščiai, tai yra susiję su antruoju tarptautinių korporacijų veiklos motyvu – konkurencija. Ir tai galima puikiai iliustruoti hipotetiniu pavyzdžiu: korporacija A veikdama Nigerijoje skatina žmogaus teises ir rūpinasi bendruomenės, kurios teritorijoje veikia, gerove, tuo tarpu korporacija B naudoja priverstinį ir vaikų darbą, sudaro kenksmingas sveikatai darbo sąlygas. Pelno atžvilgiu korporacija A gauna daug mažesnį pelną nei korporacija B, mat šios kaštai yra daug didesni, tačiau iš profesinės etikos ir moralinės pusės šios dvi korporacijos yra nesulyginamos. Darant prielaidą, kad Nigerijoje nėra jokių įstatymų, kurie draustų korporacijos B veiklą, korporacijai A iškyla dilema, kaip ši turėtų konkuruoti su korporacija B. Paprasčiausias šios dilemos sprendimas būtų B korporacijos atsakomybė už jos veiksmus.

Deja, vientiso tarptautinių korporacijų atsakomybės modelio nėra. Tai šiame magistrinio darbo skyriuje magistrantas ir siekia atskleisti. Pirmojoje šio skyriaus dalyje bus apžvelgiama tarptautinės bendruomenės bandymai spręsti šias problemas – Jungtinių Tautų Normos ir jas pakeitę Pagrindiniai verslo ir žmogaus teisių principai[80], Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijos gairės[81] (toliau – EBPO) ir Tarptautinės darbo organizacijos (toliau – TDO) gairės[82]. Antrojoje šio skyriaus dalyje

[78] McCorquodale, Robert and Simons, Penelope C., Responsibility Beyond Borders: State Responsibility for Extraterritorial Violations by Corporations of International Human Rights Law. Modern Law Review, Vol. 70, No. 4, pp. 598-625, July 2007. http://ssrn.com/abstract=998664 or http://dx.doi.org/10.1111/j.1468-2230.2007.00654.x, prisijungimo laikas: 2012-08-15.;
[79] Erin Elizabeth Macek, Scratching the Corporate Back: Why Corporations have no Incentive to Define Human Right // Minn. J. Global Trade 2002 P. 101, 117.;
[80] Guiding Principles on Business and Human Rights for implementing the UN "Protect, Respect and Remedy" Framework, Human Rights Council, A/HRC/RES/17/4.;
[81] OECD (2011), OECD Guidelines for Multinational Enterprises, OECD Publishing.; http://dx.doi.org/10.1787/9789264115415-en , prisijungimo laikas: 2012-07-21.;
[82] ILO, Tripartite Declaration of Principles concerning Multinational Enterprises and Social Policy, (4th ed. 2006), http://www.ilo.org/public/english/employment/multi/download/declaration2006.pdf , prisijungimo laikas: 2012-07-22.;

apžvelgiamos regioninio ir nacionalinio pobūdžio svarbiausios kontrolės priemonės, tokios kaip Europos Sąjungos reglamentai "Briuselis I"[83] ir "Roma II"[84], nacionalinių teismų praktika ir JAV ATCA (angl. *Alien Tort Claims Act*)[85]. Trečioji skyriaus dalis yra skiriama individualiai atsakomybei dėl tarptautinės korporacijos padarytų žmogaus teisių pažeidimų.

2.1 Universalios atsakomybės priemonės

Žmogaus teisių teisė nuo pat 1948 metais priimtos VŽTD[86] sparčiai vystėsi ir 1965metais buvo priimta Tarptautinė konvencija dėl visų formų rasinės diskriminacijos panaikinimo,[87] o 1966 metais universalūs žmogaus teisių dokumentai – TPPTP[88] ir TESKTP.[89] 1979 metais buvo priimta Konvencija dėl visų formų diskriminacijos prieš moteris panaikinimo[90], 1984 metais priimta Konvencija prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ar baudimą[91], 1989 metais – Vaiko teisių konvencija.[92] Apskritai visos VŽTD nuostatos, išskyrus preambulę, atsispindi šiuose dokumentuose ir didžioji jų dauguma yra privaloma. Tačiau, kaip jau buvo minėta, visos šios tarptautinės sutartys sukuria pareigas tik valstybėms, kitaip tariant, jų paskirtis yra apsaugoti individą nuo valstybės.[93] Tarptautinių korporacijų daromų žmogaus teisių pažeidimų atveju, nei viena iš šių tarptautinių sutarčių neturės jokio poveikio, jei valstybė, kurioje veikia tarptautinė korporacija nesiims pašalinti pažeidimų. Tai puikiai iliustruoja TPPTP ir jo Fakultatyvinis protokolas[94]. Remiantis Fakultatyvinio protokolo nuostatomis, juridiniai asmenys neturi teisės kreiptis į Žmogaus teisių komitetą, kuris prižiūri šių dokumentų taikymą.[95] Juo labiau, TPPTP nepripažįsta sutarties horizontalaus efekto.[96]Autorius Emberland teigia, jog rengiant TPPTP buvo aiškus vengimas įtraukti juridinius asmenis į taikymo sritį.[97] Ši situacija yra

[83] 2000 m. gruodžio 22 d. priimtas Europos Tarybos reglamentas (EB) Nr. 44/2001 dėl jurisdikcijos ir teismo sprendimų civilinėse ir komercinėse bylose pripažinimo bei vykdymo užtikrinimo („Briuselis I").;
[84] 2007 m. liepos 11 d. priimtas Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (EB) Nr. 864/2007 dėl nesutartinėms prievolėms taikytinos teisės („Roma II").;
[85] 28 USC § 1350 - Alien's action for tort // Legal Information Institute http://www.law.cornell.edu/uscode/text/28/1350 Prisijungimo laikas: 2012-06-22.;
[86] Valstybės žinios, 2006-06-17, Nr. 68-2497
[87].Valstybės žinios. 1998, Nr.108.;
[88] Valstybės žinios. 2002, Nr. 77 - 3288.;
[89] Valstybės žinios, 2002, Nr. 77-3290.;
[90] Valstybės žinios. 1996, Nr.21.;
[91] Valstybės žinios, 2006-07-22, Nr. 80-3141
[92] Valstybės žinios .1995, Nr.60.;
[93] The Effect of Reservations on the Entry into Force of the American Convention on Human Rights, Advisory Opinion OC-2/82, September 24, 1982, Inter-Am. Ct. H.R. (Ser. A) No. 2 (1982).;
[94] Valstybės žinios. 2002, Nr.77.;
[95] Human Rights Commitee, View of 14 July 1989, A newspaper publishing company v. Trinidad and Tobago, Comm. 360/1989, para. 3.2; HRC, View of 6 April 1983, J. R. T. & the W. G. Party v. Canada, Comm. 104/1981, para. 8(a); HRC, View of 9 April 1981, Hartikainen v. Finland, Comm. 40/1978, para. 3.;
[96] Human Rights Commitee, General Comment No. 31, UN Doc. CCPR/C/21/Rev.1/Add.13, para. 8 (May 26, 2004).;
[97] Emberland, M., The Corporate Veil in the Jurisprudence of the Human Rights Committee and the Inter-American Court and Commission of Human Rights // Human Rights Law Review 4. 2004, P. 261.;

analogiška kitoms minėtoms universalioms žmogaus teisių priemonėms. Maža to, didžioji dalis šių tarptautinių sutarčių susiduria su didžiuliu išlygų kiekiu: Žmogaus teisių komitetas nurodė, kad 1994 metais buvo 150 išlygų, kurias padarė 127 valstybės, prisijungusios prie TPPTP. [98] Dar sudėtingesnė situacija yra su individualių peticijų mechanizmu, – šiuo metu TPPTP narėmis yra 167 valstybės, o jo Fakultatyvinio protokolo, numatančio individualių peticijų mechanizmą, narėmis yra 114 valstybių. Šis išlygų gausa niekuo nenusileidžia pačiam TPPTP. Jungtinių Tautų Žmogaus teisių komitetas (angl. Human Rights Committee) pažymėjo, kad toks išlygų kiekis gali pakenkti veiksmingai įgyvendinti TPPTP[99], tačiau gan stiprus saugiklis yra tai, kad šios išlygos negali prieštarauti sutarties objektui ir tikslui. [100] Kita TPPTP problema yra teisių užtikrinimo mechanizmas, jo įgyvendinimą kontroliuoja Žmogaus teisių komitetas. Pagrindinės šio Komiteto vykdomos priežiūros priemonės yra monitoringas, vertinant valstybių ataskaitas ir teikiant pastabas ir rekomendacijas, bei individualių peticijų nagrinėjimas (jei valstybė nėra numačiusi tam išlygos ir yra pasirašiusi Fakultatyvinį protokolą). Tačiau Komitetas yra kvazi-teisminė institucija ir jo sprendimai *stricto sensu* nėra privalomi.[101] Tai ypač aktualu, jei žiūrėsime į sprendimų vykdymą – praktikoje gausu labai neigiamų pavyzdžių, kai Komiteto sprendimai buvo valstybių atmesti, kaip buvo Ahani v. Canada[102] ar Wilson v. the Philippines[103] bylose. Pavyzdžiui, Wilson byloje Filipinams buvo nurodyta sumokėti kompensaciją už 7, 9 ir 10 TPPTP pažeidimus, tačiau tai nebuvo įvykdyta.[104] Maža to, tai nėra pirmas atvejis, kuomet, pavyzdžiui, Filipinai nepaiso Žmogaus teisių komiteto nurodymų. [105] Tačiau atsižvelgdamas į tokius atvejus, Komitetas pažymėjo, kad prisijungdama prie Fakultatyvinio protokolo valstybė įsipareigoja laikytis komiteto išvadų. [106] Šie trūkumai didesniu ar mažesniu mastu yra visoje Jungtinių Tautų žmogaus teisių apsaugos sistemoje. Tarptautinių korporacijų atveju priėmus tarptautinę sutartį, numatančią jų tiesioginę atsakomybę, būtų didelė tikimybė, kad šios sutarties užtikrinimo procesas susidurtų su tomis pačiomis problemomis, kaip ir visos kitos Jungtinių Tautų rėmuose priimtos žmogaus teisių sutartys. Nepalengvintų šios situacijos ir sudėtinga tarptautinės korporacijos struktūra. Šiuo metu nepaisant bandymų įtvirtinti tarptautinių

[98] Human Rights Committee, General Comment 24 (52), General comment on issues relating to reservations made upon ratification or accession to the Covenant or the Optional Protocols thereto, or in relation to declarations under article 41 of the Covenant, U.N. Doc. CCPR/C/21/Rev.1/Add.6 (1994) Para 1.;
[99] Ibid
[100] Ibid Para. 16
[101] Alex Conte, Scott Davidson and Richard Burchill, Defining Civil And Policial Rights: The Jurisprudence Of The United Nations Human Rights Committee // Ashgate Publishing Limited, 2004. P. 280
[102] Mansour Ahani v. Canada, Communication No. 1051/2002, U.N. Doc. CCPR/C/80/D/1051/2002 Para 5.3(2004).;
[103] Albert Wilson v. Philippines, Communication No. 868/1999, U.N. Doc. CCPR/C/79/D/868/1999 (2003).;
[104] Un Human Rights Committee 106th Session, The Failure Of The Philippines To Implement Views In Individual Communications // Shadow Report, September 2012 P. 2-4
http://www2.ohchr.org/english/bodies/hrc/docs/ngos/Redress1_Philippines_HRC106.pdf Prisijungimo laikas: 2012-10-03
[105] Ibid P. 4
[106] UN Human Rights Committee (HRC), General comment no. 33, Obligations of States parties under the Optional Protocol to the International Covenant on Civil and Political Rights, 25 June 2009, CCPR/C/GC/33, Para 14-15.

korporacijų pareigas žmogaus teisių teisėje, tai bus plačiau aptariama 2.1.1 skyriuje, egzistuoja tik rekomendacinio pobūdžio įsipareigojimai, kurie bus aptariami 2.1.2 ir 2.1.3 skyriuose.

2.1.1 Jungtinių Tautų instrumentai skirti tarptautinėms korporacijoms

2003 metais Jungtinių Tautų Žmogaus teisių skatinimo ir apsaugos pakomisė (toliau – Pakomisė, angl. *Sub-Commission on the Promotion and Protection of Human Rights*) patvirtino Normų dėl transnacionalinių korporacijų ir kitų verslo įmonių atsakomybės žmogaus teisių atžvilgiu projektą.[107] Projektas pradėtas kurti 1998 metais, kuomet Pakomisė įsteigė darbo grupę, kurios uždavinys buvo tris metus stebėti tarptautinių korporacijų veiklą ir verslo metodus.[108] 2001 metais, darbo grupės veikla buvo pratęsta dar 3 metams.[109] Pirmoji projekto kryptis buvo sukurti elgesio kodeksą tarptautinėms korporacijoms. Tačiau darbo grupės ekspertų nuomonės šiuo klausimu išsiskyrė. Vieni palaikė poziciją, jog projektas yra skirtas tik tarptautinėms korporacijoms, kiti teigė, kad daugumoje atvejų yra sunku atriboti tarptautinę korporaciją nuo netarptautinių verslo darinių, kurie lygiai taip pat, kaip ir tarptautinės korporacijos, daro įtaką žmogaus teisėms. Pastaroji pozicija nugalėjo ir galutiniame projekto variante buvo įtraukta „kitų verslo darinių“ sąvoka. Didžiausia diskusiją visgi sukėlė dokumento teisinis statusas: ar jis turėtų būti savanoriškas, kaip EBPO ar TDO gairės, ar visgi privalomas.[110] Darbo grupė vėlgi pasirinko pastarąjį variantą. Pagrindinė tokio pasirinkimo priežastis – karti Pasaulinio Susitarimo[111] (angl. *Global Compact*) patirtis. 1999 metais Pasaulio ekonomikos forume Jungtinių Tautų generalinis sekretorius Kofi Annanas pristatė Jungtinių Tautų parengtą Pasaulinį Susitarimą - dešimt principų, skirtų atsakingo verslo praktikai, žmogaus teisėms, darbo standartams, aplinkosaugos veiksmingumui ir kovai prieš korupciją. Tačiau darbo grupės duomenimis, iš 75 000 tarptautinių korporacijų, tik 1000 buvo prisijungę prie Pasaulinio susitarimo.[112] Savanoriškų gairių idėja buvo atmesta ir nutarta, jog Normos turi būti privalomojo pobūdžio.[113]

---

[107] Sub-Commission resolution 2003/16, U.N. Doc. E/CN.4/Sub.2/2003/L.11 at 52 (2003).;
[108] Res. 1998/8 august 1988.;
[109] Res. 2001/2 15 august 2001.;
[110] Carolin F. Hillemanns, UN Norms on the Responsibilities of Transnational Corporations and Other Business Enterprises with regard to Human Rights // German Law Journal Vol. 4 No. 10 2003, P. 1068-1069 http://www.germanlawjournal.com/pdfs/Vol04No10/PDF_Vol_04_No_10_1065-1080_European_Hillemanns.pdf Prisijungimo laikas: 2012-09-15 ;
[111] Papa Louis Fall Mohamed Mounir Zahran, United Nations corporate partnerships: The role and functioning of the Global Compact // JIU/REP/2010/9 Joint Inspection Unit Geneva 2010.;
[112] Sub-Commission for the Promotion and Protection of Human Rights, Fifty-fourth session, Human Rights Principles and Responsibilities for Transnational Corporations and Other Business Enterprises, E/CN.4/Sub.2/2002/WG.2/WP.1/Add.1 , 2002, para. 20-21
[113] John Ruggie, Business and Human Rights: The Evolving International Agenda // June 2007, CSRI Working Paper No. 38, P. 4 http://www.hks.harvard.edu/m-rcbg/CSRI/publications/workingpaper_38_ruggie.pdf Prisijungimo laikas: 2012-09-12.;

Šiame magistriniame darbe Normų projektas [114] bus analizuojamas daug detaliau nei kitos universalios priemonės. Tą lemia keletas priežasčių: pirma, nors šis projektas ir liko neįgyvendintas, tačiau šio projekto tikslas buvo nustatyti tarptautinėms korporacijoms pareigas žmogaus teisių teisėje, kuris yra kertinis siekiant atsakyti į klausimą, kiek tarptautinėms korporacijoms yra reikalingas tarptautinis subjektiškumas; antra, platus korporacijoms uždedamų žmogaus teisių spektras sudaro sąlygas analizei: kaip ir kokia apimtimi tarptautinės korporacijos yra pajėgios šias pareigas įgyvendinti.

Pereinant prie Normų turinio, jos, kaip ir dauguma tarptautinės teisės aktų, yra pradedamos preambule, kurioje nurodomi pagrindiniai normų šaltiniai. Pažymėtina, kad tai yra svarbiausia Normų dalis, kadangi ji skirta ypač problemiškam subjektiškumo klausimui. Subjektiškumui įrodyti Normų rengėjai kaip „atspirties tašku“ vadovaujasi VŽTD. Normose numatyta, kad VŽTD numato bendrą standartą, jog valdžios institucijos ir kiti visuomenės organai turi stengtis skatinti pagarbą žmogaus teisėms ir laisvės. Magistrantas pažymi, kad tai yra viena iš galimų VŽTD interpretacijos formų. Jos preambulės punktas, kuriuo remiasi normų rengėjai nėra tiesiogiai cituojamas. VŽTD preambulėje yra nurodyta, jog „Generalinė Asamblėja skelbia šią Visuotinę žmogaus teisių deklaraciją kaip bendrą idealą, kurio turi siekti visos tautos ir visos valstybės [...]“, iš ko galima daryti išvadą, jog tai yra pirminiai VŽTD adresatai, tuomet VŽTD pateikia: „[...]kad kiekvienas asmuo ir kiekvienas visuomenės organas, visuomet paisydami šios Deklaracijos, stengtųsi pasinaudodami mokymu ir švietimu skatinti pagarbą šioms teisėms ir laisvėms ir pažangiomis nacionalinėmis bei tarptautinėmis priemonėmis užtikrinti, kad jos būtų visuotinai ir tikrai pripažįstamos“. Tuo tarpu Normų preambulė nurodo, kad „(Deklaracija) skelbia bendrą standartą, kurio turi siekti visos tautos ir visos valstybės [...]“, tai yra VŽTD formuluotė, tačiau kita jos dalis nukrypsta nuo VŽTD formuluotės ir nurodo: “[...] kad Vyriausybės, kiekvienas visuomenės organas ir kiekvienas asmuo stengtųsi pasinaudodami mokymu ir švietimu skatinti pagarbą žmogaus teisėms ir laisvėms“.[115] Tad pastebėtina, jog visuomenės organai ir valstybės (vyriausybės) skirtingai nei Normose nėra tose pačiose dalyse. Magistranto požiūriu, VŽTD numato šiuos įpareigojimus valstybėms, o juos įgyvendinant (įgyvendinimas, be abejo, apima ne tik negatyvias priemones, bet ir pozityvias - šviečiamąsias), kad ir „kiti visuomenės organai ir asmenys“ autonomiškai paisys VŽTD ir skatins pagarbą žmogaus teisėms bei laisvėms. Taigi Normų rengėjų interpretacija VŽTD atžvilgiu yra ginčytina. Be to, kaip pastebėjo dauguma Normų kritikų, VŽTD preambulė neturi teisinės galios.[116] Nereikia pamiršti ir to, kad VŽTD priimta JTO rėmuose . Jungtinių Tautų Chartijos 1, 3 ir 55 straipsniai[117] įpareigoja ją imtis veiksmų, kad visada būtų gerbiamos žmogaus teisės bei pagrindinės laisvės. Atsižvelgiant į tai, kad

[114] Sub-Commission resolution 2003/16, U.N. Doc. E/CN.4/Sub.2/2003/L.11 2003.;
[115] Ibid
[116] Mary Ann Glendon, The Rule of Law in The Universal Declaration of Human Rights // Northwestern University Journal of International Human Rights 5 // http://www.law.northwestern.edu/journals/jihr/v2/5 , Prisijungimo laikas: 2012-09-10.;
[117] Valstybės žinios, 2002-02-13, Nr. 15-557

VŽTD yra didžiosios dalies žmogaus teisių sutarčių pagrindas,[118] ji gali būti vertinama kaip Jungtinių Tautų ir jos valstybių narių, remiantis Chartijos 56 straipsniu, įpareigojančiu valstybes nares imtis individualių veiksmų, tikslas. Tai, be abejo, jokiu būdu nesuponuoja privalomo pobūdžio, tačiau kartu ir neeliminuoja jos kaip svaraus teisės šaltinio. Problema išlieka tik tame, kad VŽTD yra vienintelis Normų rengėjų atsakas į tarptautinių korporacijų subjektiškumo klausimą. Nepaisant to, Normos formuoja tiesioginius ir privalomus įsipareigojimus tarptautinėms korporacijoms, tačiau be tarptautinės sutarties pasirašymo jos išlieka „*soft law*“ – neįpareigojančios. Kaip matyti iš tolimesnės Normų turinio analizės didžioji dauguma jos nuostatų yra pasiekę tarptautinio papročio lygmenį, tačiau šios tarptautinės paprotinės normos gali būti taikomos tik valstybėms ir tam tikrais atvejais fiziniams asmenims. Paprotinių nuostatų, numatančių tarptautinių korporacijų atsakomybę už žmogaus teisių ar humanitarinės teisės pažeidimus, nėra. Dėl šios priežasties Normos teisiniu požiūriu yra aspiracinės.

Ne tik tarptautinės korporacijos buvo raginamos preambulėje, jų pareigūnai ir darbuotojai taip pat yra įpareigojami gerbti visuotinai pripažintas žmogaus teisių normas.[119] Ši preambulės dalis yra gana abstrakti ir visgi nėra visiškai aiškios jos ribos – kiek tai gali būti taikoma tarptautinės korporacijos valdybai ar jos akcininkams. Tačiau kaip tokia atsakomybė yra nustatoma, koks yra jos santykis su tarptautinės korporacijos atsakomybe ir tarptautine baudžiamąja fizinių asmenų atsakomybe, Normos nepateikia. Abstraktumas galbūt galėtų būti pateisinamas tuo, kad, kaip minėta, Normų pilnam įgyvendinimui reikėtų tarptautinės sutarties, tačiau atsižvelgiant į daugybę neaiškumų šioje srityje, atsakomybės nustatymo ir užtikrinimo metodų įtraukimas būtų buvęs išties vertingas indėlis. Pažymėtina, kad juridinių asmenų atsakomybė buvo svarstyta, siekiant ją įtraukti ir į Romos statutą[120], tačiau dėl labai išsiskiriančių valstybių pozicijų, kaip tą padaryti, ji taip ir nebuvo įtraukta. Atsižvelgiant į tai, kad Romos statuto priėmimas buvo šiek tiek anksčiau (1998 metais), stebėtina yra tai, kad atsakomybės nustatymo aspektui visame Normų turinyje yra skiriama gana mažai dėmesio ir viskas iš esmės atsiremia į vienintelę jau minėtą sąvoką – „įtakos sfera“, nors Romos statute tai buvo sudėtingas ir daug debatų sukėlęs klausimas[121]. Šis klausimas bus plačiau nagrinėjamas šio skyriaus 2.3 dalyje nagrinėjant

[118] United Nations, The Foundation of International Human Rights Law, 2008, http://www.un.org/events/humanrights/2008/ihrl.shtml. , Prisijungimo laikas: 2012-09-10.;
[119] Sub-Commission resolution 2003/16, U.N. Doc. E/CN.4/Sub.2/2003/L.11 2003.;
[120] Tarptautinio Baudžiamojo Teismo Romos Statutas 2003-05-21, Valstybės žinios. 2003, Nr. 49 -2165.;
[121] Proposal Submitted by France, U.N. Doc. A/CONF.183/C.1/L.3 (1998); Report of the Ad Hoc Committee on the Establishment of an International Criminal Court, annex II, 58-60, U.N. Doc. A/50/22 (1995); Report of the Preparatory Committee on the Establishment of an International Criminal Court, Vol. I, ¶ 194, U.N. Doc. A/51/22 (1996); Report of the Preparatory Committee on the Establishment of an International Criminal Court, Vol. II, 49-51, U.N. Doc. A/CONF.183/2/Add.1 (1998); Decisions Taken by the Preparatory Committee at its Session Held from 11 to 21 February 1997, 20, U.N. Doc. A/AC.249/1997/L.5 (1997); Preparatory Committee on the Establishment of an International Criminal Court: Working Group on General Principles of Criminal Law and Penalties, U.N. Doc. A/AC.249/1997/WG.2/CRP.1 (1997); Preparatory Committee on the Establishment of an International Court: Report of the Inter-Sessional Meeting, 52-53, U.N. Doc. A/AC.249/1998/L.13 (1998); Working Group on General Principles of Criminal Law: Working Paper on Article 23, Para. 5-6 U.N. Doc. A/CONF.183/C.1/ WGGP/L.5 (1998); Report of the Working Group on General Principles of Criminal Law, 1, U.N. Doc. A/CONF.183/C.1/WGGP/L.4/Add.1/Rev.1 (1998).;

individualios atsakomybės už tarptautinės korporacijos padarytus pažeidimus ir galimas jų atsakomybės sąlygas.

Be preambulės, Normos susidėjo iš 7 dalių. Pirmoji dalis numatė bendrus įsipareigojimus ir Normų kryptį: valstybės turi pagrindinę pareigą skatinti ir užtikrinti žmogaus teises, numatytas tarptautiniuose taip pat ir nacionaliniuose teisės aktuose, taip pat užtikrinti, kad tarptautinės korporacijos ir kitos verslo įmonės gerbtų žmogaus teises. Tuo tarpu tarptautinės korporacijos atitinkamose savo veiklos ir įtakos sferose turi analogišką pareigą skatinti ir užtikrinti žmogaus teises numatytas tarptautiniuose ir nacionaliniuose teisės aktuose. Normų Komentaras[122] nurodo, jog ši dalis atspindi pagrindinį požiūrį į Normas ir likusios Normų dalys turi būti aiškinamos atsižvelgiant į šią dalį. Pažymėtina, kad Normos pagrindinę pareigą užtikrinti žmogaus teises palieka valstybėms, o tarptautinės korporacijos yra įpareigojamos jas užtikrinti ir skatinti savo veiklos sferose. Tai, iš vienos pusės, patvirtina autoriaus minėtą VŽTD interpretaciją, iš kitos pusės, tai ne visai atitinka Normų preambulėje numatytą VŽTD aiškinimą, kuriame valstybės ir kiti visuomenės organai nėra diferencijuojami. Sąvoka „savo įtakos sferose“ sulaukė daug kritikos.[123] Ši sąvoka nėra išaiškinta nei Normose, nei jų komentare. Aiškių ribų nebuvimas, dėl to, kaip ir kokia apimtimi „įsijungia“ tarptautinių korporacijų pareigų vykdymo mechanizmas, yra didžiulis Normų trūkumas, nes pažeidimo atveju bus ilgas ir sudėtingas atsakomybės nustatymo procesas tarp valstybės ir tarptautinės korporacijos. Suprantama, kad vertinant Normų nuostatas, svarbu atsižvelgti ir į tai, jog priimant tarptautinę sutartį dalis neaiškumų būtų išsprendžiami derybomis tarp valstybių, tačiau vargu ar tai galima būtų pasakyti apie „įtakos sferos” sąvoką. Šią sąvoką aiškinant siaurai, tikėtina, kad „įtakos sfera” apims tik tarptautinės korporacijos veiklos teritoriją, kuri jai priklauso nuosavybės teise. Tačiau tokiu atveju „įtakos sfera” vargu ar yra tinkamas apibrėžimas. Magistranto požiūriu, Normų rengėjai pasirinko šią sąvoką tam, kad išplėsti Normų taikymo sritį už formalių korporacijos veiklos ribų.

Apibendrinant, „įtakos sferos” koncepcija yra ypatingos svarbos nustatant tarptautinės korporacijos prisidėjimą prie žmogaus teisių pažeidimų. Ir nors tai yra žingsnis į priekį, atsižvelgiant į unikalią tarptautinės korporacijos struktūrą, tačiau šiuo metu ji yra labai abstrakti ir nekonkreti, kadangi atsakomybės nustatymas reikalauja kur kas griežtesnių ir labiau apibrėžtų kriterijų.

Kitas aspektas yra tai, jog tarptautinėms korporacijoms uždedamas visas spektras įpareigojimų nepažeisti žmogaus teisių, Normos netgi specifiškai įtraukia žmogaus teises, numatytas nacionaliniuose teisės aktuose. Juo labiau neapsiribojama pirmos kartos žmogaus teisėmis, Normos įtraukia ir antros bei trečios kartos žmogaus teises. Žmogaus teisių gynimo požiūriu tai yra puiki iniciatyva, kuri sustiprintų

[122] Sub-Commission on the Promotion and Protection of Human Rights, Commentary on the Norms on the Responsibilities of Transnational Corporations and Other Business Enterprises with Regard to Human Rights, UN Doc. E/CN.4/Sub.2/2003/38/Rev.2 , 2003.;

[123] David Weissbrodt & Muria Kruger, Norms on the Responsibilities of Transnational Corporations and Other Business Enterprises with Regard to Human Rights // 97 American Journal of International Law, 2003, P. 915-917.;

dabartinį mechanizmą. Kita vertus, specializuoti visuomenės organai įgyja tą patį spektrą žmogaus teisių gynimo įpareigojimų kaip ir valstybės. Ir neapsiribojama vien tik pareiga jų nepažeisti. Anaiptol, Normos skelbia reikalavimą skatinti jas ir užtikrinti joms pagarbą. Tačiau ir šioje situacijoje susiduriama su visišku neapibrėžtumu ir vidiniais prieštaravimais – reikalavimas skatinti (angl. *promote*) žmogaus teises yra reikalavimas veiksmų atlikimo, tuo tarpu reikalavimas užtikrinti (angl. *ensure*) yra reikalavimas rezultato. Normų komentaras pradžioje nurodo tik pareigą neprisidėti prie daromų žmogaus teisių pažeidimų, tačiau pastraipos pabaigoje pakartoja tą pačią nuostatą – padėti vystyti žmogaus teises ir užtikrinti joms pagarbą (angl. *ensure respect*)[124]. Tad atkartojamas tas pats vidinis prieštaravimas tarp pareigos atlikti veiksmus (skatinti) ir pasiekti rezultatą (užtikrinti). Jų santykis ir sąveika nėra paaiškinami, tačiau žvelgiant į tai, kad šio skyriaus komentaro nuostatos yra daugiau sutelktos į susilaikymą nuo veiksmų, kurie galėtų prisidėti prie žmogaus teisių pažeidimų, kyla neaiškumas dėl tikrosios darbo grupės pozicijos šiuo klausimu. Jei ši formuluotė išliktų įtvirtinus Normas tarptautine sutartimi, tektų aiškinti šias nuostatas remiantis Vienos konvencijoje[125] 31 straipsnyje numatytomis bendrosiomis sutarties aiškinimo taisyklėmis - rezultato reikalavimas būtų akivaizdus pagal bendrąją žodžio „užtikrinti“ reikšmę. Tačiau tokiu atveju jis automatiškai apimtų ir reikalavimą atlikti veiksmus. Tad santykis lieka neaiškus. Taikant specialiąsias sutarties aiškinimo taisykles, žvelgiant į Normų kontekstą ir darbo grupės komentarus, sunku būtų pateikti vienareikšmį atsakymą, tad, magistranto požiūriu, vertėtų įvertinti kiek kiekviena teisė gali būti objektyviai užtikrinama. Jei objektyviai jos užtikrinimo reikalauti neįmanoma, tuomet Normų nuostatos turėtų būti aiškinamos, kaip reikalaujančios skatinimo, bet ne užtikrinimo. Kaip pastebima iš toliau nagrinėtinų uždedamų pareigų apimties yra susisteminta faktiškai visa žmogaus teisių teisė. Atsižvelgiant į teisių, kurios turi būti užtikrinamos, spektrą tokioje situacijoje, kaip nurodė Tarptautiniai prekybos rūmai (angl. *International Chamber of Commerce*), „Shell“ korporacija Nigerio deltoje savo įtakos sferoje turėtų užtikrinti absoliučiai visas žmogaus teises nuo teisės į sveikatą iki teisės į teisingą teismą.[126] Ar šioje situacijoje galima būtų tikėtis, kad „Shell“ yra objektyviai pajėgi užtikrinti ar skatinti visą spektrą žmogaus teisių, o, kita vertus, neaišku, kaip galėtų būti nustatoma „Shell“ „įtakos sfera“ pažeidimo atveju? Magistranto požiūriu, darbo grupė siekė šiuo atveju paversti esamą situaciją,

[124] Normų numatyti bendri įsipareigojimai – magistranto vertimas. Originalus tekstas: „*Within their respective spheres of activity and influence, transnational corporations and other business enterprises have the obligation to respect, ensure respect for, prevent abuses of, and promote human rights recognized in international as well as national law.*“
Šios dalies komentaras – magistranto vertimas. Originalus tekstas: „*This paragraph reflects the primary approach of the Human Rights Responsibilities and the remainder of the Responsibilities shall be read in light of this paragraph. [...] Transnational corporations and other business enterprises shall have the responsibility to ensure that their activities do not contribute directly or indirectly to human rights abuses, and that they do not knowingly benefit from these abuses. Transnational corporations and other business enterprises shall further refrain from activities that would undermine the rule of law as well as governmental and other efforts to promote and ensure respect for human rights, and shall use their influence in order to help promote and ensure respect for human rights.*“;
[125] Vienos Konvencija Dėl Tarptautinių Sutarčių Teisės. Valstybės žinios.2002, Nr. 13-480.;
[126] Joint views of the IOE and ICC on the Draft Norms on the Responsibilities of Transnational Corporations and other Business Enterprises with regard to Human Rights // E/CN.4/Sub.2/2003/NGO/44 ; Chip Pitts, Response to IOE/ICC Concerns Regarding the UN Norms for Business // 2004

kurioje priimanti (angl. *host*) besivystanti valstybė taiko kuo mažesnius žmogaus teisių standartus (kitaip vadinama lenktynėmis iki dugno (angl. *race to the bottom*)), visiška jos priešingybe, tai yra priversti valstybes taikyti visus žmogaus teisių standartus tam, kad pritraukti investicijas. Toks mechanizmas lemtų tai, kad prieš įsikurdama valstybėje tarptautinė korporacija turėtų apsvarstyti ir žmogaus teisių padėtį toje valstybėje, nes jei valstybė jų neužtikrina, pareiga jas užtikrinti tektų būtent jai, o tai reikalautų daug papildomų investicijų. Vis dėlto, toks pasikeitimas ypatingai kontraversiškas ir vargu ar susilauktų pritarimo, o taip Normų atveju ir įvyko. Tai būtų žalinga besivystančioms valstybėms, kurioms gyvybiškai yra reikalingos užsienio investicijos, nes žvelgiant iš idealios pozicijos, jei Normos būtų priimtos ir turėtų jų užtikrinimo mechanizmą, tarptautinės korporacijos paprasčiausiai vengtų investuoti į valstybes, kuriose žmogaus teisių situacija yra bloga. Aišku, to galbūt nebūtų valstybėse, kurios turi ribotų resursų, pavyzdžiui, naftos. Tačiau ir tokiu atveju, didesnės korporacijos išlaidos eksploatuojant resursus lemtų didesnę galutinio produkto kainą, kas taip pat problemiška, nes atsilieptų visiems vartotojams ir sumažintų poreikį tokiam reguliavimui. Tačiau produkto ar paslaugos kaina, kaip ir korporacijos kaštai, turėtų kristi kylant žmogaus teisių lygiui valstybėje. Be to, pažymėtina ir tai, jog tarptautinės korporacijos yra specializuoti visuomenės organai, jų pagrindinis tikslas yra pelno siekimas ir papildoma pareiga skatinti žmogaus teises net tuo atveju, jei tarptautinė korporacija nei tiesiogiai, nei netiesiogiai nedaro žalos vargiai ar yra kuo nors pagrįsta nesant jos valios.

Antroji Normų dalis yra skirta diskriminacijos panaikinimui. Tarptautinėms korporacijoms yra uždedamas reikalavimas nediskriminuoti dėl rasės, tautybės, kalbos, religinių ar politinių įsitikinimų, lyties, negalios.[127] Kitaip tariant, Normos susistemina visus žmogaus teisių dokumentus įtvirtinančius diskriminacijos draudimą. Pagirtinas yra vietinių tautų apsaugos įtraukimas į Normas, įtvirtinant reikalavimą su jais elgtis pagarbiai ir garbingai, todėl, kad tai pakankamai įsisenėjusi problema žmogaus teisių teisėje, kuri yra neatsiejamai susijusi su tarptautinėmis korporacijomis.[128]

Trečioji šių Normų dalis yra skirta asmenų saugumui. Šis reikalavimas yra aktualiausias šių dienų Afrikai, kur žmogaus teisių pažeidimai itin dažni. Reikalaujama, jog tarptautinės korporacijos neprisidėtų ar negautų tiesioginės ar netiesioginės naudos iš karo nusikaltimų, nusikaltimų žmoniškumui, genocido, kankinimų, priverstinių dingimų, priverstinio ar privalomojo darbo, įkaitų ėmimo, savavališko mirties bausmės vykdymo.[129] Komentaras nurodo, jog saugumo priemonės turi būti naudojamos tik prevenciniais ar gynybiniais tikslais ir jos negali būti naudojamos veiklai, kuri yra išimtinai valstybės karinių ar teisėsaugos institucijų pareiga. Saugumo darbuotojai gali panaudoti jėgą tik tuomet, kai tai yra

[127] Sub-Commission on the Promotion and Protection of Human Rights, Norms on the Responsibilities of Transnational Corporations and Other Business Enterprises with Regard to Human Rights // UN Doc. E/CN.4/Sub.2/2003/12/Rev.2, 2003

[128] United Nations Economicand Social Council, Working Group on Indigenous Populations, Report of the Working Group on Indigenous Populations, 14Th Session // U.N. Doc. E/CN.4/Sub.2/AC.4/1996/2.

[129] Sub-Commission on the Promotion and Protection of Human Rights, Norms on the Responsibilities of Transnational Corporations and Other Business Enterprises with Regard to Human Rights // UN Doc. E/CN.4/Sub.2/2003/12/Rev.2 2003

neišvengiamai būtina ir tik tiek, kiek tai yra proporcinga grėsmei.[130] Pažymėtina, kad tai yra patys svarbiausi įsipareigojimai, be kurių, kitų įsipareigojimų nustatymas tarptautinėms korporacijoms netektų prasmės.

Ketvirtoji Normų dalis yra skirta darbuotojų teisėms. Numatyti draudimai naudoti priverstinį darbą, išnaudoti vaikus taip pat teisė į saugią ir sveiką darbo aplinką, teisė gauti atlyginimą, užtikrinantį adekvatų pragyvenimo lygį darbuotojams ir jų šeimoms. Taip pat asociacijos laisvė, teisė įkurti organizacijas ir laisvė prie jų prisijungti. Kaip numato Komentaras, ši dalis susistemina visą TDO ir TESKTP praktiką darbo santykių atžvilgiu. Magistranto požiūriu, tam tikros šios dalies teisės išeina už tarptautinių korporacijų kontrolės ribų, pavyzdžiu, teisės kurti organizacijas užtikrinimas yra *de jure* valstybės kompetencijoje, o tarptautinė korporacija net *de facto* lygmeniu vargu ar turėtų tokią įtaką įgyvendinat šią teisę, kurią visomis aplinkybėmis galima būtų pavadinti reikšminga. Visai kitaip yra dėl teisės į sveiką ir saugią aplinką, kurioje nors valstybė turi tam tikrą *de jure* kompetenciją reguliuoti, tačiau būtent taptautinė korporacija *de facto* yra labiausiai susijusi su šios teisės įgyvendinimu. Ši dalis puikiai iliustruoja tai, kad Normos, nors ir įtvirtindamos pareigas, kurios yra neatsiejamai susijusios su tarptautinėmis korporacijos, vietomis visiškai nukrypsta nuo savo adresato – tarptautinių korporacijų.

Penktoji Normų dalis yra pavadinta "Pagarba nacionaliniam suverenitetui ir žmogaus teisėms" ir yra nukreipta į neretai sudėtingus santykius tarp transnacionalinių korporacijų ir priimančios valstybės institucijų bei antros ir trečios kartos žmogaus teisių klausimus. Reikalaujama pripažinti ir gerbti tarptautinės ir nacionalinės teisės normas, taisykles ir procedūras, įskaitant vystymosi tikslus. Taip pat yra reikalaujama skatinti socialinę pažangą ir plėtrą, ypač skurdžiose ir besivystančiose šalyse. Normos reikalauja žymiai mažiau nei TESKTP, kuris įpareigoja imtis priemonių, panaudojant maksimaliai galimą kiekį turimų išteklių, siekiant užtikrinti visišką įgyvendinimą.[131] Nei Normos, nei jų Komentaras nedetalizuoja, kokios yra tokio skatinimo ribos ir apimtys. Be to, pirmoji Normų dalis reikalauja skatinti bei užtikrinti žmogaus teises ir jos Komentaras numato, kad kitos Normų dalys turi būti skaitomos pagal šį straipsnį. Pastebima kolizija pačioje pirmoje Normų dalyje, kurioje vienur reikalaujama „skatinimo“, o kitur - „skatinimo bei užtikrinimo“. Atsižvelgiant į tai, kad uždėti tarptautinėms korporacijoms pareigas žmogaus teisių teisėje yra sudėtingas procesas, paliečiantis ne tik teisinius, bet ir ekonominius bei politinius klausimus, ši Normų dalis yra perteklinė. Magistranto požiūriu, ši dalis puikiai tiktų tarptautinių korporacijų socialinės atsakomybės modeliui, tačiau jokiu būdu ne kaip teisinam įsipareigojimui, todėl,

[130] Sub-Commission on the Promotion and Protection of Human Rights, Commentary on the Norms on the Responsibilities of Transnational Corporations and Other Business Enterprises with Regard to Human Rights // UN Doc. E/CN.4/Sub.2/2003/38/Rev.2 2003

[131] UN Committee on Economic, Social and Cultural Rights (CESCR), General Comment No. 3: The Nature of States Parties' Obligations (Art. 2, Para. 1, of the Covenant), 14 December 1990, E/1991/23, available at: http://www.unhcr.org/refworld/docid/4538838e10.html Prisijungimo laikas: 2012-11-03 Para. 7; UN Committee on Economic, Social and Cultural Rights (CESCR), General Comment No. 9: The domestic application of the Covenant, 3 December 1998, E/C.12/1998/24, available at: http://www.unhcr.org/refworld/docid/47a7079d6.html Prisijungimo laikas: 2012-11-03 Para 3-5, 7.;

kad tokios nuostatos išties panaikina ribą tarp tarptautinės korporacijos, kaip subjekto veikiančio labai ribotoje sferoje, ir valstybės, kuri neturi jokių subjektiškumo apribojimų.

Šeštoji Normų dalis yra nukreipta į vartotojų apsaugą. Šioje dalyje yra įtvirtinama pareiga užtikrinti produkto ar paslaugų saugumą ir kokybę bei vadovautis atsargumo principu. Komentaras nurodo, jog tokios pareigos įgyvendinimo forma - vengti tokių kokybės skirtumų, kurie turėtų neigiamą poveikį vartotojui šalyse, kuriose nėra šio produkto saugumo ir kokybės reguliavimo. Tai dar viena perteklinė dalis, kadangi tarptautinėje teisėje nėra vieningo vartotojų apsaugos modelio ir valstybių standartai šioje srityje išsiskiria.[132]

Septintoji Normų dalis yra skirta aplinkos apsaugai. Joje įtvirtinta pareiga užtikrinti teisę į švarią ir saugią aplinką. Be to, tarptautinės korporacijos turėtų įvertinti savo veiklos poveikį ir būti visiškai atsakingos už bet kokias neigiamas pasekmes aplinkai. Tai yra svarbi dalis, kuri teikia galimybes kovai su netinkamu naftos ar kitų aplinkai žalingų išteklių eksploatavimu ar netinkamais ir aplinkai žalingais standartais. Tikėtina, kad šios dalies įtraukimas yra nulemtas daugybės konfliktų tarp bendruomenių ir tarptautinių korporacijų (ypač naftos) dėl aplinkos taršos.[133] Tačiau tai yra dalis, kuri turi tiesioginį santykį su tarptautinės korporacijos veikla ir turi pagrindą tarptautinėje teisėje.[134]

Paskutinė dalis yra skirta Normų įgyvendinimui. Pirma, reikalaujama, kad tarptautinės korporacijos priimtų vidines taisykles vadovaujantis šiomis normomis. Antra, jos turi periodiškai teikti ataskaitas apie taisyklių įgyvendinimą suinteresuotoms šalims. Trečia, jos privalo inkorporuoti Normas į visus verslo sandorius, kitu atveju - juos nutraukti. Tai, kaip jie šiuos veiksmus įgyvendins bus stebima panaudojant tiek Jungtinių Tautų, tiek ir kitus tarptautinius ir nacionalinius priežiūros mechanizmus. Pažymėtina, kad reikalavimas inkorporuoti Normas į korporacijos vidaus teisės aktus yra puikus žingsnis. Bet kuri įmonė turi vadovautis savo vidaus nuostatomis ir tai užtikrinama vidaus bei išorės audito pagalba. Vienintelis trūkumas yra tai, jog vidaus nuostatos gali būti kaitaliojamos. Tačiau šioje vietoje Normos numato nemažai kitų priežiūros mechanizmų. Reikalavimai yra numatomi ir valstybėms, kurios turi taikyti Normas kaip modelį savo nacionaliniams teisės aktams bei atlikti tarptautinių korporacijų monitoringą. Ypatingas dėmesys yra skiriamas nacionaliniams teismams - šiems tenka pareiga nustatyti pažeidimus ir atsakomybę už juos, kas apima ir žalos atlyginimo klausimus. Jungtinėms Tautoms tenka pareiga stebėti normų įgyvendinimą sukuriant valstybių narių pranešimų, skundų mechanizmą, suteikiant galimybę tarptautinėms korporacijoms teikti atsiliepimus. Nevyriausybinių organizacijų svarbus vaidmuo išlieka – šios stebi, kaip teikiamos ataskaitos dėl Normų įgyvendinimo ir jų pažeidimų. Pakomisės darbo grupė

[132] Cary Coglianese, Adam Finkel & David Zaring, Import Safety: Regulatory Governance In The Global Economy // University of Pennsylvania Press, 2009 ; U of Penn, Inst for Law & Econ Research Paper No. 11-10. http://ssrn.com/abstract=1788921 Prisijungimo laikas: 2012-10-06

[133] Shah, Anup. "Nigeria and Oil." Global Issues. 10 Jun. 2010. http://www.globalissues.org/article/86/nigeria-and-oil Prisijungimo laikas: 2012-10-13

[134] Elisa Morgera, Corporate Accountability in International Environmental Law // Oxford University Press, 2009 P. 45; Ph. Sands, International Environmental Law. Emerging Trends and Implications for Transnational Corporations // New York, 1993. P. 37

dėl tarptautinių korporacijų darbo metodų ir veiklos gauna informaciją apie galimą tarptautinių korporacijų ir kitų verslo įmonių daromą neigiamą poveikį žmogaus teisėms. Darbo grupė taip pat kviečia visas tarptautines korporacijas ar kitas verslo įmones pateikti savo komentarus ir tiria pateiktą informaciją, perduodama pastabas ir rekomendacijas atitinkamoms šalims. Be to, darbo grupė taip pat svarsto kitus metodus, skatinančius visišką Normų įgyvendinimą. Iš visų minėtų užtikrinimo mechanizmų matyti, kad Jungtinės Tautos neapsiriboja vienu užtikrinimo mechanizmu, bet išnaudoja iš esmės visą jų svarstymo metu buvusį priežiūros mechanizmų arsenalą. Kad ir koks platus šis arsenalas bebūtų ,visgi EŽTK priežiūros mechanizmo lygmuo, kuris, magistranto požiūriu, šiuo metu yra pažangiausias žmogaus teisių užtikrinimo mechanizmas, yra gerokai aukštesnis. Vargu ar Normų užtikrinimo priemones galima būtų lyginti su teisminiu užtikrinimo mechanizmu. Atkreiptinas dėmesys ir į tai, jog Normos numato, jog tarptautinių korporacijų žalos ir jos atlyginimo klausimus nagrinėja nacionaliniai teismai. Tai yra būdinga Jungtinių Tautų žmogaus teisių priežiūros mechanizmams, tačiau, magistranto nuomone, tai yra itin ydinga metodika. Klasikinis to pavyzdys yra TPPTP prižiūrinčio Žmogaus teisių komiteto sprendimai. Jie yra priimami remiantis TPPTP 2(3) straipsniu, kuris įtvirtina veiksmingų teisinių gynybos priemonių reikalavimą. Komitetas gali pateikti rekomendaciją valstybei dėl kompensacijos išmokėjimo, bet šio Komiteto sprendimo galia nėra lygi EŽTT sprendimui analogiškoje situacijoje. Juo labiau, kad Komitetas paprastai nenurodo kompensacijos dydžio, o tik nurodo, jog ji turi būti „adekvati“.[135] Deja, kaip galėtų būti įgyvendintos Normos, vargu ar pamatysime, nes 2004 metais Žmogaus teisių komisija projektą atmetė.[136] Tačiau nepaisant to, Normos puikiai iliustruoja ir teigiamas, ir neigiamas siekimo uždėti tarptautinėms korporacijoms tiesioginius įsipareigojimus žmogaus teisių srityje puses. Magistranto požiūriu, nepaisant to, kad Normų turinys yra su akivaizdžiais trūkumais, pagrindinė Normų atmetimo priežastis yra ne teisinė, o ekonominė. Tai puikiai atspindi Tarptautinių Prekybos Rūmų (angl. *International Chamber of Commerce*) poziciją, jog Normų priėmimas reikštų žmogaus tesių apsaugos privatizaciją ir šie pasisakė už savanorišką Normų pobūdį kaip vienintelį tinkamą problemos sprendimą.[137] Kartu, kaip nurodė Daniel Litvin, toks reguliavimas atgrasintų tarptautines korporacijas nuo investavimo į besivystančias valstybes.[138] Tarptautinėje teisėje, kaip žinia, labai retai yra priimamas dokumentas, kuris numatytų „tobulą“ reguliavimą. Visos tarptautinės teisės sutartys pasižymi didesniu ar mažesniu abstraktumo lygmeniu, tačiau vėlesnis jų taikymas laikui bėgant suteikia joms daug didesnį apibrėžtumo lygmenį. Tačiau Normų atveju šios metė iššūkį trapiam santykiui tarp ekonominių interesų ir žmogaus teisių, pastarąsias iškeldamos, kaip aukštesnę vertybę. Tuo metu, už jų priėmimą atsakinga

[135] Devon Simpson v. Jamaica, Communication No. 695/1996 (19 March 1996), para 9 CCPR/C/73/D/695/1996.;
[136] John Ruggie, Business and Human Rights: The Evolving International Agenda // June 2007, CSRI Working Paper No. 38, P. 4 http://www.hks.harvard.edu/m-rcbg/CSRI/publications/workingpaper_38_ruggie.pdf Prisijungimo laikas: 2012-09-12.;
[137] Andrew Clapham, Human Rights Obligations of Non-State Actors // Oxford University Press, 2006 P.38.;
[138] Ibid

institucija, Žmogaus teisių komisija[139] yra politinė institucija, sudaryta iš valstybių, kurios yra valdomos partijos narių, o pagrindiniai partijų rėmėjai tradiciškai yra įmonės. Tai suponuoja „užburtą ratą" be jokios priimtinos alternatyvos. Kritiką dėl Žmogaus teisių komisijos „politizacijos" 2003 metais išreiškė ir JT Vyriausias žmogaus teisių komisaras Sergio Vieira De Mello.[140]

Po nepasisekusio bandymo priimti Normas Jungtinės Tautos siekė kitų būdų išspręsti tarptautinių korporacijų problemą. 2005 metais J.Ruggie tapo Specialiuoju žmogaus teisių ir tarptautinių korporacijų, ir kitų verslo įmonių atstovu (angl. *Special Representative of the Secretary-General on human rights and transnational corporations and other business enterprises*).[141] J.Ruggie, nors ir buvo raginamas, tačiau nusprendė nebetęsti Normų krypties.[142] Vietoje to buvo pasirinkta kita strategija - rekomendacinio pobūdžio. Pagrindinė problema, kurią įžvelgė J.Ruggie buvo nepakankamas valstybės valdymas „silpnose zonose", t.y. besivystančiose valstybėse, kurios nebuvo pajėgios ar nenorėjo užtikrinti žmogaus teisių arba nebuvo didžiosios dalies žmogaus teisių sutarčių dalyvėmis.[143] Šiai problemai spręsti buvo pasitelktos konsultacijos su pagrindiniais Normų oponentais – Tarptautiniais Prekybos Rūmais, Tarptautine Darbo Organizacija ir Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacija. Taip pat buvo konsultuojamasi su nevyriausybinėmis organizacijomis ir tarptautinėmis įmonėmis ir tai nulėmė, kad 2008 metų atsakaitoje pirmą kartą buvo išdėstytos „Apsaugoti, gerbti ir ginti" gairės (angl. *„Protect, Respect and Remedy"*).[144] Šios gairės rėmėsi trimis pagrindiniais principais: visų pirma, valstybės pareiga saugoti žmogaus teises nuo trečiųjų šalių pažeidimų, įskaitant ir nuo verslo subjektų, per atitinkamą politiką, reguliavimą, antra, įmonių priedermė gerbti žmogaus teises, o tai reiškia veikti tinkamai, siekiant išvengti kitų asmenų teisių pažeidimo ir, trečia, didesnės prieigos aukoms prie veiksmingų teisių gynimo priemonių teismine ir ne teismine tvarka. Šios gairės tapo pagrindu 2011 metais priimtiems Jungtinių Tautų Pagrindiniams principams dėl verslo ir žmogaus teisių (angl. *Guiding Principles on Business and Human Rights*, toliau – Pagrindiniai principai).[145] Pagrindiniai principai atkartoja tris minėtus „Apsaugoti, gerbti ir ginti" gairių principus – valstybės pareigą (angl. *duty*) saugoti žmogaus teises, tarptautinių

---

[139] Pastaba. Nuo 2006 metų Žmogaus teisių komisija tapo Žmogaus teisių taryba. GA res 60/251.

[140] "*This brings me to what, in my opinion, has been a cause for concern at this Commission: a lack of directness and openness. [...]Let me be frank: most of the people in this room work for governments or seek to affect the actions of governments. That is politics.*" High Commissioner for Human Rights Sergio Vieira De Mello to the closing meeting of the fifty-ninth Session of the Commission on Human Rights, „Commission's Structures Are Sound, Problems Can Be Surmounted, High Commissioner Says As Main Un Human Rights Body Ends Session", 2003 // http://www.unhchr.ch/huricane/huricane.nsf/0/997CB87D98CAB294C1256D16002B1276?opendocument Prisijungimo laikas: 2012-11-29.;

[141] Human rights and transnational corporations and other business enterprises SRSG mandate // E/CN.4/RES/2005/69 2005.;

[142] John Ruggie, Business and Human Rights: The Evolving International Agenda // June 2007, CSRI Working Paper No. 38, P. 5 http://www.hks.harvard.edu/m-rcbg/CSRI/publications/workingpaper_38_ruggie.pdf Prisijungimo laikas: 2012-09-12.;

[143] Report by the UNSRSG "Protect, Respect and Remedy: A Framework for Business and Human Rights', A/HR/8/5 (2008).;

[144] UNHRCOR, Protect Respect and Remedy: A Framework for Business and Human Rights: Report of the Special Representative of the Secretary-General on the Issue of Human Rights and Transnational Corporations and Other Business Enterprises, John Ruggie // UN Doc A/HRC/8/5, (2008)

[145] UNHRCOR, Guiding Principles on Business and Human Rights: Implementing the United Nations "Protect, Respect and Remedy" Framework: Report of the Special Representative of the Secretary-General on the Issue of Human Rights and Transnational Corporations and other Business Enterprises, John Ruggie // UN Doc A/HRC/17/31, (2011)

korporacijų priedermę (angl. *responsibility*) gerbti žmogaus teises ir veiksmingesnių žmogaus teisių gynimo būdų siekį.[146]

Vienas iš jau minėtų Normų trūkumų buvo pernelyg platus uždedamų pareigų žmogaus teisių teisėje spektras. Tačiau Pagrindinių principų 12 dalis žmogaus teisių apimtį nustato kaip tarptautiniu mastu pripažintas žmogaus teises, minimaliai – tas, kurios yra nurodytos Žmogaus teisių chartijoje.[147] Tad „minimali“ žmogaus teisių apimtis Pagrindiniuose principuose susideda iš žmogaus teisių, nurodytų VŽTD, TPPTP, jo Fakultatyviniuose protokoluose ir TESKTP. Kartu nurodomos ir TDO Deklaracijos dėl pagrindinių principų ir teisių darbe nuostatos[148]. Toks pasirinkimas vertas diskusijų. J.Ruggie, prieš pradėdamas savo mandatą atsisakė tęsti Normų projektą ir vienas iš jo argumentų buvo tai, jog jos buvo paremtos VŽTD preambule, kuri yra teisiškai neįpareigojanti.[149] Tačiau TDO Deklaracija, kuri yra rekomendacinio pobūdžio, *per se* teisinės galios neturintis dokumentas, Pagrindinuose principuose yra priskiriama prie tarptautiniu mastu pripažįstamų žmogaus teisių, kurios yra įpareigojančios. Ir tai, magistranto požiūriu, yra ganėtinai neįprastas sprendimas. Kitas neįprastas pasirinkimas yra tai, kad 12 dalies komentare yra numatyta, jog tarptautinės korporacijos gali taikyti ir didesnius standartus pagal aplinkybes, tokius kaip vietinių tautų, moterų, vaikų, neįgalių asmenų teises, ginkluoto konflikto atvejais – tarptautinės humanitarinės teisės nuostatas.[150] Vadinasi, be 12 dalyje numatytų dokumentų nuostatų, kiti standartai paliekami tarptautinės korporacijos diskretiškumui. Magistranto nuomone, tai yra abejotinas pasirinkimas, kadangi Pagrindinių principų rengėjai, numatydami minimalų lygmenį, akivaizdžiai neturėjo intencijos visiškai neįtraukti kitų žmogaus teisių, tačiau kartu jie palieka diskretiškumą, kada į šias turėtų būti atsižvelgta, o kada ne. Tai būtų visiškai suprantama, jei tai būtų formuluojama kaip teisės, į kurias reikia atkreipti dėmesį esant specifinėms aplinkybėms, pvz ginkluoto konflikto metu. Tačiau komentaro formuluotė yra tokia - korporacijos „gali apsvarstyti papildomus standartus“ (angl. *„may need to consider additional standarts“*). Situacija tampa tokia, jog tarptautinės korporacijos iš esmės yra skatinamos gerbti tik ribotą ratą teisių, o pagarba visoms kitoms teisėms yra jų pasirinkimo reikalas. Nors Tarptautinę žmogaus teisių chartiją ir sudaro svarbūs žmogaus teisių dokumentai, tačiau iškeliant jos reikšmę yra sumenkinami kiti tarptautiniai žmogaus teisių dokumentai. Ir toks selektyvumas nėra visiškai

[146] Ibid
[147] Autoriaus pastaba: Tarptautinė žmogaus teisių chartija yra neformalus pavadinimas trijų Jungtinių Tautų priimtų žmogaus teisių dokumentų: VŽTD, TPPTP, TESKTP.;
[148] UNHRCOR, Guiding Principles on Business and Human Rights: Implementing the United Nations “Protect, Respect and Remedy” Framework: Report of the Special Representative of the Secretary-General on the Issue of Human Rights and Transnational Corporations and other Business Enterprises, John Ruggie // UN Doc A/HRC/17/31, 2011 12 dalis.;
[149] Report of the Special Representative of the Secretary-General on the issue of human rights and transnational corporations and other business enterprises, John Ruggie Guiding Principles on Business and Human Rights: Implementing the United Nations “Protect, Respect and Remedy” Framework A/HRC/17/31 // Human Rights Council
Seventeenth session Agenda item 3 21 March 2011.;
[150] UNHRCOR, Guiding Principles on Business and Human Rights: Implementing the United Nations “Protect, Respect and Remedy” Framework: Report of the Special Representative of the Secretary-General on the Issue of Human Rights and Transnational Corporations and other Business Enterprises, John Ruggie // UN Doc A/HRC/17/31, 2011 12 dalis.;

pagrįstas, nes, tarkim, Konvencijoje dėl visų formų diskriminacijos panaikinimo moterimis netgi yra numatyta, jog nepaisant įvairių kitų tarptautinių žmogaus teisių sutarčių, diskriminacija prieš moteris tęsiasi (angl. *„however, that despite these various instruments extensive discrimination against women continues to exist"*).[151] Magistranto požiūriu, Normų projektas, nors ir turėjo didelių trūkumų teisių taikymo srityje, tačiau išsprendė tai gerokai pažangiau. Pagrindiniuose principuose būtų buvę žymiai efektyviau išdėstyti visas žmogaus teises turinčias santykį su tarptautine korporacija pilna apimtimi ir įtraukti būdus, kaip šios gali būti skatinamos. Magistrantas pažymi, kad toks žmogaus teisių išdėstymas efektyviau tarnautų Pagrindinių principų pobūdžiui ir keliamam tikslui. Tačiau taip nėra ir atvirkščiai, kai kurios žmogaus teisių sritys, tokios kaip vaiko teisės nėra akcentuojamos.

Skirtingai nuo Normų, Pagrindiniai principai pateikia taikymo gaires, kas yra puikus žingsnis į priekį atsižvelgiant į dokumento pobūdį. Pagrindinių principų komentaras[152] nurodo išsamius būdus, kaip valstybės turėtų užtikrinti žmogaus teisių apsaugą. Tačiau kai kurios komentaro dalys yra galbūt pernelyg akivaizdžios. To pavyzdys būtų Veiklos principų (angl. *Operational principles*) skyriaus 3 straipsnio komentaro nuostata[153], jog valstybių nesugebėjimas įgyvendinti pagarbą žmogaus teisėms tiesiogiai ar netiesiogiai užtikrinančiuose įstatymuose yra teisės spraga. Komentaras nurodo, jog valstybės turėtų įvertinti ar tokie įstatymai yra efektyviai vykdomi, o jei ne, kodėl taip yra ir kokių priemonių reikėtų imtis. Be to, komentare pateikiami ganėtinai įvairūs pasiūlymai dėl teisinio reguliavimo, tokie kaip didesnio skaidrumo ar kasmetinė įstatymų peržiūra. Kalbant apie tarptautines korporacijas, iš karto yra pastebimas akivaizdus skirtumas, kadangi valstybių kontekste Pagrindiniuose principuose yra vartojama formuluotė „pareiga saugoti" (angl. *„duty to protect"*), o štai tarptautinių korporacijų kontekste yra visiškai kita formuluotė – priedermė gerbti (angl. *„responsibility to respect"*). Tarp jų yra didžiulis skirtumas, nes „priedermė" (angl. *responsibility*) yra daugiau moralinio pobūdžio, tuo tarpu „pareiga" (angl. *duty*) automatiškai rodo teisinį įsipareigojimą. Kyla klausimas ar šios skirtingos formuluotės rodo skirtingą įsipareigojimų lygmenį, ar jos yra vartojamos kaip sinonimai. Iš Pagrindinių principų matyti tik tai, kad priedermė reiškia, jog tarptautinė korporacija turėtų veikti tinkamai (angl. *Due diligence*), siekiant išvengti kitų asmenų teisių pažeidimų ir imtis veiksmų dėl bet kokio neigiamo poveikio.[154] Tad nėra visiškai aiški ir tiksli skirtingo sąvokų vartojimo reikšmė ir prasmė. 13 dalyje yra išvardinamos pareigos tarptautinėms korporacijoms: pirma, vengti neigiamo poveikio žmogaus teisėms ar prisidėti prie jo, o jei toks poveikis buvo sukeltas, jį išspręsti; antra, siekti sumažinti ar užkirsti kelią neigiamam poveikiui žmogaus teisėms, kurį kelia jų verslo santykiai. Pagrindiniai principai nurodo pagrindinius būdus, kaip tai

[151] Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women (CEDAW) (1979).;
[152] Report of the Special Representative of the Secretary-General on the issue of human rights and transnational corporations and other business enterprises, John Ruggie Guiding Principles on Business and Human Rights: Implementing the United Nations "Protect, Respect and Remedy" Framework A/HRC/17/31 Human Rights Council Seventeenth session Agenda item 3 21 March 2011.;
[153] Ibid
[154] Ibid

įgyvendinti. Pirmiausia yra siūloma įtraukti formalų įsipareigojimą gerbti žmogaus teises į tarptautinės korporacijos vidaus nuostatas, toliau tinkamai (angl. *due dilligence*) nustatyti veiklos poveikį žmogaus teisėms ir, trečia, numatyti procedūras neigiamam poveikiui panaikinti.[155] Tinkamas veiklos įvertinimas yra atskirai aptartas 17 dalyje, nustatymas neapsiriboja tik tiesioginio poveikio užkardymu ar mažinimu, bet numato ir netiesioginį poveikį, – tarptautinė korporacija turi įvertinti ir neigiamą poveikį, kurį gali sukelti produktai, paslaugos ar kita veikla įmonių, su kuriomis ji palaiko verslo santykius. 18 dalis taip pat numato pasiūlymus pasitelkti nepriklausomus ekspertus ir rengti konsultacijas su suinteresuotomis šalimis tam, kad galimas poveikis žmogaus teisėms būtų tinkamai įvertintas. 19 dalis nurodo būdus, kaip spręsti klausimus tuomet, kai yra sukeliamas neigiamas poveikis žmogaus teisėms, konkrečiau tariant neteisminio lygio skundų nagrinėjimo mechanizmus. Komentare nurodoma situacija, kada žalą sukelia ne pačios tarptautinės korporacijos veikla, o kitos įmonės, su kuria ši palaiko verslo santykius, veikla. Šioje situacijoje Pagrindiniai principai yra daug lankstesni nei Jungtinių Tautų Normos, kadangi Komentare yra nurodyta, jog tokiu atveju yra įvertinama daug aspektų, tokių kaip: įtaka neigiamą poveikį darančiai įmonei, kiek svarbūs yra santykiai su šia įmone, kokio lygio poveikis žmogaus teisėms ir kita.[156] Jei situacija yra pernelyg sudėtinga tinkamai ją įvertinti, Komentaras siūlo kreiptis į nepriklausomus ekspertus. Jei santykiai tęsiasi, Komentaras nurodo, jog įmonė turėtų būti pasirengusi neigiamoms pasekmėms reputacijos, finansų ir teisės srityse.[157] Ypatingas dėmesys turėtų būti skirtas 23 daliai, nes joje yra numatytos trys pagrindinės taisyklės, kurių turėtų laikytis įmonės kiekvienu atveju: pirma, laikytis jai taikytinos teisės ir gerbti visuotinai pripažintas žmogaus teises, antra, ieškoti būdų gerbti žmogaus teises susiduriant su prieštaringais reikalavimais ir, trečia, traktuoti žmogaus teisių pažeidimų ar prisidėjimo prie jų riziką, kaip teisės laikymosi klausimą.[158]

Pagrindiniai principai susilaukė plataus įvairių valstybių ir tarptautinių organizacijų pritarimo. Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacija net įtraukė Pagrindinius principus į jos Gaires dėl tarptautinių įmonių.[159] Europos komisija formaliai pasveikino Pagrindinių principų priėmimą ir nurodė, jog tai bus svarbi Europos Sąjungos politikos dėl socialinės tarptautinių korporacijų atsakomybės dalis.[160] Tačiau nevyriausybinės organizacijos į Pagrindinių principų priėmimą atsiliepė ne taip entuziastingai. Tarptautinė žmogaus teisių federacija (angl. *International Federation for Human Rights*), vienijanti 150 žmogaus teisių grupių visame pasaulyje nurodė, jog Pagrindiniai principai neužtikrina teisės į veiksmingą teisių gynimą ir poreikio valstybių priemonėms užkirsti kelią jų įmonių daromiems pažeidimams

[155] Ibid
[156] Ibid
[157] Ibid
[158] Ibid
[159] Organisation for Economic Co-operation and Development Guidelines for Multinational Enterprises // OECD Publishing, 2011
[160] European Commission, Business and human rights: new United Nations guidelines (June 17, 2011) // http://ec.europa.eu/enterprise/newsroom/cf/itemlongdetail.cfm?item_id=5220&lang=en&tpa=0&displayType=news..prisijungimo laikas: 2012-08-10.;

užsienyje.[161] Human Rights Watch ir Amnesty International, o tai dvi didžiausios nevyriausybinės žmogaus teisių organizacijos, taip pat aštriai kritikavo Pagrindinius principus. Human Rights Watch nurodė, jog Pagrindiniai principai visgi nenustatė „pasaulinio standarto“ tarptautinių korporacijų atsakomybei. Maža to, nebuvo atsižvelgta ir į jų rekomendacijas, kuriose buvo nurodyti pagrindiniai trūkumai. Todėl, jų požiūriu, Pagrindiniai principai nepajudėjo nei trupučio iš *status quo* pozicijos, kuomet įmonės yra raginamos gerbti žmogaus teises, bet tokios pareigos neturi.[162] Amnesty International kritikavo ir Darbo grupės mandatą, nurodydami, kad ši grupė neturi pakankamai suteiktų jai galių stebėti kaip Pagrindiniai principai yra taikomi praktikoje ir šalinti jų trūkumus.[163] Vaiko teisių informacijos tinklas (angl. *Child Rights Information Network*), kita vaiko teises prižiūrinti nevyriausybinė organizacija, taip pat išreiškė savo nusivylimą, jog Pagrindiniai principai neskyrė jokio rimto dėmesio vaiko teisėms, kurios jau ilgą laiką yra tarptautinės teisės dalis.[164]

Vertinant Pagrindinius principus ir Normas akivaizdu, kad šiuose dviejuose aktuose dėstomos dvi kardinaliai priešingos pozicijos. Be abejo, abu bandymai įgyvendinti savas pozicijas turi trūkumų. Atkreiptinas dėmesys į tai, jog karti Normų patirtis galėjo tapti puikiu postūmiu sprendžiant visas problemas, su kuriomis Normos susidūrė, vienok taip neįvyko. Pagrindiniai principai yra žingsnis atgal žmogaus teisių evoliucijos prasme. Progresyvumo stoka akivaizdi, kuomet stebima nevyriausybinių organizacijų veikla, kurios nepaisydamos desperatiškų tarptautinės bendruomenės mėginimų spręsti šias problemas toliau deda didžiules pastangas siekdamos apsaugoti asmenis nuo tarptautinių korporacijų daromų žmogaus teisių pažeidimų, ir regima šių organizacijų reakcija į Normas ir Pagrindinius Principus. Pagrindiniai principai šios kovos nepalengvina. Tą tuoj pat pastebėjo Normų darbo grupė, pažvelgusi į Pasaulio susitarimo patirtį.[165] Šiuo metu, praėjus 12 metų po jo priėmimo, Pasaulinis susitarimas turi 8000 narių. Net Jungtinių Tautų generalinis sekretorius Ban Ki-moon ragino įmones jungtis prie Pasaulinio susitarimo ir pažymėjo, kad 8000 narių yra labai maža dalis iš numanomų 70 000 tarptautinių įmonių ir

[161] International Federation for Human Rights, UN Human Rights Council adopts Guiding Principles on business conduct, yet victims still waiting for effective remedies (June 17, 2011) // http://www.fidh.org/UN-Human-Rights-Council-adopts-Guiding-Principles. , prisijungimo laikas: 2012-08-10.;

[162] Human Rights Watch, UN Human Rights Council: Weak Stance on Business Standards Global Rules Needed, Not Just Guidance (June 16, 2011) // http://www.hrw.org/en/news/2011/06/16/un-human-rights-council-weak-stance-business-standards, http://www.hrw.org/en/news/2011/06/15/human-rights-council-resolution-international-business-needs-strengthening , prisijungimo laikas: 2012-08-12.;

[163] Amnesty International, United Nations: A call for action to better protect the rights of those affected by business-related human rights abuses (June 14, 2011) // http://www.amnesty.org/en/library/asset/IOR40/009/2011/en/55fab4a5-fb8a-4572-93f3-67581b2dca45/ior400092011en.html. , prisijungimo laikas: 2012-07-28.;

[164] Child Rights Information Network, Business and Human Rights: CRIN response to adoption of the Guiding Principles (June 21, 2011) // http://www.crin.org/violence/search/closeup.asp?infoID=25245

[165] Sub-Commission for the Promotion and Protection of Human Rights, Fifty-fourth session, Human Rights Principles and Responsibilities for Transnational Corporations and Other Business Enterprises, E/CN.4/Sub.2/2002/WG.2/WP.1/Add.1 , 2002, para. 20-21

milijonų mažesnių įmonių ir dukterinių kompanijų.[166] Itin stebėtina yra tai, jog Pagrindinių principų adresatas – tarptautinė korporacija – atrodo negeba savarankiškai laikytis žmogaus teisių ir nežino, kokios laukia pasekmės jų nesilaikant. Tą galbūt buvo galima pasakyti prieš 20 metų, tačiau šiuo metu tai yra nieko neįtikinantis argumentas. Kaip žinia, ypač tarptautinės korporacijos savo „arsenale“ turi didžiulį kiekį priemonių įvertinti savo veiklą tiek teisiniu, tiek ekonominiu, tiek socialiu ir kultūriniu lygmeniu. Tačiau daugeliu atveju tai nėra daroma. Atvirkščiai, yra ieškoma vietų, kur teisinis reguliavimas nėra pakankamai reglamentuotas, o vyriausybės lengviau paveikiamos. Ir tai daroma dėl vienos elementarios priežasties – nėra jokio universalaus jų veiksmų reguliavimo žmogaus teisių požiūriu. Vienintelis dalykas, ką Pagrindiniai principai pamini, yra tai, jog jų nesilaikant korporacijų laukia teisinės, finansinės ar su reputacijos bloginimu susijusios pasekmės. Problema yra tame, jog šių pasėkmių rizika nėra didelė. Teisės atveju vienintelė pasekmė gali būti teismo procesas kurios nors valstybės nacionaliniame teisme, tačiau pažvelgus į Kiobel v. Royal Dutch Petroleum bylą JAV teisme, kuri prasidėjo dėl 1990-aisiais metais padarytų pažeidimų ir buvo atmesta Apeliacinio teismo[167] ir šiuo metu yra nagrinėjama JAV Aukščiausiajam Teisme.[168] Tai iliustruoja, jog daugeliu atveju laukia ilgas teisminis procesas. Maža to, yra dar ir jurisdikcijos bei ribotos atsakomybės nutraukimo problemos, kurios bus aptartos 2.3 poskyryje. Reputacijos pablogėjimo rizika yra vėlgi visiškai ne naujas reiškinys ir yra išimtinai nevyriausybinių organizacijų veiklos išdava. Ši rizika priklauso nuo begalės faktorių, tokių kaip produkto/paslaugos pobūdis, vartotojų grupė, viešumas, prarasto vartotojų kiekio santykis su sumažėjusiais gamybos kaštais. „Nike“ atveju tai galbūt iš dalies ir suveikė[169], tačiau šios kompanijos produktas yra ne tiek sportinė apranga ir avalynė, kiek įvaizdis. Todėl šios kompanijos atveju reputacija yra daug didesnės vertės. Nepaisant to, negalima būtų pasakyti, kad spaudimas per reputaciją paveikė „Nike“, kadangi, kaip žinia, jos gamyklos toliau veikia Kinijoje[170] ir Indonezijoje[171], kur darbo įstatymai nėra griežti. Finansinė rizika iš esmės yra glaudžiai susijusi su teisine ir reputacijos praradimo rizika. Iš teisinės pusės galima pateikti tokį pavyzdį - John Doe v. Unocal Corporation[172] bylą. Šioje byloje Mianmaro piliečiai kreipėsi į JAV teismą dėl „Unocal“ korporacijos prisidėjimo prie grubių žmogaus teisių pažeidimų statant naftotiekį Birmoje. Ši byla buvo išspręsta neteisminiu keliu, tačiau kokią tiksliai sumą „Unocal“ sumokėjo nėra

[166] UN Global Compact, Secretary-General Urges Companies to Join Global Compact (June 21, 2011) // http://www.unglobalcompact.org/news/134-06-21-2011 , prisijungimo laikas: 2012-07-28.;
[167] Kiobel v. Royal Dutch Petroleum // 06-4800-cv,06-4876-cv, UNITED STATES COURT OF APPEALS, September 17, 2010 http://harvardhumanrights.files.wordpress.com/2011/01/kiobel-2d-cir-opinion-9-17-2010.pdf
[168] Kiobel v. Royal Dutch Petroleum Co, U.S. Supreme Court, Nr. 10-1491
[169] Michael Connor, Nike: Corporate Responsibility at a "Tipping Point" // http://business-ethics.com/2010/01/24/2154-nike-corporate-responsibility-at-a-tipping-point/ Prisijungimo laikas: 2012-09-16
[170] Nike OEMs Show Poor Labor Practices In China, vasaris, 2010 // http://www.chinasourcingnews.com/2010/02/04/141973-nike-oems-show-poor-labor-practices-in-china/ Prisijungimo laikas: 2012-09-28;
[171] An Overview of Working Conditions in Sportswear Factories in Indonesia, Sri Lanka & the Philippines, report by International Textile, Garment and Leather Workers' Federation, balandis 2011 // http://www.itglwf.org/lang/en/documents/ITGLWFSportswearReport2011_000.pdf Prisijungimo laikas: 2012-09-28;
[172] Doe v. Unocal // 395 F.3d 932, 9th Cir. 2002 http://openjurist.org/395/f3d/932 Prisijungimo laikas: 2012-09-08

atskleista. Iš reputacijos praradimo pusės finansinė rizika susijusi su minėtais reputacijos veiksniais – paprastai ji kils dėl sumažėjusios produkto ar paslaugos paklausos. Būtų naivu manyti, jog tarptautinė korporacija, kuri svarsto įkurti dukterinę įmonę, tarkim, Afrikoje, dėl pigios darbo jėgos ir menko teisinio reguliavimo neapsvarstytų tokios rizikos. Ar galima būtų pasvėrus visas šias rizikos grupes drąsiai teigti, kad rizika nusveria naudą? Magistranto požiūriu, šiuo metu to negalima pasakyti. Tačiau rizika gali būti nusveriama žmogaus teisių naudai. Ir ji gali būti nusveriama tik vieninteliu būdu – teise. Tai, magistranto požiūriu, buvo Jungtinių Tautų Normų tikslas, bet šiuo metu net ir priėmus tokią tarptautinę sutartį nėra tinkamo mechanizmo jai įgyvendinti.

2.1.2 Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijos gairės

Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacija (angl. *Organisation for Economic Co-operation and Development* – OECD, toliau - EBPO) buvo įkurta 1961 metais JAV ir Kanadai prisijungus prie Europos ekonominio bendradarbiavimo organizacijos. 1976 metais buvo priimtos Gairės tarptautinėms įmonėms visų EBPO valstybių narių, išskyrus Turkiją, kaip dalis paketo, kurį sudarė Deklaracija dėl tarptautinių investicijų ir daugiašalių įmonių tiesioginių investicijų supaprastinimo tarp EBPO šalių narių.[173] Nuo to laiko Gairės buvo papildytos 1979, 1982, 1984, 1991 metais. Svarbus pakeitimas įvyko 2000 metais, kuomet EBPO Taryba priėmė sprendimą, pagal kurį 30 EBPO valstybių narių ir 9 nepriklausančios EPBO valstybės įsipareigojo skatinti EBPO Gairių įgyvendinimą. Naujausias pakeitimas įvyko 2011 metais, kuomet į EBPO gaires buvo integruoti jau aptarti Pagrindiniai principai.[174] EBPO Gairės pateikia principus ir standartus tokiose srityse kaip žmogaus teisių, informacijos atskleidimo, kovos su korupcija, mokesčių, darbo santykių, aplinkos apsaugos, vartotojų gerovės, atsakingo mokslo ir technologijos valdymo srityse. Dauguma šių standartų kyla iš Jungtinių Tautų priimtų tarptautinių deklaracijų ir konvencijų.[175] EBPO gairės tarptautinėms įmonėms yra išsamiausias ir detaliausias dokumentas iš visų tarptautinių dokumentų nukreiptų į tarptautines įmones. Nors EBPO Gairėse yra pabrėžiamas jų įgyvendinimo savanoriškas pobūdis, tačiau viena iš EBPO Gairių ypatybių yra būtent jų įgyvendinimas. 39 valstybių, priėmusių EBPO Gaires, vyriausybės aktyviai skatina gairių taikymą nacionalinėse teisės sistemose. Be valstybių iniciatyvos skatinant gaires, egzistuoja ir 39

[173] OECD Declaration and Decisions on International Investment and Multinational Enterprises // www.oecd.org/daf/investment/declaration Prisijungimo laikas: 2012-10-05.;
[174] Text of the OECD Declaration on International Investment and Multinational Enterprises // http://www.oecd.org/daf/internationalinvestment/investmentpolicy/oecddeclarationoninternationalinvestmentandmultinationalenterprises.htm Prisijungimo laikas: 2012-10-05.;
[175] OECD Guidelines for Multinational Enterprises: Recommendations for responsible business conduct in global context // p. 15 http://www.oecd.org/dataoecd/43/29/48004323.pdf Prisijungimo laikas: 2012-10-05.;

Nacionaliniai kontaktų taškai (angl. *„National contact points“*, toliau - NKT), kurie savarankiškai ir bendradarbiaudami su vyriausybėmis atlieka EBPO Gairių monitoringo, o kai kuriais atvejais ir mediatoriaus bei sutaikinimo funkcijas. Gairių reikšmė ir taikymas yra geriausiai iliustruojamas jų taikymo pavyzdžiais praktikoje. 2001 metais Zambijos ir Kanados nevyriausybinės organizacijos kreipėsi į Kanados NKT dėl Kanados įmonės Zambijoje veiksmų perkeliant vietinius gyventojus iš jos kalnakasybos žemių. NKT ėmėsi mediatoriaus funkcijų santykiuose tarp nevyriausybinių organizacijų ir Kanados įmonės. Galutiniame rezultate įvyko taip, kad įmonė sutiko atidėti perkėlimą tam, kad geriau įvertintų situaciją, kartu buvo kreiptasi į Pasaulio banką alternatyviam situacijos sprendimui.[176] Tais pačiais metais Olandijos NKT buvo paprašyta ištirti vienos iš sporto kompanijų užsakymus Indijoje, kurioje daugelį jos tiekėjų nevyriausybinės organizacijos kaltino vaikų darbu. Olandijos NKT vėlgi ėmėsi veiksmų ir bendradarbiavo su šia sporto kompanija, tačiau galutinis problemos sprendimas tebuvo tai, jog sporto kompanija paragino savo tiekėjus elgtis socialiai atsakingu būdu.[177] Iš šių pavyzdžių galima daryti išvadą apie bendrą gairių užtikrinimo modelį. Pirma, dominuoja ypatingas nevyriausybinių organizacijų vaidmuo – NKT didžiąją savo informacijos dalį gauna būtent iš nevyriausybinių organizacijų. Kitas aspektas yra tai, kad , jei valstybė nėra EBPO narė ir jokiu kitu būdu nedalyvauja jos veikloje, Gairių taikymas tampa problemiškas. Tokiu atveju viskas atsiremia į tai, ar tai yra dukterinė įmonė, ar kitokio pobūdžio įmonė, kuriai kompanija, esanti EPBO valstybėje narėje, turi tiesioginę įtaką. Jei yra tiesioginė įtaka, tuomet yra didelė tikimybė, kad tarpininkaujant tos valstybės NKT problema bus vienokiu ar kitokiu būdu išspręsta. Tačiau, jei tiesioginės įtakos nėra, atsižvelgiant į savanorišką Gairių pobūdį nelieka ir galimybės tokią įmonę vienaip ar kitaip paveikti, kad ši nutrauktų savo žalingą veiklą. Tad pagal Gaires, ar bus nutraukta priešinga žmogaus teisėms veikla iš esmės priklauso nuo šių aspektų: pirma, įmonės tiesiogiai ar netiesiogiai darančios žmogaus teisių pažeidimus noras juos nutraukti, o šis priklausys nuo daugelio faktorių tokių, kaip: ar nutraukimas atsilieps pelnui, koks bus (nenutraukus veiklos) gauto pelno ir prarastos reputacijos santykis, taip pat nuo gaminamo produkto ar tiekiamos paslaugos, tai yra, ar jų paklausai turi įtakos įmonės reputacija, ar ne. Jei jų paklausai turi įtakos reputacija, tuomet svarbiu faktoriumi bus ir tai, kokiu lygmeniu yra išviešinta ši problema. Dar vienas aspektas yra tarptautinių organizacijų pagalba, pavyzdžiui, Pasaulio Banko – ar ji bus suteikta, ar ne. Ją suteikti galima, bet neprivaloma. Paskutiniai aspektai – NKT, kaip mediatoriaus, įgūdžiai ir EBPO valstybės narės indėlis į problemos sprendimą. Apibendrinant, EBPO Gairės yra šiuo metu geriausias tarptautinių korporacijų socialinę atsakomybę skatinantis modelis.

[176] OECD Watch, Guide to the OECD Guidelines for Multinational Enterprises' Complaint Procedure// http://www.oecdwatch.org/docs/OWguide_guidelines.pdf P. 28 Prisijungimo laikas: 2012-10-05.;
An International Human Rights Program Working Group University of Toronto // P. 7 http://oecdwatch.org/publications-en/Publication_2748, Prisijungimo laikas: 2012-08-10.;

[177] Human Rights, Alternative Dispute Resolution And The Oecd Guidelines For Multinational Enterprises, Briefing note for the participants at the Workshop on Accountability and Dispute Resolution Kennedy School of Government // Harvard University 11-12 April, 2007.;

2.1.3 Tarptautinės darbo organizacijos deklaracija

Tarptautinė darbo organizacija (TDO) yra specializuota Jungtinių Tautų organizacijos agentūra, kurios tikslas - siekti socialinio teisingumo, taip pat žmogaus ir darbo teisių tarptautinio pripažinimo. Ji buvo įkurta 1919 metais Tautų Sąjungai pasirašant Versalio taikos sutartį, o 1946 metais ji tapo pirmąja specializuota Jungtinių Tautų Organizacijos agentūra. Trišalė deklaracija dėl tarptautinių verslo įmonių ir socialinės politikos principų[178] (angl. *Tripartite declaration of principles concerning multinational enterprises and social policy*) buvo sudaryta tarp darbuotojų ir darbdavių organizacijų bei vyriausybių ir priimta Tarptautinio darbo biuro 1977 metais su pakeitimais 2000 ir 2006 metais.[179] Deklaracijos preambulė pažymi, kad tarptautinės įmonės gali įdėti didelį indėlį į žmogaus teisių užtikrinimą. Deklaracija yra iš esmės principų ir rekomendacijų rinkinys, kurio vyriausybės, darbdavių ir darbuotojų organizacijos ir tarptautinės įmonės gali savanoriškai laikytis. Kaip ir EBPO gairės, Deklaracija turi būti įgyvendinta TDO valstybėse narėse. Skirtingai nuo EBPO, TDO turi ženkliai daugiau narių – 185.[180] Todėl lyginant su EBPO Gairėmis TDO Gairės turi daug platesnę veikimo sferą. Žiūrint į TDO Deklaracijos turinį, TDO Deklaracija yra nukreipta ne tik į tarptautines įmones, bet kai kurie jos principai yra nukreipti ir į nacionalines įmones. Skirtingai nuo EPBO Gairių, kurios pateikia gan abstrakčią tarptautinių įmonių sąvoką, TDO Deklaracijos 6 straipsnis nurodo, jog atsižvelgiant į TDO Deklaracijos tikslus, tiksli sąvoka nėra reikalinga. Nors, kaip ir EBPO Gairės, TDO Deklaracijos laikymasis yra paremtas savanoriškumo pagrindu, tačiau ji gali būti vertinama kaip autoritetinga įvairių TDO konvencijų ir rekomendacijų interpretacija. TDO Deklaracijoje numatyti vaikų darbo ir diskriminacijos draudimai taip pat nustatyti darbo sąlygų ir užmokesčio standartai, numatyta asociacijos laisvė. Lyginant su Jungtinių Tautų Normomis ir EBPO Gairėmis, TDO Deklaracija yra daugiau nukreipta į darbo santykius, todėl apima daug siauresnę žmogaus teisių sritį nei kiti du aukščiau aptarti dokumentai. Tačiau vieta, kurioje TDO Deklaracija ypatingai nusileidžia tiek Jungtinių Tautų Normoms, tiek EBPO Gairėms yra jų taikymas – TDO Deklaracija jos įgyvendinimą uždeda trims pagrindiniams veikėjams – tarptautinėms įmonėms, TDO valstybėms narėms ir TDO Pakomitečiui atsakingam už tarptautines įmones. Tarptautinės įmonės turėtų stengtis padidinti įsidarbinimo galimybes ir standartus bei būti pasirengusios konsultuotis

[178] Tripartite declaration of principles concerning multinational enterprises and social policy (MNE Declaration) - 4th Edition http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_emp/---emp_ent/---multi/documents/publication/wcms_094386.pdf , prisijungimo laikas: 2012-08-10.;

[179] Letnar Cernic, Jernej, Corporate Responsibility for Human Rights: Analyzing the ILO Tripartite Declaration of Principles Concerning Multinational Enterprises and Social Policy // Miskolc Journal of International Law, Vol. 6, No. 1. 2009 P. 24-34. Available at SSRN: http://ssrn.com/abstract=1459548, prisijungimo laikas: 2012-08-11.;

[180] ILO Constitution Article 3 // http://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=1000:62:4456775139345920::NO:62:P62_LIST_ENTRIE_ID:2453907:NO#A3 Prisijungimo laikas: 2012-06-02.;

su kitomis įmonėmis, vyriausybėmis ir darbo asociacijomis. Taip pat turėtų bendradarbiauti su tarptautinėmis organizacijomis, tobulinti sveikatos ir saugos standartus esant galimybei. TDO valstybės narės yra raginamos skatinti gerą praktiką socialinėje politikoje ir darbo teisėje tiek nacionaliniu, tiek tarptautiniu mastu. Tuo tarpu TDO Pakomitetis skatina dialogą ir palengvina praktinius TDO Deklaracijos įgyvendinimo patirties mainus tarp tarptautinių įmonių, vyriausybių ir darbuotojų šiems dalyvaujant forumuose. Pakomitetis atlieka tyrimus, prašo duomenų bei ataskaitų iš tarptautinių įmonių taip siekiant padaryti geresnes išvadas ir pateikti pasiūlymus. Pakomitetis taip pat interpretuoja TDO Deklaraciją esant taikymo neaiškumams. TDO Deklaracija dėl savo ribotos veiklos srities ir neišvystyto taikymo mechanizmo yra silpniausia iš visų trijų universalių į tarptautinių korporacijų veiklą nukreiptų tarptautinių dokumentų.

2.2 Regioninės ir nacionalinės atsakomybės priemonės

Be universalių žmogaus teises užtikrinančių priemonių, egzistuoja ir regioninės priemonės: Europoje – EŽTK[181], ESC[182]; Amerikoje – AŽTK[183]; Afrikoje - AŽTTC[184]. Tačiau lygiai taip pat kaip ir minėtose universaliose žmogaus teisių užtikrinimo priemonėse pareiga užtikrinti šių sutarčių nuostatas tenka tik valstybėms. Tačiau yra ir kitos regioninės priemonės, kurių pagalba galima ginti žmogaus teises nacionaliniuose teismuose. Magistrantas išskiria kelias pagrindines priemones – Europos Sąjungos reglamentus „Briuselis I“ ir „Roma II“, bei JAV Užsieniečių reikalavimų, kylančių iš delikto, aktą. Iš pirmo žvilgsnio šios tarptautinės privatinės teisės priemonės yra bendro pobūdžio ir susijusios tik su teismų jurisdikcijos bei taikytinos teisės klausimais. Tačiau nacionaliniai teismai šiuo metu yra vienintelė teisminė institucija, į kurią galima kreiptis dėl tarptautinės korporacijos daromų žmogaus teisių pažeidimų, kadangi, kaip minėta, nėra žmogaus teisių sutarties su tokiu priežiūros mechanizmu, kuris turėtų „horizontalų efektą“ (kaip pavyzdys – EŽTT). Visgi, pasirinkus tokį žmogaus teisių gynimo būdą, laukia daugybė problemų iš procesinės pusės. Iš vienos pusės, nuo tarptautinės korporacijos veiksmų nukentėjęs asmuo ar asmenų grupė bet kurio atveju galėtų pareikšti ieškinį korporacijos kilmės valstybėje ir be įvairių tarptautinių susitarimų dėl jurisdikcijos ar taikytinos teisės. Iš kitos pusės, jurisdikcijos klausimas tokiu atveju būtų sprendžiamas pagal tos šalies įstatymus, kurie yra itin įvairūs ir gali užkirsti kelią jurisdikcijos pripažinimui. Pažymėtina, kad teismai paprastai turi ganėtinai platų diskretiškumą spręsdami

[181]Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, iš dalies pakeista protokolais Nr. 11 ir Nr. 14 Valstybės žinios,.2011, Nr. 156-7390.;
[182] Valstybės žinios. 2001, Nr. 49-1704.;
[183] American Convention on Human Rights, Signed at the Inter-American Specialized Conference on Human Rights, San Josi, Costa Rica, 22 November 1969.;
[184] African Charter on Human and Peoples' Rights, adopted June 27, 1981, OAU Doc. CAB/LEG/67/3 rev. 5, 21 I.L.M. 58 (1982).;

jurisdikcijos klausimą ir turi galimybę juo pasinaudoti negatyviai, žinant, kad itin nepalankus teisės taikymas gali atsiliepti šalies ekonomikai.

Situaciją geriausiai iliustruotų Jungtinės Karalystės teismų praktika. Devintajame dešimtmetyje anglų įmonė „Thor“ , gaminanti iš gyvsidabrio išgaunamus chemikalus, susilaukė griežtos kritikos iš Anglijos viešosios sveikatos ir saugumo įstaigų, nes jos darbuotojų kraujo ir šlapimo tyrimai rodė padidintus gyvsidabrio kiekius organizme. Kaskart vis daugiau spaudžiama dėl nesaugių darbo sąlygų, „Thor“ nusprendė perkelti savo gamyklą iš Anglijos į Pietų Afrikos Respubliką ir nekeisti darbo sąlygų. Ten ši įmonė samdė daugiausia darbuotojus be jokios darbo patirties ir atleisdavo juos iškart, kai gyvsidabrio kiekiai organizme viršijo kritinę, leistiną ribą. Tokia politika nesukėlė problemų, nes norinčių dirbti gamykloje niekada netrūkdavo. 1992 metais „Thor“ tokia veikla iškilo viešumon, kuomet trys jos darbuotojai mirė, o kiti patyrė stiprų apsinuodijimą nuo pavojingų gyvsidabrio kiekių organizme. Dėl šios priežasties 20 jos darbuotojų pareiškė ieškinį Anglijos teisme dėl žalos atlyginimo.[185] Įmonė gynėsi „*forum non conviens*“ principu, jog ieškinys yra daugiau susijęs su Pietų Afrikos Respublika, bet ne su Anglija. Bylą nagrinėjęs teismas šį argumentą atmetė ir pareiškė, kad bylą sieja stiprūs ryšiai su Anglija. Toks palankus *forum non conviens* principo taikymas atsispindėjo ir kitose panašiose bylose - *Connely v. RTZ Corp. Plc*[186] ir *Lubbe v. Cape Plc*.[187] Tačiau kaip nurodė R. Meeran, netrukus po to Lordo Kanclerio Departamentas[188] perspėjo, jog tokia teismų praktika gali priversti įmones iškelti savo veiklą iš Anglijos ir svarstė priimti įstatymus, kurie tai pakeistų. [189]

Apibendrinant, tarptautinių korporacijų atsakomybei dažnai pagrindinė kliūtis yra ne teisės taikymas, bet kiek toks teisės taikymas atsiliepia įvairių suinteresuotų asmenų politiniams bei ekonominiams interesams.

2.2.1 Europos Sąjungos reglamentai „Briuselis I“ ir „Roma II“

2000 m. gruodžio 22 d. Europos Taryba priėmė reglamentą “Briuselis I” dėl jurisdikcijos ir teismo sprendimų civilinėse ir komercinėse bylose pripažinimo ir vykdymo.[190] Reglamento preambulėje yra nustatyti esminiai Reglamento tikslai: jurisdikcijos taisyklės turi būti ypač nuspėjamos ir pagrįstos principu, pagal kurį jurisdikcija paprastai priklauso nuo atsakovo gyvenamosios vietos, ir šiuo pagrindu jurisdikcija turi būti visada prieinama, išskyrus keletą aiškiai nustatytų situacijų, kuriose bylinėjimosi

[185] Court of Appeal, Ngcobo v. Thor Chemicals Holdings Ltd., 09/10/1995, [1995] TLR 579.;
[186] Court of Appeal, Edward Connelly v. RTZ Corporation Plc and RTZ Overseas Services, 02/05/1996, [1997] I.L.Pr. 643
[187] Lubbe v. Cape Plc., 30/07/1998, [1999] I.L.Pr.113.;
[188] Pastaba. Dabar – Teisingumo ministerija.
[189] Meeran, R., Accountability of Transnationals for Human Rights Abuses – 2, // 1998 148 New Law Journal, 1706-1707.;
[190] Reglamentas (EB) Nr. 44/2001 ("Briuselis I") // http://www3.lrs.lt/c-bin/eu/preps2?Condition1=40948&Condition2=

objektas arba šalių autonomija pateisinama kaip kitokia susijusi aplinkybė. Turi būti atskirai apibrėžta juridinio asmens buveinės vieta, siekiant didesnio bendrų taisyklių aiškumo ir norint išvengti jurisdikcijos prieštaravimų. Jurisdikcija turėtų būti nustatoma ne tik pagal atsakovo buveinės vietą, bet ir pagal kitą alternatyvų jurisdikcijos pagrindą, atsižvelgiant į glaudų ryšį tarp teismo ir bylos arba siekiant padėti tinkamai įgyvendinti teisingumą. Tad reglamentas numato kelias alternatyvas: Reglamento 2 straipsnis numato bendrą taisyklę, jog „valstybėje narėje nuolat gyvenantiems asmenims, neatsižvelgiant į jų pilietybę, bylos turi būti keliamos tos valstybės narės teismuose“, kitaip tariant, reglamentas įtvirtina *forum rei* principą kaip bendrąją taisyklę.[191] Pagal reglamentą juridinio asmens nuolatinio buvimo vieta yra ten, kur yra jų oficiali buveinės vieta, centrinė administracija, arba pagrindinė verslo vieta. 5 straipsnio 3 dalyje taip pat numatyta, jog byla dėl civilinės teisės pažeidimų, delikto arba kvazidelikto, gali būti iškelta vietos, kurioje įvyko žalą sukėlęs įvykis ar jis gali įvykti. Europos Teisingumo Teismas šią nuostatą išplėtė[192] į taisyklę įtraukdamas ir vietą, kurioje įvyko veiksmai, davę pradžią žalos atsiradimui. 5 straipsnio 3 dalis taip pat numato galimybę prevenciniam ieškiniui vietoje, kurioje gali įvykti žalą sukeliantis įvykis. Tačiau tokio ieškinio priimtinumas priklausys nuo teismo valstybės teisės ir potencialios žalos rizikos lygio.[193] Reglamento 5 straipsnio 5 dalis taip pat leidžia pareikšti ieškinį tarptautinei korporacijai kitoje valstybėje narėje, nei ta, kurioje yra tarptautinės korporacijos nuolatinė buveinė. Tačiau ši turi turėti toje valstybėje narėje filialą, agentūrą arba kitokį įmonės padalinį. Europos Teisingumo Teismas aiškindamas „filialo, agentūros arba kitokių įmonės padalinių sąvokas nurodė, kad jos nėra siejamos su konkrečia teisine padėtimi, bet tiesiog nurodo priklausomybę nuo motininės įmonės ir jos dalyvavimą sudarant verslo sandorius.[194] Tad jos yra laikomos motininės įmonės „tęsiniu“. Reglamento 6 straipsnio 1 dalis yra susijusi su kelių atsakovų buvimu ir leidžia pareikšti ieškinį pagal bet kurio iš jų nuolatinę gyvenamąją vietą, jeigu reikalavimai yra taip glaudžiai susiję, kad yra tikslinga juos nagrinėti ir spręsti visus kartu, siekiant išvengti atskirų teismo procesų metu priimtų sprendimų nesuderinamumo. Šis straipsnis leidžia pareikšti bendrą ieškinį motininei ir dukterinei įmonėms su sąlyga, jog jų nuolatinė buvimo vieta yra kurioje nors iš valstybių narių. Pagrindinė kliūtis jurisdikcijai reglamente yra *forum non covieniens* doktrina. Ši dokrina yra daugiau būdinga JAV ir Didžiosios Britanijos teismų sistemai, jos visa esmė yra tame, kad ji leidžia teismams atsisakyti nagrinėti bylą tuo atveju, jei yra pagrindas manyti, kad ši byla yra nesusijusi su teismo valstybe, o labiau susijusi su kita valstybe. Jeigu atsakovo nuolatinė būstinė yra už Europos Sąjungos ribų, pagal Reglamento 4 straipsnio 1 dalį, teismų jurisdikciją nustato tos valstybės narės teisė. Tačiau tokiu atveju *forum non covieniens*

[191] Ulrich Magnus,Peter Mankowski,Alfonso L. Calvo Caravaca, Brussels 1 Regulation // European law publ., 2007 P. 71.;
[192] Judgment of the Court (Sixth Chamber) of 11 January 1990. - Dumez France SA and Tracoba SARL v Hessische Landesbank and others. - Reference for a preliminary ruling: Case C-220/88 // European Court reports 1990 Page I-00049
[193] G. Tritton, Intellectual property in Europe // 2nd edition, Sweet & Maxwell 2002, p. 971-975;
[194] EBTT, A. De Bloos SPRL v. Société en commandite par actions Bouyer, 6 October 1976, 14/76, Rec., 1976, p. 1509, §21; Somafer SA v. Saar-Ferngas AG, 22 November 1978, 33/78, Rec., 1978, p. 2193, §12; Blanckaert et Willems PVBA v. Luise Trost, 18 March 1981, 139/80, Rec., 1981, p. 819, §13.;

grėsmė kiltų tik Didžiojoje Britanijoje, o likusiojoje Europoje ši doktrina nėra įsitvirtinusi. Pažymėtina, kad Europos Teisingumo Teismas Owusu v. Jackson byloje užkirto kelią jos panaudojimui, jei jurisdikciją galima nustatyti pagal 2 Reglamento straipsnį.[195] Taigi ES reglamentas 44/2001 suvienodina ES valstybių narių praktiką jurisdikcijos klausimais ir leidžia priimti ieškinius dėl tarptautinių korporacijų veiksmų. Nustačius jurisdikciją taip pat reikia nustatyti ir taikytiną teisę, Europos Sąjungoje tai reguliuoja Reglamentas "Roma II". Roma II reglamentas įsigaliojo 2009 m. sausio 11 dieną. Jo 4 straipsnyje 1 dalyje yra įvardinta bendroji taikytinos teisės nustatymo taisyklė - iš delikto atsirandančiai nesutartinei prievolei taikoma tos šalies teisė, kurioje atsirado žala, neatsižvelgiant į tai, kurioje šalyje įvyko žalą sukėlęs įvykis ir neatsižvelgiant į tai, kurioje šalyje ar šalyse atsirado netiesioginių to įvykio pasekmių (*lex loci damni*). Roma II reglamento 4 straipsnio 3 dalis numato išlygą, jog jeigu pagal visas bylos aplinkybes yra aišku, kad deliktas yra akivaizdžiai glaudžiau susijęs su kita šalimi, taikoma tos kitos šalies teisė. Taip pat galima būtų tam tikrais atvejais panaudoti 7 straipsnį, kuris turi konkretų objektą – žalą aplinkai ir nurodo, jog dėl žalos aplinkai ar dėl tokios žalos atsirandančioms nesutartinėms prievolėms taikoma 4 straipsnio 1 dalyje nustatyta teisė, nebent žalos atlyginimo reikalaujantis asmuo nuspręstų savo ieškinį pagrįsti tos šalies, kurioje įvyko žalą sukėlęs įvykis, teise. Toks Europos Sąjungos reguliavimas dėl jurisdikcijos ir taikytinos teisės nustatymo yra ganėtinai paprastas ir lengvai panaudojamas, jei žalą sukėlusios tarptautinės korporacijos būstinė ar žalos atsiradimas yra vienoje iš valstybių narių. Pažymėtina, kad šis reglamentas nereguliuoja kokios tarptautinės teisės normos bus taikomos ginčui, tik teismingumą.[196] Tačiau jei vertinti pažeidimus, kurie įvyksta už Europos Sąjungos ribų, situacija kardinaliai keičiasi. Pirma, turbūt tai galima būtų pavadinti aksioma, jog žmogaus teises pažeidžiančios tarptautinės korporacijos savo veiklą perkelia į užsienio valstybes tam, kad išvengti griežtesnio reguliavimo Europos Sąjungos valstybėse. Antra, labai retai yra įkuriami filialai, kurie turi tą patį teisinį statusą, kaip ir tarptautinė korporacija, paprastai būna įkuriamos arba įsigyjamos dukterinės įmonės, kurios už savo prievoles atsako savarankiškai. Šie veiksmai sukelia iššūkius žmogaus teisių gynimui pagal Briuselio ir Romos režimus. Tolesnį dėstymą pradedant nuo jurisdikcijos, bendroji Briuselis I numatyta jurisdikcijos taisyklė nebus taikoma, jei atsakovas yra už Europos Sąjungos ribų ir neturi Europos Sąjungoje nuolatinės buveinės vietos. Būtent tokia yra situacija su tarptautinės korporacijos dukterinėmis įmonėmis. Tokiu atveju pagal Briuselis I 4 straipsnio 1 dalį bus taikomos nacionalinės teisės normos. To pasekmės gali būti dvejopos: viena vertus, gali būti panaudota *forum non conveniens* doktrina ir tuomet iškyla reali tikimybė, kad ieškinys bus nepriimtas; kita vertus, kai kurios nacionalinės teisės sistemos turi *forum necessitas* doktriną, kuri tokiais atvejais yra labai palankus

[195] ETT C-281/02, Owusu v. Jackson, Trading as "Villa Holidays Bal-Inn Villas" and Others, sprendimas 01/03/2005,§25.;
[196] Alexandra Gatto, Multinational Enterprises and Human Rights– Obligations Under Eu Law and International Law // Edward Elgar Publishing, 2011 P. 141

instrumentas.[197] *Forum necessitatis* iš esmės leidžia pareikšti ieškinius į valstybės, turinčios ryšį su nagrinėjama byla, teismą, tačiau tik tuo atveju, kai nėra jokio kito tinkamo teismo. Taigi ši doktrina turi dvi sąlygas. Pirmoji sąlyga yra ta, jog yra kliūtis teisingumui užsienyje. Tai apimtų ne tik atvejus, kai nėra teismo turinčio jurisdikciją, bet ir tuos atvejus, kada būtų neprotinga reikalauti tokiomis priemonėmis pasinaudoti. Antroji sąlyga, reikalaujanti ryšio su teismu, yra prieštaringa - nacionalinėse teisės sistemose egzistuoja įvairūs standartai, todėl neaišku, koks turėtų būti ryšys tarp jų. Šioje vietoje reikėtų atkreipti dėmesį į įdomią šios doktrinos variaciją Olandijoje – šios valstybės Civilinis kodeksas ryšio sąlygos nenumato.[198] 10 Europos Sąjungos valstybių yra inkorporavę šią doktriną į savo nacionalinę teisės sistemą.[199] Pažymėtina, kad Europos Sąjungos lygmeniu šie Briuselio reglamento trūkumai yra svarstomi ir yra siūloma įtraukti *forum necessitatis* doktriną.[200]

Europos Sąjungos valstybių narių tarptautinė privatinė teisė gali būti labai įvairi bei numatyti ir palankesnių jurisdikcijos taisyklių, kaip antai „Shell“ byloje[201] Olandijos teismas jurisdikciją dėl jos dukterinės įmonės Nigerijoje nustatė pagal 7-tą Olandijos civilinio proceso straipsnį, kuris numato, kad, jei Olandijos teismas turi jurisdikciją vieno iš atsakovų atžvilgiu, tada jis turi jurisdikciją taip pat ir dėl kitų atsakovų toje pačioje byloje, tačiau su sąlyga, kad teisiniai veiksmai prieš skirtingus atsakovus yra sujungti vienas su kitu tokiu būdu, kad bendras nagrinėjimas yra pateisinamas dėl jo efektyvumo priežasčių. Ši byla yra įdomi tuo, kad buvo bandoma gintis *lis pendens* taisykle, jog byla jau yra nagrinėjama Nigerijos teisme, tačiau teismas tai atmetė.[202] Tad jurisdikcijos klausimas nacionalinėse teisės sistemose gali turėti gan pažangių nuostatų, lyginant su Briuselio reglamentu, tačiau lygiai taip pat gali turėti nuostatų keliančių jurisdikcijai grėsmę, kaip antai *forum non conveniens* doktrina.

Tuo tarpu taikytinos teisės klausimas yra daug mažiau palankus. Kaip buvo nurodyta, pagal Roma II reglamentą, pagrindinė taikytinos teisės nustatymo taisyklė yra *locus damni* – vieta, kurioje atsirado

---

[197] Study On Residual Jurisdiction (Review of the Member States' Rules concerning the "Residual Jurisdiction" of their courts in Civil and Commercial Matters pursuant to the Brussels I and II Regulations) Service Contract With The European Commission General Report (Final Version Dated 3 September 2007)
Prepared By: Prof. Arnaud Nuyts Liederkerke . Wolters . Waelbroeck . Kirkpatrick JLS/C4/2005/07-30-CE)0040309/00-37 psl 9 http://ec.europa.eu/civiljustice/news/docs/study_residual_jurisdiction_en.pdf , Prisijungimo laikas“ 2012-08-11.;

[198] Code of Civil Procedure, Book 1 Litigation before the District Courts, the Courts of Appeal and the Supreme Court //http://www.dutchcivillaw.com/legislation/civilprocedure001.htm#009, Prisijungimo laikas: 2012-08-11.;

[199] Austria, Belgija, Estija, Olandija, Portugalija, Rumunija, Prancūzija, Vokietija, Liuksemburgas,Lenkija - Study On Residual Jurisdiction, Review of the Member States' Rules concerning the "Residual Jurisdiction" of their courts in Civil and Commercial Matters pursuant to the Brussels I and II Regulations // p. 64
http://ec.europa.eu/civiljustice/news/docs/study_residual_jurisdiction_en.pdf Prisijungimo laikas: 2012-10-06.;

[200] Green Paper on the Review of Council Regulation (EC) No 44/2001 on jurisdiction and the recognition and enforcement of judgments in civil and commercial mattersm COM(2009)0175 final, 21.04.2009.;
European Parliament Resolution of 7 September 2010 on the implementation and review of Council Regulation (EC) No 44/2001 on jurisdiction and the recognition and enforcementof judgments in civil and commercial matters (2009/2140(INI) Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council on jurisdiction and the recognition and enforcement of judgments in civil and commercial matters, COM(2010)748 final, 14.12.2010.;

[201] Dr. Hélène van Lith, The Dutch Collective Settlements Act and Private International Law // 2010 WODC, Ministerie van Justitie. Auteursrechten voorbehouden. P. 30-34
http://ec.europa.eu/competition/consultations/2011_collective_redress/saw_annex_en.pdf Prisijungimo laikas: 2012-10-03.;

[202] Milieudefensie, Factsheet: The legal case, step by step // http://www.milieudefensie.nl/publicaties/factsheets/timeline-courtcase-shell Prisijungimo laikas: 2012-10-03.;

žala. Ši taisyklė lemia tai, jog asmenims, nukentėjusiems nuo tarptautinės korporacijos veiksmų ne Europos Sąjungos valstybėje, kreipiantis į teismą Europos Sąjungos valstybėje narėje (preziumuojant, jog teismas turi jurisdikciją) bus taikomos tos valstybės, kurioje atsirado žala nuostatos. Roma II reglamento preambulėje yra numatyta, jog tokia taisyklė „[...] turėtų padidinti galimybes numatyti teismo sprendimus ir užtikrinti tinkamą pusiausvyrą tarp traukiamų atsakomybėn asmenų bei žalą patyrusių asmenų interesų. Susiejimas su šalimi, kurioje atsirado tiesioginė žala (*lex loci damni*), išlaiko teisingą pusiausvyrą tarp žalą sukėlusio asmens bei žalą patyrusio asmens interesų ir atitinka šiuolaikinę civilinės atsakomybės sampratą bei atsakomybės be kaltės sistemų raidą.“[203] Tačiau, jei žvelgsime išimtinai iš žmogaus teisių pusės, tokia pozicija ne tik kad neužtikrina pusiausvyros, bet iš esmės padaro ją neįmanomą. Kaip buvo minėta, viena iš priežasčių įmonėms perkelti savo veiklą už Europos Sąjungos ribų yra susijusi su tuo, kad siekiama išvengti to reguliavimo, kurį numato Europos Sąjunga. Tad šiuo atveju pagal bendrąją Roma II reglamento taisyklę taikytina teisė gali būti tos valstybės, kuri nenumato visiškai jokių žmogaus teisių standartų. Visgi, be bendrosios taisyklės yra palankesnė 4 straipsnio 3 dalyje numatyta išlyga. Tai yra gan retai taikomas straipsnis, kadangi jo taikymo ribos neaiškios. Pažymėtina, kad galima būtų atsižvelgti į Europos Teisingumo Teismo sprendimą *Intercontainer* byloje aiškinant Romos Konvencijos[204] 4(5) straipsnį, kuris numato panašią formuluotę. Teismas atmetė pernelyg siaurą šio straipsnio interpretaciją ir nurodė, jog 4 straipsnio 5 dalis turi būti aiškinama taip, jog, jei iš visų aplinkybių aiškiai matyti, kad sutartis yra labiau susijusi su kita valstybe negu ta, kuri nustatyta remiantis vienu iš konvencijos 4 straipsnio 2–4 dalyse numatytų kriterijų, teismas neturi taikyti šių kriterijų ir turi taikyti valstybės, su kuria ši sutartis labiausiai susijusi, teisę.[205] Tačiau pažymėtina, kad Romos Konvencija yra taikoma sutartiniams santykiams ir pagrindinis jos santykis su Roma II reglamentu šiame kontekste yra tik vienodas 4(3) ir 4(5) straipsnių reglamentavimas. Vieną iš galimų „ryšio“ su valstybe variantų galėtume laikyti ir *locus actus* – vietą, kur įvyko įvykis, dėl kurio atsirado žala. Tokį aiškinimą galima pagrįsti 7 Roma II reglamento straipsniu, kuris numato pasirinkimą tarp *locus actus* ir *locus damni*, tačiau tik bylose dėl žalos aplinkai.

Tačiau net ir priėmus ieškinį susiduriama su kita problema – sudėtinga tarptautinės korporacijos struktūra. Kaip minėta 1 skyriuje tarptautinė korporacija, nors iš pažiūros gali atrodyti vieningu dariniu, tačiau teisiškai taip nėra. Jeigu tarptautinė korporacija yra įsteigusi šaką, kuri neturi teisinio atskirumo nuo ją įsteigusios korporacijos, kitoje valstybėje, jokių problemų dėl atsakomybės neturėtų kilti, tačiau, jei ji įsteigia dukterinę įmonę, tuomet situacija kardinaliai keičiasi, kadangi tokioje situacijoje - nors

[203] Roma II preambules 16 pt. http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2007:244E:0194:0207:LT:PDF, prisijungimo laikas: 2012-08-10.;
[204] 80/934/EEC: Convention on the law applicable to contractual obligations opened for signature in Rome on 19 June 1980 /* Consolidated version CF 498Y0126(03).;
[205] Judgment of the Court (Grand Chamber) of 6 October 2009, Intercontainer Interfrigo SC (ICF) v Balkenende Oosthuizen BV and MIC Operations BV // Reference for a preliminary ruling: Hoge Raad der Nederlanden – Netherlands, Case C-133/08 Para 26.;

faktiškai tiek motininė įmonė, tiek dukterinė įmonė ir sudaro vieną verslo darinį - teisiškai jos visiškai atskirtos.

2.2.2 JAV Užsieniečių reikalavimų, kylančių iš delikto, aktas

ATCA[206] buvo priimtas 1789 metais kaip Teismų akto dalis ir jame įtvirtinta, kad užsienio pilietis gali remtis JAV teismų jurisdikcija ir reikšti ieškinį JAV teismuose dėl delikto, kuriuo buvo pažeistos tautų teisės (angl. *Law of Nations*) arba JAV tarptautinėje sutartyje numatytos nuostatos. Nuo 1789 metų iki 1980 metų ACTA buvo ypatingai retai naudojamas – užregistruoti tik du atvejai, kada teismai grindė savo jurisdikciją šiuo aktu.[207] Tikroji ATCA reikšmė ir jo rengėjų tikslas visgi nėra visiškai aiškūs, nes labai nedidelė parengiamųjų darbų dalis iki šio laiko yra išlikę.[208] ATCA ginti žmogaus teisėms buvo pirmą kartą panaudotas 1980 metais byloje Filartiga v Pena-Irala[209] siekiant taikyti civilinę atsakomybę fiziniam asmeniui už žmogaus teisių pažeidimus. Šioje byloje ieškovai iš Paragvajaus kreipėsi į JAV teismus dėl Paragvajaus valstybės pareigūno veiksmų, tai yra dėl jų šeimos nario pagrobimo, kankinimo ir nužudymo. Pažymėtina ir tai, kad viskas įvyko Paragvajuje. Pirmosios instancijos teismas atmetė ieškinį kaip neteisingą. Apeliacinis teismas tokį sprendimą pakeitė, remdamasis ACTA, pripažino ieškinį teisingu JAV teismų jurisdikcijai ir grąžino bylą pirmosios instancijos teismui nagrinėti iš esmės. Apeliacinis teismas taip pat nurodė, kad kankinimas, atliktas valstybės pareigūnams vykdant valstybės funkcijas, yra žmogaus teisių pažeidimas ir yra laikytinas tautų teisės pažeidimu, todėl bent iš *ratione materiae* pusės ieškovai galėjo pareikšti ieškinį JAV teismuose. Dėl *ratione personae* pagrindo šioje byloje ginčų nekilo, kadangi tai buvo valstybės pareigūnas, veikęs kaip valstybės atstovas.

Klausimas ar *ratione personae* pagrindas apima ir nevalstybinių subjektų veiksmus buvo pirmą kartą iškeltas 1995 metais byloje Kadic v. Karadzic.[210] Šioje byloje ieškovai iš Kroatijos pareiškė ieškinį JAV teisme prieš vieną iš Serbijos lyderių Karadzic dėl žmogaus teisių pažeidimų, karo nusikaltimų ir genocido karo Jugoslavijoje metu. JAV Apeliacinis teismas nurodė, kad ATCA *ratione personae* apima ne tik veiksmus atliktus valstybės pareigūnų ar kitų valstybės funkcijas įgyvendinančių asmenų, bet ir privačių asmenų, veikiančių išimtinai privačia apimtimi. Pažymėtina, kad tai yra taikoma tik genocido, karo nusikaltimų, piratavimo ar vergovės atvejais, kadangi tarptautinė teisė numato individualią atsakomybę už minėtus pažeidimus. Tačiau tokie nusikaltimai kaip nužudymas, prievartavimas ar

[206] "28 USC § 1350 - Alien's action for tort.;
[207] Hufbauer, Gary Clyde; Mitrokostas, Nicholas K. (2004). International Implications of the Alien Tort Statute. 16 St. Thomas L. Rev. 607, 609.;
[208] Carolyn A. D'Amore, Note, Sosa v. Alvarez-Machain and the Alien Tort Statute: How Wide Has the Door to Human Rights Litigation Been Left Open?, 39 Akron L. Rev. 593, 596 (2006).;
[209] Filártiga v. Peña-Irala, 630 F.2d 876 (2d Cir. 1980).;
[210] Kadic v. Karadzic, 70 F.3d 232, C.A.2 (N.Y.), 1995, 13/10/1995.;

kankinimas negali būti jurisdikcijos pagrindu privatiems asmenims, nebent jie yra aukščiau minėtų pažeidimų tikslas. Šioje vietoje lyginant Kadic bylą su Filartiga, matyti, kaip plečiasi ATCA taikymas. Filartiga byloje ATCA *ratione personae* netiesiogiai buvo apribotas valstybės pareigūnais arba elgesiu pagal įstatymus, tuo tarpu Kadic byloje taikymas buvo išplėstas ir privatiems asmenims.

Vienas iš pagrindinių sprendimų tarptautinių korporacijų atžvilgiu yra Doe v. Unocal byla 1997 metais.[211] 15 Burmos gyventojų pareiškė ieškinį JAV dėl JAV įsikūrusios ir Burmoje veikiančios naftos kompanijos Unocal. Unocal buvo kaltinama prisidėjusi prie grubių žmogaus teisių pažeidimų statant Yadana naftotiekį tarp Burmos ir Tailando. Naftotiekio statybai saugoti buvo pasamdyti Burmos kariai, kurie prievarta siuntė greta gyvenančius asmenis prisidėti prie statybos, iškeldindavo ištisus kaimus kurie atsidurdavo naftotiekio kelyje ir malšino bet kokius protestus, žudydami, kankindami ir žagindami protestuotojus. Teismas nustatė, kad Unocal žinojo apie Burmos karinių pajėgų anksčiau darytus žmogaus teisių pažeidimus ir kad ji žinojo ar turėjo žinoti apie tai, jog jie buvo daromi statant naftotiekį. Tuo tarpu Unocal ir žinodama apie šiuos faktus neteisėtai praturtėjo iš priverstinio darbo. Tačiau pirmosios instancijos teismas atmetė ieškinį nurodydamas, kad ieškovai neįrodė, kad Unocal norėjo, kad Burmos kariai vykdytų žmogaus teisių pažeidimus. Byla buvo apskųsta Apeliaciniam teismui, kuris 2002 metais pareiškė, jog toks atsakomybės standartas yra netinkamas ir nurodė, kad ieškovams pakanka įrodyti, kad Unocal suprasdama savo veiksmus prisidėjo prie Burmos karių daromų žmogaus teisių pažeidimų. Deja, galutinis sprendimas taip ir nebuvo priimtas[212], byla buvo išspręsta konfidencialiu susitarimu.[213] Tačiau iš Unocal bylų galima daryti išvadą, kad esant pakankamai akivaizdžiam santykiui tarp valstybės ir privataus asmens veiksmų, privataus asmens veiksmai gali būti prilyginami elgesiui pagal įstatymą, kas atitiktų Kadic *ratione personae* kriterijaus esmę.

Kita aktuali byla yra Wiwa v. Royal Dutch Petroleum (Shell)[214], kurioje ieškovai iš Nigerijos Ogoni genties pareiškė ieškinį dėl Shell veiksmų prisidedant prie Nigerijos vyriausybės daromų žmogaus teisių pažeidimų. Pagrindiniai pažeidimai šioje byloje buvo Judėjimo už Ogoni genties išlikimą lyderių Ken Saro - Wiwa ir John Kpuine kankinimas ir nužudymas, nužudymas moters, kuri protestavo prieš jos žemės išlyginimą statant Shell naftotiekį. Shell gynėsi pirmiausia tuo, jog teismas neturi *ratione personae* jurisdikcijos Shell kompanijai ir *ratione materiae* jurisdikcijos, kadangi, anot Shell, šis ginčas pateko į politinio klausimo doktriną.[215] Shell taip pat nurodė, kad teismas neturi jurisdikcijos *forum non conveniens* pagrindu, greta to nurodydama, kad Jungtinės Karalystės teismas yra šiuo atveju tinkamesnis,

[211] Doe v. Unocal, 395 F.3d 932 (9th Cir. 2002).;
[212] Doe I v. Unocal Corp., 403 F.3d 708 (9th Cir. 2005).;
[213] Foreign Investment, Human Rights and the Environment: A Perspective from South Asia on the Role of Public Interntional Law for Development, Shyami Fernando Puvimanasinghe Martinus Nijhoff Publishers, 2007, P.168 .;
[214] Wiwa v. Royal Dutch Petroleum Co., 226 F.3d 88, 101 (2000).;
[215] Politinio klausimo doktrina yra susijusi su teismų kompetencija spręsti tik teisės klausimus. JAV ši doktrina buvo išvystyta *Marbury v. Madison* byloje, kada teismas atskyrė Valstybės Sekretoriaus veiksmus, kurie yra griežtai reguliuojami įstatymo, ir veiksmus, kuruos atlikdamas šis turi plačią diskrecijos laisvę. Pastarasis atvejis suponuoja tai, kad tokių veiksmų teisiškai neįmanoma įvertinti, todėl jie nepatenka į teismų kompetenciją.

su kuo sutiko ir bylą nagrinėjęs pirmos instancijos teismas. Tačiau pirmos instancijos teismas atmetė Shell argumentus dėl *ratione personae* ir *ratione materiae*.[216] Nors Shell yra nevalstybinis subjektas, pagal Kadic bylą, jos veiksmai apėmė nusikaltimus žmoniškumui, kankinimus ir nežmonišką ar žiaurų elgesį ir kitus žmogaus teisių pažeidimus. Pažymėtina, kad Kadic byloje kankinimas, žiaurus ar nežmoniškas elgesys bei nužudymas nebuvo laikomi atitinkantys *ratione materiae* kriterijų, nebent jie yra karo nusikaltimų, nusikaltimų žmoniškumui ar genocido dalimi. Tačiau šioje byloje *ratione materiae* kriterijus buvo akivaizdžiai išplėstas, priskiriant šiuos draudimus „tautų teisei". Todėl teismas nurodė, jog yra tiek *ratione personae*, tiek *ratione materiae* pagrindai jurisdikcijai. Sprendimas buvo apskųstas Apeliaciniam teismui ir šis atmetė *forum non conveniens* taikymą. Ironiška, bet byla baigėsi lygiai taip pat kaip ir Unocal atveju – susitarimu.[217]

Pirmoji byla, patekusi JAV Aukščiausiojo Teismo akiratin, buvo Sosa v. Alvarez-Machain[218]. Humberto Álvarez-Machaín buvo Meksikos pilietis, kurį JAV įtarė nužudžius Kovos su narkotikais administracijos (angl. Drug Enforcement Administration) specialųjį agentą. Nepasisekus bandymams dėl Alvarez ekstradicijos, JAV pareigūnai nutarė pasamdyti keletą kitų Meksikos piliečių, jog šie pagrobtų Alvarez ir pristatytų į JAV. Planas pavyko ir netrukus Alvarez atsidūrė JAV teisme už agento žmogžudystę. Teismo procesas pasiekė JAV Aukščiausiąjį Teismą, kuris pareiškė, kad atsakovo pagrobimas nesudaro kliūčių teismingumui, tačiau pats pagrobimas gali būti laikomas tarptautinės teisės pažeidimu. Alvarez visgi buvo išteisintas Aukščiausiojo Teismo dėl nepakankamo įkalčių kiekio.[219] Po nuosprendžio Alvarez pareiškė ieškinius prieš JAV ir jį pagrobusius Meksikos piliečius. Nenukrypstant nuo darbo objekto, toliau bus nagrinėjamas tik ieškinio pagrindas prieš Alvarez pagrobusius Meksikos piliečius. Po beveik dešimtmečio bylinėjimosi, bylai atsidūrus JAV Aukščiausiam Teisme, Teismas nurodė, kad ATCA nesudaro pagrindo ieškiniui, t.y. ATCA yra išimtinai jurisdikcijos taisyklė, kuri negali sudaryti ieškinio pagrindo. Tautų teisė yra inkorporuota į JAV federalinę bendrąją teisę, būtent ji ir gali sudaryti ieškinio pagrindą. Teismas nurodė, kad ATCA neturėtų būti taikoma tarptautinės teisės pažeidimams, kurie nėra aiškiai apibrėžti ir vienodai traktuojami tarptautinės bendruomenės, kaip tie ATCA priėmimo metu egzistavę istoriniai pavyzdžiai: piratavimas ar diplomatinių imunitetų pažeidimai. Tad šis sprendimas yra esminis tuo, kad nustatomi reikalavimai *ratione materiae* pagrindui. Kaip jau minėta, pagal ATCA pagrindai gali būti du – JAV tarptautinės sutarties pažeidimas arba tautų teisės pažeidimas. Dėl tarptautinės sutarties pažeidimo taikymo problemų neturėtų kilti. Tačiau kalbant apie Tautų teisę, Sosa sprendimas įtvirtino tai, kad tokia norma turi būti universali, įpareigojanti, konkreti ir apibrėžta, kaip antai - kankinimų ar genocido draudimai. Remdamasis tuo, JAV Aukščiausiasis teismas

[216] Wiwa v. Royal Dutch Petroleum Co., No. 96 Civ. 8386 (KMW)(HBP), 1998 U.S. Dist.LEXIS 23064 (S.D.N.Y. Sept. 25, 1998).;
[217] Shell to Pay $15.5 Million to Settle Nigerian Case, New York Times 2009/06/09 http://www.nytimes.com/2009/06/09/business/global/09shell.html?ref=globa , prisijungimo laikas: 2012-09-09.;
[218] Sosa v. Alvarez-Machain, 542 U.S. 692 (2004).;
[219] United States v. Alvarez-Machain, 504 U.S. 655 (1992).;

nurodė, kad savavališkas suėmimas neatitinka šių kriterijų, todėl nėra *ratione materiae* pagrindo. Be šių aspektų, Teismas nurodė, kad svarbu atsižvelgti ir į tai, ar tarptautinė teisė konkrečios normos pažeidimo atveju išplečia atsakomybę ir privatiems asmenims.

Visos aptartos bylos puikiai iliustruoja pagrindinį ATCA privalumą ir kartu trūkumą – neapibrėžtumą. Jei žmogaus teisių teisės prasme ATCA turi išvystytą ganėtinai palankią praktiką, to negalima būtų pasakyti apie tarptautines korporacijas. Šiuo metu nepaisant keleto atvejų panaudoti šį dokumentą prieš tarptautinių korporacijų daromus žmogaus teisių pažeidimus, atsakymo, ar yra galimas sėkmingas procesas, nėra. Remiantis Kadič byla, tarptautinė korporacija gali tenkinti *ratione personae* kriterijų, atsižvelgiant į Shell ir Sosa bylas, *ratione materiae* kriterijus taip pat visiškai neužkerta kelio jurisdikcijai. Tačiau šioje vietoje svarbu pažymėti keletą aspektų. Pirma, ATCA yra tebesivystantis ir, kaip matyti, didžioji dalis kriterijų kyla iš teismų praktikos, lygiai taip pat kaip jie yra plečiami taip pat jie gali būti ir siaurinami. Sosa byloje Aukščiausiasis teismas pažymėjo, kad teismai turi atsargiai taikyti šias nuostatas. Antra, ne visi žmogaus teisių pažeidimai pateks į *ratione materiae* kriterijų, kas vėlgi yra Sosa bylos išvada. Atsižvelgiant į tai, kad šiuo metu ATCA teismų praktika ir kriterijai yra labai abstraktūs ir nuolat kinta, kyla klausimas, kaip būtų vertinami kiti žmogaus teisių pažeidimai, tokie kaip saviraiškos laisvė ar teisė į privatų gyvenimą. To pagrindas būtų JAV tarptautinės sutartys, tačiau nei vienas iš šių pažeidimų neturi individualios atsakomybės mechanizmo, kaip yra kankinimų, karo nusikaltimų, genocido, nusikaltimų žmoniškumui atvejais. Tad ATCA nors ir sukuria beveik universalią jurisdikciją, kurios atitikmens nerasime jokioje kitoje valstybėje, visgi dėl *forum non conveniens* taikymo ir ribotos *ratione materiae* apimties tai nėra dokumentas, kuris sudaro prielaidas efektyviam žmogaus teisių užtikrinimo mechanizmui prieš tarptautines korporacijas. Tačiau lyginant su kitais mechanizmais, o būtent su jau aptartu Europos Sąjungos reguliavimu, ATCA, nepaisant *forum non conveniens* doktrinos taikymo, išlieka bene vieninteliu instrumentu, kuriuo gali pasinaudoti nuo tarptautinės korporacijos nukentėję asmenys.

Tai būtų ATCA įvertinimas remiantis šiuo metu esančia šio akto teismų praktika. Tačiau kaip bus vystomas ATCA, yra sunku prognozuoti. Šiuo metu JAV Aukščiausis Teismas nagrinėja *Kiobel v. Royal Dutch Petroleum* bylą, kuri greičiausiai taps pačia reikšmingiausia ATCA byla tarptautinių korporacijų kontekste. 2002 metais Esther Kiobel, Nigerijos piliečių iš Ogoni regiono vardu, kreipėsi į Niujorko teismą dėl Royal Dutch Petroleum (toliau – RDP) prisidėjimo prie Nigerijos karinių pajėgų veiksmų, tokių kaip: savavališkas suėmimas, nužudymas, kankinimas, išprievartavimai, siekiant suvaldyti protestuojančius Ogoni gyventojus prieš RDP veiksmus. Pažymėtina, kad RDP buvo inkorporuota Olandijoje, Jungtinėje Karalystėje ir Nigerijoje. JAV Second Circuit teismas ieškinį atmetė ir nurodė, kad

ATCA nėra pagrindu tarptautinės korporacijos atsakomybei.[220] 2011 metų liepos mėnesį ši byla pasiekė JAV Aukščiausiąjį Teismą. Tikėtina, kad ši byla galutinai įtvirtins ekstrateritorinę jurisdikciją tarptautinėms korporacijoms, Sosa byloje numatytiems *ratione materiae* pagrindams.[221] Tačiau RDP tai ginčija ir remiasi prezumpcija prieš ekstrateritorialumą tuo pagrindu, kad nors yra pažeidžiamos žmogaus teisių teisės normos, vis viena yra taikoma JAV Federacinė teisė kitoje valstybėje, o tarptautinė teisė draudžia ekstrateritorinę civilinę jurisdikciją.[222] Suinteresuotų asmenų rašytiniai pareiškimai puikiai iliustruoja bylos politinį kontekstą. Pavyzdžiui, BP America ir kitų pozicijoje buvo nurodyta, kad JAV korporacijos, vykdydamos savo veiklą dažnai turi kontaktą su užsienio karinėm pajėgom ar vyriausybėm. Todėl jei Teismas sutiks, kad tarptautinės korporacijos gali prisidėti ar bendrininkauti su vyriausybėmis, daug korporacijų, veikiančių besivystančiose šalyse sulauks ieškinių dėl jų atsitiktinio kontakto su tų šalių vyriausybėmis.[223] JAV Prekybos Rūmai (angl. *Chamber of Commerce*) nurodė, kad taip išplėtus ATCA taikymą, ši priemonė atgrasintų korporacijas nuo investicijų besivystančiose šalyse, kas labai pakenktų ne tik korporacijoms, bet ir besivystančioms šalims ir JAV užsienio politikai.[224] Rašytinius pareiškimus, palaikant RDP poziciją, pateikė taip pat ir Jungtinė Karalystė ir Olandija[225], kurios nurodė, kad tarptautinė teisė nesukuria jokių pareigų tarptautinėms korporacijoms ir todėl šios negali būti atsakingos.

Apibendrinant, ATCA šiuo metu yra didžiausią potencialą turinti tarptautinių korporacijų atsakomybės priemonė, tačiau palankus žmogaus teisėms ATCA interpretavimas susilaukė daug kritikos ir pasipriešinimo.[226] Šiuo metu šios tarptautinių korporacijų atsakomybės priemonės likimas labai priklausys nuo *Kiobel* bylos sprendimo baigties. Iki šiol JAV teismai ATCA interpretavo žmogaus teises palankia linkme ir belieka tikėtis, kad ši kryptis atsispindės ir JAV Aukščiausiojo Teismo *Kiobel* bylos sprendime.

---

[220] Kiobel v. Royal Dutch Petroleum , Nr. 06-4800-cv, 06-4876-cv // http://harvardhumanrights.files.wordpress.com/2011/01/kiobel-2d-cir-opinion-9-17-2010.pdf , prisijungimo laikas: 2012-09-12.;

[221] Ibid.;

[222] Supplemental Brief For Respondents, Nr. 10-1491 // http://harvardhumanrights.files.wordpress.com/2012/08/shell-opposition-brief-kiobel-ii-8-1-2012.pdf, prisijungimo laikas: 2012-09-12

[223] Brief Of Amici Curiae Bp America, Caterpillar, Conoco Phillips, General Electric, Honeywell, And International Business Machines In Support Of Respondents, No. 10-1491 // http://ccrjustice.org/files/2012.02%20BP%20America%20Amicus%20Brief.pdf , prisijungimo laikas: 2012-09-12.;

[224] Brief For The Chamber Of Commerce Of The United States Of America As Amicus Curiae In Support Of Respondents, Nr. 10-1491 http://harvardhumanrights.files.wordpress.com/2012/02/brief-of-chamber-of-commerce-of-us.pdf , prisijungimo laikas: 2012-09-12.;

[225] Brief Of The Governments Of The United Kingdom Of Great Britain And Northern Ireland And The Kingdom Of The Netherlands As Amici Curiae In Support Of The Respondents, Nr. 10-1491 // http://harvardhumanrights.files.wordpress.com/2012/02/brief-of-the-governments.pdf , prisijungimo laikas: 2012-09-12.;

[226] Theresa (Maxi) Adamski, The Alien Tort Claims Act and Corporate Liability: A Threat to the United States' International Relations // 34 Fordham Int'l L.J. 1502 (2011) http://ir.lawnet.fordham.edu/ilj/vol34/iss6/2 Prisijungimo laikas: 2012-10-08

2.3 Netiesioginė tarptautinių korporacijų kontrolė taikant tarptautinės baudžiamosios teisės nuostatas

Nors tarptautinė korporacija yra teisiškai atskiras asmuo ir jos statusas yra atskirtas nuo jos narių ir darbuotojų, tai nesuponuoja absoliučios prezumpcijos, kad tik tarptautinė korporacija gali būti atsakinga už jos veiklą. Tarptautinę korporaciją sudaro ir fiziniai asmenys: jos valdyba, akcininkai, direktoriai ir kiti darbuotojai. Visa tai sudaro sąlygas ir alternatyviam požiūriui į tarptautinių korporacijų atsakomybę, t.y. korporacijų veiklos kontrolė gali būti vykdoma ne tik bandant kontroliuoti pačios korporacijos, kaip juridinio asmens veiklą, bet ir taikant tarptautinės teisės nuostatas ją sudarantiems fiziniams asmenims. Tam, kaip matysime, prielaidos yra.

Skirtingai nuo pačios tarptautinės korporacijos, kurios vienintelis teisminis atsakomybės mechanizmas kyla civilinės teisės pagrindu, ją sudarančių fizinių asmenų atsakomybė yra susijusi ir su baudžiamąja teise. Tarptautinės baudžiamosios teisės nuostatos gali būti taikomos asmenims dėl tarptautinės korporacijos pažeidimų. Tačiau svarbu pažymėti, kad tarptautinės baudžiamosios teisės normų taikymas yra ribotas. Jos bus taikomos tik genocidui, nusikaltimams žmoniškumui ir karo nusikaltimams.[227]

Žvelgiant istoriškai į tarptautinę baudžiamąją atsakomybę asmenų, kurie buvo privataus juridinio asmens dalis, pastebėtina, kad tai nėra nauja koncepcija. Jau minėtoje *United states v. Krauch* byloje[228], visi IG Farben korporacijos direktoriai buvo kaltinami karo nusikaltimais ir nusikaltimais žmoniškumui bei nuosavybės grobstymu. Krupp byloje[229] Krupp korporacijos vadovai buvo kaltinami nuosavybės grobstymu ir vergų darbu. *United Kingdom v. Bruno Tech* byloje[230], Tesch & Stabenow korporacijos savininkas buvo nuteistas už tiekimą vokiečių armijai Zyclon B pesticido, kuris buvo naudojamas koncentracijos stovyklose. Ruandos tribunolo metu taip pat pasitaikė atvejis, kai buvo pritaikyta individuali baudžiamoji atsakomybė už juridinio asmens veiksmus: *Nahimana* byloje[231] Tarptautinis baudžiamasis tribunolas Ruandai nuteisė du radijo stoties RTLM direktorius už genocido kurstymą. Tribunolas nurodė, kad šie asmenys turėjo *de jure* kontrolę ir kad nesiėmė jokių veiksmų sustabdyti genocido kurstymą. Šie pavyzdžiai iliustruoja, kad nepaisant to, jog juridinio asmens baudžiamoji atsakomybė tarptautiniu lygmeniu yra labai painus klausimas ir kol kas nėra bendro modelio tam,

[227] Tarptautinio baudžiamojo teismo Romos statutas // Valstybės žinios, 2003-05-21, Nr. 49-2165, 5 str.;
[228] United States v. Krauch // Trials Of War Criminals Before The Nuernberg Military Tribunals Under Control Council Law No. 10, 1953, P. 1081 http://www.mazal.org/archive/nmt/08/NMT08-C001.htm, prisijungimo laikas: 2012-09-10.;
[229] United States v. Krupp // Trials Of War Criminals Before The Nuernberg Military Tribunals Under Control Council Law No. 10, 1950, P. 1372 http://www.mazal.org/archive/nmt/09/NMT09-C001.htm, prisijungimo laikas: 2012-09-12.;
[230] Zyclon B Trial of Bruno Tesch and Two Others (The Zyclon B Case), reprinted in 1 Law Reports Of Trials Of War Criminals 93, 93 (1947).;
[231] Prosecutor v. Nahimana, Case No. ICTR-99-52-T, Judgment and Sentence, Para. 99-101 (Dec. 3, 2003).;

individuali atsakomybė už šio darinio veiksmus nėra nauja ir praktika yra pakankamai nuosekli šiuo klausimu.

2002 metais įsigaliojus Romos Statutui buvo galutinai įtvirtinti individualios baudžiamosios atsakomybės pagrindai. Šio statuto 25 straipsnyje yra nurodyta, kad individuali baudžiamoji atsakomybė kyla, kuomet asmuo:

a) padaro tokį nusikaltimą vienas, kartu su kitu asmeniu arba per jį nepriklausomai nuo to, ar kitas asmuo traukiamas baudžiamojon atsakomybėn;

b) įsako, kursto arba paskatina padaryti tokį nusikaltimą, jeigu toks nusikaltimas padaromas arba jeigu pasikėsinama jį padaryti;

c) kad būtų lengviau padaryti tokį nusikaltimą, padeda, kursto ar kokiu nors kitokiu būdu talkina darant ar pasikėsinant daryti nusikaltimą, taip pat parūpina priemones jam padaryti;

d) kokiu nors kitu būdu prisideda prie to, kad tokį nusikaltimą padarytų arba pasikėsintų jį padaryti bendrą tikslą turinti asmenų grupė. Tokia pagalba yra tyčinė ir:

i) ja siekiama prisidėti prie grupės nusikalstamos veiklos arba nusikalstamo ketinimo, kai tokios veiklos ar ketinimo dalimi yra Teismo jurisdikcijai priklausančio nusikaltimo padarymas, arba

ii) ji teikiama žinant apie grupės ketinimą padaryti nusikaltimą;

Pažymėtina, kad 25 straipsnis bus aiškinamas kartu su straipsniu, kuriame yra įtvirtintas konkretus nusikaltimas (pavyzdžiui - nusikaltimų žmoniškumui atveju – 7 straipsniu). Konkretūs nusikaltimai atitinkamai turi savo sudėtį – *actus reus* ir *mens rea* elementus. Esant šiems pakankamai detaliems kriterijams, tarptautinių korporacijų darbuotojų, tiesiogiai padariusių TBTS draudžiamas veikas, atsakomybė yra pakankamai nesunkiai nustatoma. Šiek tiek kontraversijos gali kilti dėl jos valdybos ar kitų asmenų, priėmusių sprendimą vykdyti ar prisidėti prie nusikaltimų. Šie asmenys patektų į 25 straipsnio b punktą, kuris yra detalizuotas TBTS 28 straipsnyje dėl karo vado atsakomybės. Pats straipsnio pavadinimas „Kariuomenės vadų ir kitų vadovų atsakomybė“ lyg ir imponuoja tai, kad civiliai, pavyzdžiui, tarptautinės korporacijos valdyba, negali būti laikomi vadovais, tačiau remiantis Tarptautinio Tribunolo buvusiai Jugoslavijai *Prosecutor v. Musema* byla[232] yra galimas atvejis ir civilio vado, tačiau šis turi turėti *de facto* arba *de jure* kontrolę, kitaip tariant, bet kuriuo atveju bus taikomas *Dedalic* byloje[233] suformuluotas „efektyvios kontrolės“ testas. *Prosecutor v. Aleksovski* byloje[234] analogiškai buvo nurodyta, kad ir civilis asmuo gali būti traukiamas baudžiamojon atsakomybėn pagal Tarptautinio Baudžiamojo Tribunolo buvusiai Jugoslavijai Statuto 7(3) str.[235] Hipotetiškai taikant šias nuostatas situacijai, kai valstybės karinių pajėgų dalis saugo tam tikrą tarptautinės korporacijos teritoriją ir

[232] Prosecutor v. Musema, Case No. ICTR-96-13, para 139-144.;
[233] Prosecutor v. Delalic, Case No. IT-96-21-T, para 378.;
[234] Prosecutor v. Zlatko Aleksovski, Case No. IT-95-14/1-A, para 103.;
[235] 1993 m. Tarptautinio karinio tribunolo buvusiai Jugoslavijai statutas // http://www.icty.org/x/file/Legal%20Library/Statute/statute_sept09_en.pdf , prisijungimo laikas: 2012-09-10.;

sistemingai pavergia, žudo ir kankina aplink esančius asmenis, suprantama, atsižvelgiant į konkretesnius faktus, galima taikyti „efektyvios kontrolės“ testą ir patraukti tarptautinės korporacijos valdybą ar kitus asmenis, kontroliuojančius korporaciją už nusikaltimus žmoniškumui. Aplinkybė, kad yra keli asmenys turintys kontrolę (korporacijos valdybos ar „valdymo grandinės“ atveju) neapsunkina kaltės nustatymo, nes remiantis *Prosecutor v. Blaskic* byla [236] kiekvienas asmuo, esantis vadovybės grandinėje yra atsakingas už pavaldinių padarytus nusikaltimus.

Apibendrinant, kaip matyti, yra sąlygos tarptautinę korporaciją sudarantiems asmenims būti patrauktiems atsakomybėn už padarytus nusikaltimus. Tačiau lygiai taip pat, kaip ir su anksčiau nagrinėtomis tarptautinėms korporacijoms taikomomis atsakomybės priemonėmis, - pažeidimų ratas dėl kurio tokia atsakomybė gali būti iškelta yra labai siauras.

[236] Prosecutor v. Tihomir Blaskic, Case No. IT-95-14-T, para 303.;

3. TARPTAUTINIŲ KORPORACIJŲ ATSAKOMYBĖS UŽ ŽMOGAUS TEISIŲ PAŽEIDIMUS PERSPEKTYVOS

Kaip matyti iš visų aptartų tarptautinės korporacijos mechanizmų: tiek tų, kurie yra taikomi pačiai korporacijai kaip juridiniam asmeniui, tiek tų, kurie yra nukreipti į jai dirbančius fizinius asmenis, - nėra jokio privalomą pobūdį turinčio mechanizmo visa savo esme nukreipto spręsti būtent tarptautinių korporacijų daromų žmogaus teisių pažeidimų problemą. Dabartinis teisminis mechanizmas, suteikiantis galimybę teisminiam pažeidimo įvertinimui yra ypatingai ribotas ir kylantis ne iš tarptautinės teisės, bet iš nacionalinių teisės sistemų. Tarptautinėms korporacijoms skirtos savanoriško pobūdžio taisyklės negali būti pagrindine priemone kovoti su tarptautinių korporacijų daromais žmogaus teisių pažeidimais, kadangi ši metodika yra pagrįsta savanoriškumo principu. Savanoriškumu pagrįsti mechanizmai gali būti papildoma priemonė ir puiki iniciatyva išeiti už minimalaus reguliavimo ribų ir taikyti palankesnius standartus, tačiau ji visiškai praranda prasmę, kai nėra jokio privalomo reguliavimo. Tam, kad jis būtų yra reikalinga valstybių valia, kurios, kaip parodė JT Normų patirtis ir pritarimas Pagrindiniams principams, šiuo metu nėra.[237]

Buvo išbandyti du pagrindiniai metodai kovoje su tarptautinių korporacijų daromais žmogaus teisių pažeidimais:

a) skatinti tarptautines korporacijas pačias laikytis žmogaus teisių standartų (Global Compact, JT Pagrindiniai principai TDO deklaracija, EBPO Gairės)

b) išplėsti pareigas dėl žmogaus teisių apsaugos tarptautinėms korporacijoms (JT Normų projektas, TBTS pasiūlymai dėl juridinių asmenų atsakomybės).

Tačiau šiuos bandymus vienija vienas trūkumas: nei vienoje iniciatyvoje nėra iki galo atsižvelgiama į faktinę situaciją. Pirmiausia, tarptautinės korporacijos, jei laikysime ją tik verslo subjektu, pagrindinis tikslas yra pelno siekimas. Ir jei tik ši pradeda to tikslo siekimą vienaip ar kitaip riboti, ji automatiškai tampa mažiau konkurencinga. Antra, magistrantas jokiu būdu nenori teigti, kad visos tarptautinės korporacijos siekia pažeisti žmogaus teises, tačiau kuo didesni yra nustatomi standartai tarptautinės korporacijoms, tuo daugiau jos linksta juos apeiti.[238] Juk tarptautinės korporacijos nesteigia dukterinių įmonių mažai išsivysčiusiose šalyse, tam kad pagerintų šių šalių ekonomiką ir bendrą pragyvenimo lygį. Mažesnis reguliavimas reiškia mažesnes sąnaudas skiriamas normų laikymuisi, o mažesnės sąnaudos reiškia didesnį pelną. To, be abejo, negalima pasakyti apie visas tarptautines korporacijas, tačiau poreikis griežčiau reguliuoti jų veiklą žmogaus teisių srityje atsirado būtent dėl tų korporacijų, kurios šiuos

[237] Ibid.
[238] Corporate Watch, What's Wrong with CSR // http://www.corporatewatch.org/download.php?id=55 Prisijungimo laikas: 2012-10-21

pažeidimus daro. Trečia, visi tarptautinės bendruomenės išbandyti metodai nukrypsta į kraštutinumus. Normose buvo bandoma pateikti labai platų spektrą labai abstrakčiai suformuluotų žmogaus teisių, neatsižvelgiant į tų žmogaus teisių faktinį santykį su tarptautine korporacija. Tuo tarpu Pagrindiniuose principuose visiškai atsisakyta pareigų modelio ir pereita prie savanoriškumu grindžiamo modelio ir grįžtama prie *status quo*. Magistranto požiūriu, socialinės atsakomybės metodas nėra proporcingas atsakas į daromus pažeidimus. Ironiška yra kalbėti apie socialinę atsakomybę, kai korporacijos yra kaltinamos prisidėjimu prie nusikaltimų žmoniškumui ar vergų darbu. Jei tarptautinė bendruomenė siekia spręsti šią problemą, magistranto požiūriu, vienintelis tinkamas atsakas yra pareigų nustatymas, tačiau svarbu yra atsižvelgti į šiuos veiksnius:

I. Yra diskutuotinas aspektas, kokių pareigų žmogaus teisių srityje turėtų laikytis tarptautinės korporacijos. Mažiausiai kontraversijos sukeltų tos žmogaus teisės, kurios yra pripažįstamos kaip *jus cogens*. Anot F. Martin[239], tokios žmogaus teisių teisės nuostatos yra jau esamos ar iškylančios *jus cogens*:

- Teisė į gyvybę
- Teisė į humanišką elgesį
- Diskriminacijos draudimas
- Genocido, karo nusikaltimų, nusikaltimų žmoniškumui ir vergovės draudimai
- Minties, sąžinės, religijos laisvė
- Teisė buti pripažintu teisinių santykių subjektu

Šios nuostatos nesukeltų daug kontraversijos paverčiant jas įsipareigojimais tarptautinėms korporacijoms. F. Martin taip pat išskiria ir regionines *jus cogens* normas, tokias kaip laisvė nuo savavališko sulaikymo, šeimos teisė, teisė į vardą, vaiko teisės, teisė į pilietybę, teisė dalyvauti valstybės valdyme.[240] Magistranto požiūriu, ginčytina, kad vaiko teisės yra regioninio pobūdžio, tačiau nepaisant to, jos turi turėti prioritetą nustatant tarptautinių korporacijų pareigų apimtį žmogaus teisių atžvilgiu. Tai iš esmės yra pagrįsta daugiau faktine situacija, kai nemaža dalis pažeidimų yra susiję su vaikų darbu.[241]

II. Jungtinių Tautų Normose minima „įtakos sferos" koncepcija[242] atribojanti tarptautinės korporacijos atsakomybę nuo valstybės atsakomybės bus netinkama tuo atveju, jei korporacijoms bus uždedamas tik minėtas minimalus kiekis įsipareigojimų žmogaus teisių teisėje. Ši koncepcija yra nekonkreti ir tinkama tik socialinės atsakomybės modeliui, siekiant plėsti pagarbą žmogaus teisėms tarptautinei korporacijai bendradarbiaujant su kitais subjektais. Atribojimas tarptautinės korporacijos

[239] F.F. Martin, International Human Rights and Humanitarian Law, Cambridge University Press, New York, 2006. P. 30-35.;
[240] Ibid P.35
[241] International Labor Rights Forum, 2010 Sweatshop Hall of Shame // http://www.laborrights.org/sites/default/files/publications-and-resources/sweatshop_hall_shame_2010.pdf Prisijungimo laikas: 2012-10-13.;
[242] David Weissbrodt & Muria Kruger, Norms on the Responsibilities of Transnational Corporations and Other Business Enterprises with Regard to Human Rights // 97 American Journal of International Law, 2003, P. 915-917.;

atsakomybės nuo valstybės atsakomybės yra vienas iš svarbiausių klausimų siekiant nustatyti tarptautinėms korporacijoms pareigas.

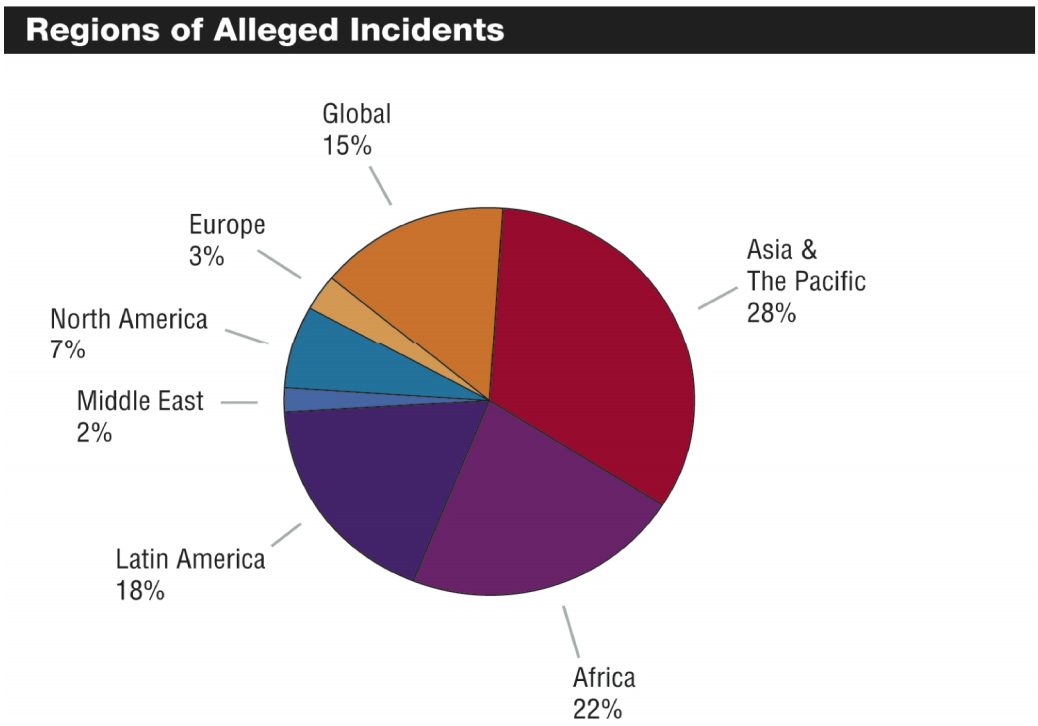
III. Tarptautinių korporacijų veiklos reguliavimui žmogaus teisių srityje yra reikalingas efektyvus priežiūros mechanizmas. Pareigų nustatymas be priežiūros mechanizmo suteiktų daugiau galimybių nevyriausybinėms organizacijoms kovoti su tarptautinių korporacijų daromais žmogaus teisių pažeidimais, tačiau be abejo teisminis priežiūros mechanizmas, kuris galėtų įpareigoti atlyginti žalą, būtų daug labiau priimtinesnis.[243] Tai tarnautų principui „*nėra žalos atlyginimo priemonės – nėra teisės*“ (angl. „*no remedy – no right“*).

IV. Tik nustačius tokią sistemą, kuriai esant išnyktų dabartinis jurisdikcijos labirintas yra galima efektyvi apsauga, kadangi pažeidimai nedominuoja viename konkrečiame regione. Bet koks siekis nustatyti tarptautinėms korporacijoms konkrečias pareigas žmogaus teisių srityje šiuo metu yra galimas tik tarptautine sutartimi, kadangi dabartinė žmogaus teisių teisė sukuria įsipareigojimus tik valstybėms. Tai yra pati svarbiausia, tačiau kartu ir sudėtingiausia tarptautinių korporacijų atsakomybės dalis. Iš esmės besivystančios valstybės tokios sutarties nepasirašys, kadangi tai pažeistų jose veikiančių užsienio korporacijų interesus ir lemtų sumažėjusias investicijas. O tai, kad tokią sutartį pasirašys išsivysčiusios valstybės, situacijos visiškai nepakeis, kadangi didžioji dalis pažeidimų vyksta besivystančiose šalyse, kurios negali ar nenori užtikrinti žmogaus teisių.[244] Tą parodo J. Ruggie atliktas tyrimas dėl tarptautinių korporacijų pažeidimų remiantis Business & Human Rights Resource Centre surinktais duomenimis[245]:

[243] Helfer, Laurence R. and Slaughter, Anne-Marie, Toward a Theory of Effective Supranational Adjudication // Yale Law Journal, Vol. 107, No. 2, November 1997. http://ssrn.com/abstract=131409 Prisijungimo laikas: 2012-10-15

[244] Andrew Clapham, Human Rights Obligations of Non-State Actors // Oxford University Press, 2006 P.38.;

[245] Report of the Special Representative of the Secretary-General on the issue of human rights and transnational corporations and other business enterprises, John Ruggie; A/HRC/8/5/Add.2 at 6 -Business & Human Rights Resource Centre, “Companies we invited to respond to concerns in our Updates”, document No. 1, see http://www.business-humanrights.org/Documents/Update-Charts. ;

Incidentų pasiskirstymas regionuose

Kaip jau buvo minėta, šiuo metu tarptautinės korporacijos neturi tiesioginės atsakomybės modelio pagal žmogaus teisių teisę. Tad tam, kad šiame kontekste galima būtų kalbėti apie tarptautinių korporacijų atsakomybę žmogaus teisių teisėje, yra būtina arba tai, kad žmogaus teisių sistema išeitų už dabartinio vertikalaus modelio (valstybė prieš asmenį) ir įtrauktų horizontalų modelį (asmuo prieš asmenį), arba tai, kad išnyktų valstybės valdymo spragos (angl. governance gaps). Abi alternatyvos yra sunkiai pasiekiamos. Magistranto požiūriu, vienas iš galimų sprendimų yra Tarptautinio Žmogaus Teisių Teismo (toliau – TŽTT) įkūrimas. TŽTT ištakas galime rasti 1947 metų Australijos pasiūlyme įkurti Tarptautinį žmogaus teisių teismą[246], kuriame Darbo grupė paliko atvirą klausimą dėl to ar tik valstybės gali būti laikomos pažeidusiomis žmogaus teisių teisę ar asmenys taip pat gali būti teisiami už žmogaus teisių pažeidimus.[247] Visgi šio Teismo įkūrimas yra sudėtingas procesas, kadangi tai reikštų keitimą bene visų pagrindinių žmogaus teisių dokumentų, tačiau iš kitos pusės, žmogaus teisių situacija akivaizdžiai keičiasi ir šiuo metu valstybės nebėra vieninteliai subjektai nuo kurių yra reikalinga apsauga. 2008 metais Šveicarija 60-tosioms Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos metinėms pristatė „Žmogaus teisių dienotvarkę“, kurioje buvo nurodyta, kad išimtinis valstybių atsakomybės modelis turėtų užleisti vietą 21 amžiaus bendros

[246] Annemarie Devereux , Australia and the Birth of the International Bill of Rights, 1946-1966 // 2005 ISBN 1862875626 psl. 187.;
[247] Herbert W. Briggs, Implementation of the Proposed International Covenant on Human Rights // 42 AJIL (1948), p. 395.;

atsakomybės modeliui.[248] J. Kozma, M. Nowak ir M. Scheinin ėmėsi parengti TŽTT Statutą ir aptarti galimus to iššūkius.[249] Nevalstybinių subjektų daromų žmogaus teisių pažeidimai neliko už Statuto projekto ribų. M. Scheinin nurodė, kad globalizacijos dėka nevalstybiniai subjektai įgauna vis daugiau galios paveikti ar paneigti žmogaus teises. Šio mokslininko požiūriu, TŽTT galėtų būti atsaku į visas dabartines žmogaus teisių teisės problemas.[250]

Tačiau jurisdikcijos klausimu TŽTT statuto projektas turi didžiulę silpnybę. M.Scheinin ir M. Nowak siūlomi TŽTT statutai teismo jurisdikcijos klausimu iš esmės įtraukia ir nevalstybinius subjektus tol, kol jie yra statutą priėmusios šalies jurisdikcijoje arba yra pateikę deklaraciją dėl sutikimo su teismo jurisdikcija.[251] Problema yra ta, kad nėra detalizuojama jurisdikcijos apimtis. Hipotetiška situacija: jei tarptautinė korporacija veikia Norvegijoje, kuri bus statuto šalimi, o jos dukterinė įmonė Nigerijoje daro grubius žmogaus teisių pažeidimus. Nigerija nėra TŽTT statuto šalimi. Ar tokiu atveju privatūs asmenys iš Nigerijos galėtų kreiptis į TŽTT dėl daromų pažeidimų? Nei M.Nowak, nei M.Scheinin šio klausimo nedetalizuoja, tad magistranto požiūriu, jei į tai nebus atsižvelgta, tai nepakeis dabartinės situacijos dėl griežtesnio reguliavimo vengimo, kas yra kertinis elementas siekiant užkirsti kelią daromiems pažeidimams. Sunku būtų įsivaizduoti, kaip Teismo jurisdikcija apimtų tą korporaciją, kuri yra statuto šalies teritorijoje už jos dukterinės įmonės veiksmus šalyje, kuri nėra statuto šalimi. Deja, pagal Statuto projektą, tokiu atveju dukterinė įmonė, kaip atskiras teisės subjektas, gali savanoriškai pripažinti Teismo jurisdikciją. Šioje vietoje galima būtų tiesiog pakartoti Global Compact patirtį.[252] Tad Statuto projekte numatyta jurisdikcijos nuostata niekaip neapriboja tarptautinių korporacijų galimybių vengti tokio reguliavimo. Tačiau, kaip pirmas žingsnis šiame etape, Statuto projekto nuostatos yra patenkinamos ir galbūt vėlesnė praktika išvystytų ką nors labiau orientuoto į tarptautines korporacijas.

Kalbant apie taikytinas tarptautines žmogaus teisių sutartis, Statuto projektas pakankamai paprastai įveikia horizontalaus žmogaus teisių sutarčių veikimo problemą 7 straipsnyje nurodant, jog Teismas turės jurisdikciją ir nevalstybiniams subjektams dėl pažeidimų, įtvirtintų pagrindinėse žmogaus teisių sutartyse. Tad iš esmės yra sukuriamas horizontalus šių sutarčių efektas, tačiau tuomet bus koliziją tarp Statuto nuostatų ir žmogaus teisių sutarčių, nes šios visiškai paneigia bet kokį horizontalų poveikį. [253]

[248] Protecting Dignity: An Agenda for Human Rights // 2008 (note 18), p. 14. http://www.udhr60.ch/agenda/ENG-Agenda.pdf Prisijungimo laikas: 2012-10-15.;
[249] Julia Kozma, Manfred Nowak and Martin Scheinin, A World Court of Human Rights - Consolidated Statute and Commentary // Neuer Wissenschaftlicher Verlag , 2010.;
[250] Martin Scheinin, Towards a World Court of Human Rights // European University Institute, Florence, Italy JUNE 2009. P. 9 http://www.udhr60.ch/report/hrCourt_scheinin0609.pdf Prisijungimo laikas: 2012-10-15.;
[251] Manfred Nowak and Julia Kozma, A World Court of Human Rights, University of Vienna, Austria Paper, June 2009 p.58-59 http://www.udhr60.ch/report/hrCourt-Nowak0609.pdf Prisijungimo laikas: 2012-10-16.;
[252] Sub-Commission for the Promotion and Protection of Human Rights, Fifty-fourth session, Human Rights Principles and Responsibilities for Transnational Corporations and Other Business Enterprises, E/CN.4/Sub.2/2002/WG.2/WP.1/Add.1 , 2002, para. 20-21
[253] HRC, eneral Comment No. 31 Nature of the General Legal Obligation Imposed on States Parties to the Covenant // 2004.05.26. CCPR/C/21/Rev.1/Add.13;. Cases of Delgado Paez v. Colombia (Communication No. 195/1985; threats and violence from the side

Atsižvelgiant į tai, Statuto 7 straipsnio 3 dalis numato reikalavimą, kad nevalstybinis subjektas gebėtų pažeisti normą, kuria yra remiamasi. Tai susilpnina Statuto pasiūlymą, nes tarptautinių korporacijų kontekste nėra jokios taisyklės tarptautinėje teisėje, kuri įtvirtintų ar patvirtintų tarptautinių korporacijų gebėjimą pažeisti žmogaus teisių sutartis. Nors faktiškai jų gebėjimas pažeisti žmogaus teises yra akivaizdus, tačiau teisiškai, kaip matyti iš kitų bandymų reguliuoti jų žalingą veiklą, šis gebėjimas yra neatsiejamas nuo tarptautinių korporacijų subjektiškumo, kurio šios kol kas nėra įgijusios. Vadinasi, visa savo esme tai yra tarptautinių korporacijų subjektiškumo ir atribojimo tarptautinės korporacijos atsakomybės nuo valstybės atsakomybės problema, kuri priėmus Statutą galėtų būti išspręsta Teismui šią nuostatą išaiškinus.

Apibendrinant reikia pasakyti, TŽTT kol kas yra tik teorinė priemonė turinti potencialą suvaldyti tarptautinių korporacijų daromus žmogaus teisių pažeidimus. Ši priemonė yra priimtiniausia todėl, kad lyginat su tarptautinės sutarties, nustatančios tarptautinių korporacijų įsipareigojimus žmogaus teisių teisėje priėmimu, TŽTT Statutas ne tik uždeda pareigas nevalstybiniams subjektams, bet ir numato teisminį šių pareigų priežiūros mechanizmą. Lyginant su Romos statuto *ratione personae* kriterijaus išplėtimu juridiniams asmenims, TŽTT vėlgi yra pranašesnis, nes bent jau teoriškai įtvirtina platesnį ratą įsipareigojimų nei Romos statutas. Tačiau iki galutinio ir priimtino sprendimo, kuris atsižvelgtų į tuos unikalius iššūkius tarptautinei teisei, kuriuos kelia tarptautinės korporacijos, yra dar toli. Tol, kol nebus universalios jurisdikcijos mechanizmo, galima pagrįstai tikėtis, kad tarptautinės korporacijos ir toliau vengs joms nepalankaus reguliavimo, išsikeldamos už valstybių, kur žmogaus teisės yra užtikrinamos, į kitas valstybes, kur žmogaus teisės yra arba neužtikrinamos arba tai daroma labai selektyviai. Dukterinių įmonių atskiras teisinis statusas ir juridinio asmens dalyvio atsakomybės bendros koncepcijos nebuvimas vėlgi padaro problemos sprendimą tolimu ir beveik utopiniu.

---

of private parties) Bernard Ominayak, Chief of the Lubicon Lake Band v. Canada (Communication No. 167/1984; exploitation of natural resources by corporations), Ilmari Länsman et al. v. Finland(Communication No. 511/1992), and Cabal and Pasini v. Australia(Communication No. 1020/2001; private prisons).

IŠVADOS

1. Tarptautinės korporacijos nėra tarptautinės teisės subjektais, todėl jų atsakomybė tarptautinėje teisėje kol kas yra negalima. Tarptautinių korporacijų subjektiškumo įtvirtinimas išlieka valstybių valioje, kurią formuoja jų nacionaliniai interesai. Geopolitiniai skirtumai suponuoja skirtingus valstybių nacionalinius interesus ir nesuformavus vieningo tarptautinės bendrijos intereso negalima suteikti tarptautinėms korporacijoms tarptautinės teisės subjekto statuso ir nustatyti jų atsakomybės už žmogaus teisių pažeidimus.
2. Mokslinėje doktrinoje išskiriami trys tarptautinių korporacijų atsakomybės už žmogaus teisių pažeidimus modeliai: atsakomybė pagal tarptautinę teisę, atsakomybė pagal nacionalinę teisę ir socialinė atsakomybė. Kadangi atsakomybės institutas pagal tarptautinę teisę iki galo nėra sureguliuotas ir nėra įgyvendinamas, atsakomybės pagal nacionalinę teisę modelis tampa pagrindiniu saugikliu žmogaus teises ginti nuo tarptautinių korporacijų daromų pažeidimų. Paraleliai egzistuojantis socialinės atsakomybės modelis papildo nacionalinės atsakomybės modelį, tačiau jis apibrėžia moralinę atsakomybę ir negali būti teisiškai reglamentuotas.
3. Noras sureguliuoti atsakomybę pagal tarptautinę teisę yra įgyvendinamas per JTO rėmuose priimamus neprivalomo pobūdžio dokumentus, tokius kaip Pagrindiniai principai dėl verslo ir žmogaus teisių (angl. Guiding Principles on Business and Human Rights). Tačiau valstybių nenoras laikytis, įsipareigoti leidžia daryti prielaidą, kad nenorima priimti privalomų dokumentų, o tai silpnina pačios JTO vaidmenį. Esant tokioms aplinkybėms, Jungtinių Tautų rėmuose šios problemos sprendimas iš esmės atidedamas neribotam laikui.
4. Tarptautinės korporacijos veikla gali būti netiesiogiai kontroliuojama taikant tarptautinės baudžiamosios teisės nuostatas tarptautinę korporaciją sudarantiems asmenims. Nors baudžiamosios teisės normos sudaro prielaidas bausti asmenis, tačiau TBT reguliavimo dalykas pasižymi trūkumais, tokiais kaip *ratione materiae*, kuris apima tik sunkiausius pažeidimus, o *ratione personae* – apima tik fizinius asmenis.
5. Tarptautinių korporacijų universalaus atsakomybės reguliavimo nebuvimas suteikia tarptautinėms korporacijoms realią galimybę išvengti atsakomybės už žmogaus teisių pažeidimus. Tarptautinės korporacijos gali įvertinti savo veiklą tiek teisiniu, tiek ekonominiu, tiek socialiniu ar kultūriniu lygmeniu. Todėl yra ieškoma valstybių, kur žmogaus teisių apsauga yra minimali ar deklaratyvi, o vyriausybės – lengviau paveikiamos.
6. Tarptautinių korporacijų dukterinių įmonių steigimas yra būdas tarptautinei korporacijai išvengti atsakomybės nacionalinėje teisėje. Atskirumo principas suponuoja tai, kad dukterinės įmonės savarankiškai atsako už savo prievoles. Ribotos atsakomybės panaikinimo (angl. „piercing the corporate

veil“) institutas gali sudaryti prielaidas tarptautinės korporacijos atsakomybei už jos dukterinės įmonės kitoje valstybėje padarytus žmogaus teisių pažeidimus, tačiau šis institutas yra tik nacionalinės teisės dalis, o kiekviena nacionalinės teisės sistema jį gali aiškinti skirtingai arba jo gali visai nebūti.

7. Užsieniečių reikalavimų, kylančių iš delikto, aktas (angl. Alien Torts Claim Act) gali tapti modeliu kitoms nacionalinės teisės sistemoms. Tačiau tam būtina pašalinti šio akto trūkumus: *forum non conveniens* taikymą, ribotą *ratione materiae* apimtį ir formuoti teismų praktiką.

8. Nesant privalomų kontrolės mechanizmų, mediacija ir sutaikinimas gali tapti alternatyviu korporacijų kontrolės mechanizmu. Tokio modelio kūrimo pagrindą galėtų sudaryti EBPO Gairės, kurių įgyvendinimu yra suinteresuotos pačios valstybės, skatindamos gairių taikymą nacionalinėse teisės sistemose. Tačiau šis modelis yra tik savanoriško pobūdžio ir nesant privalomų kontrolės mechanizmų, tai sudaro labai silpną žmogaus teisių apsaugos mechanizmą.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

Tarptautiniai dokumentai

1. 2000 m. gruodžio 22 d. priimtas Europos Tarybos reglamentas (EB) Nr. 44/2001 dėl jurisdikcijos ir teismo sprendimų civilinėse ir komercinėse bylose pripažinimo bei vykdymo užtikrinimo.
2. 2007 m. liepos 11 d. priimtas Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (EB) Nr. 864/2007 dėl nesutartinėms prievolėms taikytinos teisės.
3. 28 U.S.C. § 1350 : US Code - Section 1350: Alien's action for tort.
4. African Charter on Human and Peoples' Rights, adopted June 27, 1981, OAU Doc. CAB/LEG/67/3 rev. 5, 21 I.L.M. 58 (1982).
5. Agreement for the Prosecution and Punishment of the Major War Criminals of the European Axis, and Charter of the International Military Tribunal. London, 8 August 1945.
6. American Convention on Human Rights, Signed at the Inter-American Specialized Conference on Human Rights, San Josi, Costa Rica, 22 November 1969.;
7. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, Valstybės žinios, 2011, Nr. 156-7390.
8. Green Paper on the Review of Council Regulation (EC) No 44/2001 on jurisdiction and the recognition and enforcement of judgments in civil and commercial mattersm COM(2009)0175 final, 21.04.2009.
9. Human Rights Council, Guiding Principles on Business and Human Rights for implementing the UN "Protect, Respect and Remedy" Framework, A/HRC/RES/17/4.
10. ILO, Tripartite Declaration of Principles concerning Multinational Enterprises and Social Policy, (4th ed. 2006).
11. Jungtinių Tautų jūrų teisės konvencija. Valstybės žinios. 2003, Nr. 107-4786.
12. Jungtinių Tautų vaiko teisių Konvencija. Valstybės žinios .1995, Nr.60.
13. Konvencija dėl visų formų diskriminacijos panaikinimo moterims. Valstybės žinios. 1996, Nr.21.;
14. Konvencija prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ir baudimą. Valstybės žinios, 2006, Nr.: 80 -3141
15. Organisation for Economic Co-operation and Development Guidelines for Multinational Enterprises. OECD Publishing, 2011.

16. Responsibilities of transnational corporations and other business enterprises with regard to human rights. Sub-Commission resolution, U.N. Doc. E/CN.4/Sub.2/2003/L.11 2003.
17. Tarptautinė konvencija dėl civilinės atsakomybės už taršos nafta padarytą žalą. Valstybės žinios, 2000, Nr.43.
18. Tarptautinė konvencija dėl visų formų rasinės diskriminacijos panaikinimo. Valstybės žinios. 1998, Nr.108.
19. Tarptautinio Baudžiamojo Teismo Romos Statutas. Valstybės žinios. 2003, Nr. 49 -2165.
20. Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto fakultatyvinis Protokolas. Įsigaliojo 1992.02.20. Valstybės žinios. 2002, Nr.77.;
21. Tarptautinis ekonominių socialinių kultūrinių teisių paktas. Valstybės žinios. 2002, Nr. 77-3290.
22. Tarptautinis pilietinių politinių teisių paktas Valstybės žinios. 2002, Nr. 77 - 3288.
23. Tripartite declaration of principles concerning multinational enterprises and social policy (MNE Declaration), 4th Edition, Geneva, 2006.
24. UN Committee on Economic, Social and Cultural Rights (CESCR), General Comment No. 3: The Nature of States Parties' Obligations (Art. 2, Para. 1, of the Covenant), 14 December 1990, E/1991/23
25. UN Committee on Economic, Social and Cultural Rights (CESCR), General Comment No. 9: The domestic application of the Covenant, 3 December 1998, E/C.12/1998/24
26. UNHRCOR, Guiding Principles on Business and Human Rights: Implementing the United Nations "Protect, Respect and Remedy" Framework: Report of the Special Representative of the Secretary-General on the Issue of Human Rights and Transnational Corporations and other Business Enterprises, John Ruggie. UN Doc A/HRC/17/31, 2011.
27. Visuotinė Žmogaus Teisių Deklaracija Generalinės Asamblėjos priimta ir paskelbta 1948 m. gruodžio 10 d. rezoliucija 217 A (III). Valstybės žinios, 2006-06-17, Nr. 68-2497

Specialioji literatūra

1. A.Cassese, International Law. Oxford University Press, Oxford, 2004.
2. Alexandra Gatto, Multinational Enterprises and Human Rights– Obligations Under Eu Law and International Law. Edward Elgar Publishing, 2011.
3. Andrew Clapham, Human Rights Obligations of Non-State Actors. Oxford University Press, 2006.

4. Arnaud Nuyts, Study On Residual Jurisdiction (Review of the Member States' Rules concerning the "Residual Jurisdiction" of their courts in Civil and Commercial Matters pursuant to the Brussels I and II Regulations) Service Contract With The European Commission. General Report. JLS/C4/2005/07-30-CE)0040309/00-37
5. Bryan A. Garner, Black's Law 9th edition. West Publishing Co. 2009.
6. Cançado Trindade,Antônio Augusto, International Law for Humankind: Towards a New Jus Gentium: General Course on Public International Law. Martinus Nijhoff Publishers, 2005.
7. Cary Coglianese, Adam Finkel & David Zaring, Import Safety: Regulatory Governance In The Global Economy. University of Pennsylvania Press, 2009 ; U of Penn, Inst for Law & Econ Research Paper No. 11-10.
8. Carolin F. Hillemanns, UN Norms on the Responsibilities of Transnational Corporations and Other Business Enterprises with regard to Human Rights. German Law Journal Vol. 4 No. 10 2003
9. Carolyn A. D'Amore, Note, Sosa v. Alvarez-Machain and the Alien Tort Statute: How Wide Has the Door to Human Rights Litigation Been Left Open?, 39 Akron L. Rev, 2006.
10. Christopher A. Bartlett, Sumantra Ghoshal, Managing Across Borders– The Transnational Solution. Harvard Business School Press, 1986.
11. David Weissbrodt & Muria Kruger, Norms on the Responsibilities of Transnational Corporations and Other Business Enterprises with Regard to Human Rights. 97 American Journal of International Law, 2003.
12. Elihu Lauterpacht, International Law: Being the Collected Papers of Hersch Lauterpacht. Cambridge University Press, 1975.
13. Elisa Morgera, Corporate Accountability in International Environmental Law. Oxford University Press, 2009.
14. Elisabeth A. Martin, Oxford Dictionary of Law - fifth edition Oxford University Press.
15. Emberland, M., The Corporate Veil in the Jurisprudence of the Human Rights Committee and the Inter-American Court and Commission of Human Rights. Human Rights Law Review 4, 2004.
16. Erin Elizabeth Macek, Scratching the Corporate Back: Why Corporations have no Incentive to Define Human Right. Minn. J. Global Trade, 2002.
17. F.F. Martin, International Human Rights and Humanitarian Law. Cambridge University Press, New York, 2006.
18. Fitzmaurice, Gerald,The Law and Procedure of the International Court of Justice: International Organizations and Tribunals. British Yearbook of International Law, 1952.

19. Helfer, Laurence R. and Slaughter, Anne-Marie, Toward a Theory of Effective Supranational Adjudication . Yale Law Journal, Vol. 107, No. 2, November 1997.
20. Herbert W. Briggs, Implementation of the Proposed International Covenant on Human Rights. 42 American Society of International Law, 1948.
21. Hufbauer, Gary Clyde; Mitrokostas, Nicholas K., International Implications of the Alien Tort Statute. 16 St. Thomas L. Rev, 2004.
22. John Bouvier's Law Dictionary, Revised 6th Edition.
23. L. Oppenheim, International Law: A Tartise(1st edn.). Longmans, Green, and co. 1905.
24. Larry Catá Backer, Multinational Corporations, Transnational Law: The United Nations Norms on the Responsibilities of Transnational Corporations as a Harbinger of Corporate Social Responsibility in International Law // 37 Colum. H.R.L. Rev. 287 2006
25. Letnar Cernic, Jernej, Corporate Responsibility for Human Rights: Analyzing the ILO Tripartite Declaration of Principles Concerning Multinational Enterprises and Social Policy. Miskolc Journal of International Law, Vol. 6, No. 1. 2009
26. Malcolm N. Shaw, International Law, 5th edition. Cambridge University Press, 2003.
27. Marius Emberland, The Human Rights Of Companies: Exploring the Structure of ECHR Protection. Oxford University Press, Oxford, 2006.
28. McCorquodale, Robert and Simons, Penelope C., Responsibility Beyond Borders: State Responsibility for Extraterritorial Violations by Corporations of International Human Rights Law. Modern Law Review, Vol. 70, No. 4.
29. Meeran, R., Accountability of Transnationals for Human Rights Abuses. 148 New Law Journal, 1998.
30. Mohammed Bedjaoui, Manual of Public International Law: Achievements and Prospects. Martinus Nijhoff Publishers, 1991.
31. Olufemi Amao, Corporate Social Responsibility: Human Rights and the Law. Taylor & Francis, 2011
32. Papijanc V. Piercing the corporate veil insitutas ir patronuojančios įmonės atsakomybė pagal dukterinės įmonės prievoles Lietuvos teisėje. Jurisprudencija. Mokslo darbai. 2008, Nr. 10 (112).
33. Peter Malanczuk, Akehurst's Modern Introduction to International Law. Routledge, 1997.
34. Roland Portmann, Legal Personality In International Law. Cambridge University Press, 2010
35. Ruggie, John Gerard, Buisness and Human Rights: The Evolving International Agenda. CSR Initiative, Working Paper No. 31. Cambridge, MA, 2007.
36. Schwarzenberger, International Law (3rd edn.). London : Stevens, 1957.

37. Sir Ian McTaggart Sinclair, The Vienna Convention Of The Law Of Treaties. Manchester University Press ND, 1984.
38. Theresa Adamski, The Alien Tort Claims Act and Corporate Liability: A Threat to the United States' International Relations. 34 Fordham Int'l L.J. 1502, 2011.
39. Tom Lloyd, Business at a Crossroads– The Crisis of Corporate Leadership. Palgrave Macmillan, 2009.
40. Ulrich Magnus, Peter Mankowski, Alfonso L. Calvo Caravaca, Brussels 1 Regulation. European law publishing, 2007.
41. Vaitkevičiūtė V.Tarptautinių žodžių žodynas. Vilnius : Žodynas, 2001.
42. Vazquez, Carlos Manuel, Direct vs. Indirect Obligations of Corporations Under International Law (2005). Columbia Journal of Transnational Law, Vol. 43, p. 927-959, 2005; Georgetown Law and Economics Research Paper No. 12-024; Georgetown Public Law Research Paper No. 12-078.
43. William W. Burke-White, Proactive Complementarity: The International Criminal Court and National Courts in The Rome System of International Justice. 49 Harvard International Law Journal, 2008.

Teismų praktika

1. Albert Wilson v. Philippines, Communication No. 868/1999, U.N. Doc. CCPR/C/79/D/868/1999 (2003)
2. Anglo-Iranian Oil Co. (United Kingdom v. Iran); ICJ Reports 1952
3. Court of Appeal, Edward Connelly v. RTZ Corporation Plc and RTZ Overseas Services, 02/05/1996, [1997] I.L.Pr. 643.
4. Court of Appeal, Ngcobo v. Thor Chemicals Holdings Ltd., 09/10/1995, [1995] TLR 579.
5. Doe v. Unocal. Nr. 395 F.3d 932, 9th Cir. 2002 .
6. Filártiga v. Peña-Irala, Nr. 630 F.2d 876 (2d Cir. 1980).
7. Human Rights Commitee, General Comment No. 31, UN Doc. CCPR/C/21/Rev.1/Add.13
8. Human Rights Commitee, View of 14 July 1989, A newspaper publishing company v. Trinidad and Tobago, Comm. 360/1989.
9. Human Rights Commitee, View of 6 April 1983, J. R. T. & the W. G. Party v. Canada, Comm. 104/1981.
10. Human Rights Commitee, View of 9 April 1981, Hartikainen v. Finland, Comm. 40/1978.

11. Human Rights Committee, General Comment 24, General comment on issues relating to reservations made upon ratification or accession to the Covenant or the Optional Protocols thereto, or in relation to declarations under article 41 of the Covenant, U.N. Doc. CCPR/C/21/Rev.1/Add.6 1994.
12. Human Rights Committee, General comment no. 33, Obligations of States parties under the Optional Protocol to the International Covenant on Civil and Political Rights, 25 June 2009, CCPR/C/GC/33
13. Island of Palmas Case (US v. Netherlands); Permanent Court of Arbitration 2 U.N. Rep. Int'l Arbitral Awards 1928.
14. Judgement in The Prosecutor v. Blagoje Simic, Miroslav Tadic and Simo Zaric. The Hague, 2003.
15. Jurisdiction of the Courts of Danzig, Advisory Opinion, P.C.I.J. (ser. B) No. 15, 1928.
16. Kadic v. Karadzic, Nr. 70 F.3d 232, C.A.2 (N.Y.), 1995, 13/10/1995.
17. Kiobel v. Royal Dutch Petroleum. Nr. 06-4800-cv,06-4876-cv, United States Court Of Appeals, September 17, 2010.
18. Lubbe v. Cape Plc., 30/07/1998, [1999] I.L.Pr.113.
19. Mansour Ahani v. Canada, Communication No. 1051/2002, U.N. Doc. CCPR/C/80/D/1051/2002 (2004)
20. Mavrommatis Palestine Concessions, 1924 PCIJ Series A, No. 2.
21. Opinion 1/91, Draft Agreement Relating to the Creation of the European Economic Area, 1991 ECR I-6079.
22. Owusu v. Jackson, Trading as "Villa Holidays Bal-Inn Villas" and Others, sprendimas ETT C-281/02, 01/03/2005.
23. Reparation for Injuries Suffered in the Service of the United Nations (Advisory Opinion) ICJ Reports 1949.
24. Sosa v. Alvarez-Machain, Nr. 331 F.3d 604, 542 U.S. 692, 2004.
25. Texaco Overseas Petroleum Company and California Asiatic Oil Company v. Government of the Libyan Arab Republic (Preliminary award on the jurisdiction and Award on the merits), Yearbook IV (1979).
26. The Case of the S.S. Lotus (France v. Turkey); PCIJ Series A-10 (1927)
27. The Effect of Reservations on the Entry into Force of the American Convention on Human Rights, Advisory Opinion OC-2/82, September 24, 1982, Inter-Am. Ct. H.R. (Ser. A) No. 2 (1982).

28. United States v. Krauch. Trials Of War Criminals Before The Nuernberg Military Tribunals Under Control Council Law No. 10, 1953.
29. United States v. Krupp. Trials Of War Criminals Before The Nuernberg Military Tribunals Under Control Council Law No. 10, 1950.
30. Van Genden Loos v.Netherlands Inland Revenue Administration, byla 26/62, 1963 ECR.
31. Wiwa v. Royal Dutch Petroleum Co., Nr. 226 F.3d 88 (2d Cir. 2000)
32. Zyclon B Trial of Bruno Tesch and Two Others (The Zyclon B Case), 1 Law Reports Of Trials Of War Criminals, 1947.

SANTRAUKA

Šiame magistriniame darbe siekiama ištirti tarptautinių korporacijų atsakomybės žmogaus teisių teisėje reguliavimo raidą, tendencijas bei perspektyvas kartu akcentuojant unikalią tarptautinės korporacijos struktūrą, politinę bei ekonominę įtaką valstybėms.

Darbas yra pradedamas tarptautinės korporacijos sąvokos apibrėžimu, tyriami tarptautinės korporacijos veiklos ypatumai. Tuomet siekiama atsakyti ar tarptautinė korporacija gali būti nors ir ribotu tarptautinės teisės subjektu ir kokios yra prielaidos subjektų atsiradimui tarptautinėje teisėje. Nors tarptautinės korporacijos šiuo metu nėra tarptautinės teisės subjektais, tačiau subjektiškumas gali būti suteiktas, jeigu tarptautinei bendruomenei tai atrodys reikalinga.

Universalaus pobūdžio į tarptautinių korporacijų atsakomybę nukreiptų instrumentų analizė parodo, kad vientiso tarptautinių korporacijų atsakomybės modelio nėra. Atsižvelgiant į bandymų spręsti šią problemą raidą, bendro sutarimo tarptautinėje bendruomenėje, kaip ir kokiu būdu tai spręsti, nėra.

Korporacijos tarptautiškumas ir jos veiklos formos sukelia iššūkius nacionalinių teismų jurisdikcijai. Dėl šios priežasties jurisdikcijos nustatymas tarptautinių korporacijų atveju yra labai sudėtingas ir skirtingas nacionalinėse teisės sistemose. JAV Užsieniečių reikalavimų, kylančių iš delikto aktas (angl. Alien tort claims act) yra progresyviausias šiuo metu veikiantis instrumentas, tačiau tarptautinių korporacijų atžvilgiu nėra nuoseklios teismų praktikos.

Darbe taip pat analizuojamas ir alternatyvus tarptautinių korporacijų atsakomybės modelis, būtent tarptautinę korporaciją sudarančių asmenų tarptautinė baudžiamoji atsakomybė, tačiau šis atsakomybės modelis gali būti tik alternatyva dėl ribotos *ratione personae* ir *ratione materiae* apimties. Paskutiniame šio darbo skyriuje nagrinėjama Tarptautinio Žmogaus Teisių Teismo steigimo galimybė ir šio mechanizmo pritaikymas tarptautinių korporacijų atsakomybės už žmogaus teisių pažeidimus problemai išspręsti ir akcentuojama universalios jurisdikcijos būtinybė. Nors šio Teismo steigimas ir būtų žingsnis į priekį, tačiau išlieka universalios jurisdikcijos trūkumas ir nėra atsižvelgiama į sudėtingą teisinį tarptautinės korporacijos statusą.

SUMMARY

The purpose of this master thesis was to analyze the regulatory developments, trends and perspectives of the accountability of transnational corporations in international human rights law but also emphasizing the unique legal structure of the transnational corporations and the political and economic influence it has over states.

The thesis starts with attempts to define the concept of transnational corporation and exploration of their operating characteristics. Followed by an analysis of whether a transnational corporation could be a limited subject of international law and what are the preconditions for the emergence of subjects in international law. The analysis provides that while transnational corporations are not subjects of international law such status could be achieved if it is deemed desirable by the international community.

Analysis of universal instruments focused on transnational corporate accountability shows that there are no international standards on transnational corporate accountability. The analysis also provides that considering the developments over the years, there is no consensus in the international community as to what could be the appropriate method to solve to this problem.

The structure and internationalization of transnational corporations pose challenges to the jurisdiction of national courts. Jurisdiction in such cases proves to be a very complicated issue, which rules vary heavily between states. To this day US Alien Tort Claims Act proves to be the most progressive, although a stable case law on transnational corporations is yet to be achieved.

An alternative approach was employed to accountability of transnational corporations, namely, the international criminal responsibility of individuals; although as noted this model could be regarded only as an alternative solution as the criterions of ratione personae and ratione materiae are very strict and limited. The last section of this paper examines the proposal for International Court of Human Rights and the feasibility of this mechanism for the accountability of transnational corporations and highlights the need for universal jurisdiction. However the analysis provides that although it would be a step forward in the protection of human rights, it does not provide a mechanism for universal jurisdiction or take into account the complicated legal structure of transnational corporations.